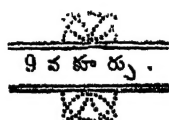

భీష్మ ని చ రి త్ర

మ ది ని పూ డి పు రు పో త్త మ శర్వ తే

ప్ర యః బ డి త ది .

9 వ కూ ర్వు .

పల్లి పు స్తకం

వేంకట్రామ ఆండ్ కో.,

ఏలూరు—మద్రాసు ... సికింద్రాబాద్.

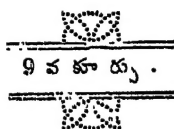
వేంకట్రామ్ బుక్స్ ప్రెస్, ఏలూరు.

1939

భీష్మ ని చ రి త్ర

మం గి పూ డి పు కు పో త్త మ శర్మ ప్త

వ్రా యు య డి న గ .

ప బ్లి ష ర్సు :

వేంకట్రామ చిండ్ కో.,

ఏలూరు — నువ్రాసు — సికింద్రాబాదు.

వేంకట్రామ పబ్లిషర్స్, ఏలూరు.

1939

పి. జె. పి.

సహృదయ బాధా!

ఒక చాచిత్రక విసర గ్రంథమున ను. ఉపలక్షణ మాత్రముగాను, అంతాభివృద్ధినియును సర్వ-పరిణామ విధమున నీ విశలేఖించి పూర్ణమైన రసమును వర్ణించుటకు మా ముగ్యోద్యమము.

గ్రంథమునకు పన్నెండు అంశములు. ఇందు విశాఖాపూర్ణమును పాపాపూర్ణ పాతకులకు జపి చూడ యాకావ్యమున కెంతయును బుకొల్పుటకును, దాగతమునకు యి-కాదు పద్మరత్నములను ధారాళము నుపయోగించెడివి, సుఖము కామా పద్మములు సుఖోదము లగుపట్లు పుట్టి పుడ జేర్చితిమి.

శ్రీ శ్రీశ్యాచార్యుని వచనవిధానమును ప్రహేళికలు శిష్యుల గొంతవశము బ్రయస్నింపఁ బడినది. పాతకముల గృతికృత్యముల మైతిమో? ఇందలి రచనావిధమున గాని, భర్మసర్వయవిషయమున గాని పొడవట్టు పోషములను జమాపివులై వెలిపిన-కో వందనములతో నుపయోగించుము.

ఇట్లు ,

సుధజన విధేయుడు,

గ్రంథకర్త.

నివేదనము.

ఓ జననీ! భారతమాతా! :

తొట్టి నీవు నీ విజ్ఞానముచే, వీర్యముచే, ఆశీరవాసముచే క్షీర్తిమహోన్నత
 క్షీరము నశిష్టించితి వనియు, నీ యసదృశ తేజఃప్రసారవే ఆశేషమహాజన
 జీవితములకు చిరకాలముగ పుకారవలయులుగను పావనవిలుగును గావించు
 చున్నవనియు, నీ శ్రీవిద్యార్థావిమ్లాటలగు పుత్రరత్నములు ఒగదారాధనీయు
 పవిత్రవర్తను లనియు నీ యీ సురభిశోషస్సయములున ప్రాంతోద్యానవనముల
 గానాశపంతసంతానము లవ్యక్తక్షణమున వొనర్చు సుమధురగానములు దిగ్గు
 నిద్రాకుష్మందులగు మాత్రవని తుల్యములం నొచ్చి మమృతము ప్రసాదమౌనములుగఁ
 జేసినవి.

తల్లీ! మేమిక మజల నిద్రాసక్తులను గాఢము, మా విజ్ఞానమును
 సలం దొలగఁజేసి ఉపద్రావనండి భానుమంతునివలె బోకమువంక తొంగి
 చూచుచున్నాము. మహోజ్వల ప్రాచీనచారిత్రపు, లోకపావనీని, పూజ్యారామ
 నగు నీ కుభాంకతలమున పుత్రులమై యవతరించినందులకు మేము నిశ్చయముగా
 గర్వముతో నుప్పొంగుచున్నారము.

అండా! సుప్త మోహమున చేయరాని యపరాధము లన్నియో నీయెడఁ
 జేసినారము. నీవిజ్ఞానమును వ్యర్థమంటిమి, నీ వీరకుమారులను విస్మరించితిమి,
 నీ సంపత్తిని తృప్తీకరించితిమి—ఇక నేల? చేసిన పాపము చెప్పిన పోవును
 గదా!—ఇచ్చ తూలనాడితిమి! హాళన మొనర్చితిమి, పరమీరుల బ్రశంసించి
 తిమి, పరమపురుషుల జేరితిమి, అన్యాయముల నవలంబించితిమి, స్వధర్మమును
 మించి పరధర్మమునై పుచ్చెపజ్జితిమి, కాని యెంతకాలము పరధర్మములమై
 జీవించగలము! ఇరులా! ఇన్నివేయఁదొడఁగిరి! పరాన్నమా వీర్లంపవయ్యను,
 మా దేహాత్మకముగా కృతంతుచు నులనవ్యాధివా? కములు కొనఁగను,
 మాయుధులు వెజ్జితలలు వేయఁదొడఁగను, సరియైనతెన్ను బొరుకపయ్యను,
 గర్వమును ప్రళయమునే చూచింపుచుండెను, ముల్ల పుచ్చి రొట్టడగుకొన్న
 వారమైతిమి, అయితే నొసర్చినగాని నచ్చునుగదా!

అ, పరులతల్లె వెట్టు పరమాన్నమునకన్న । కన్నకల్లి పోయె గంజి మేలు,
పాలు పంచవార చాలగా లేనన్న । నమర ప్రేమయనెడు నమృతరసము,
అన్న పరమసత్యము ననుభవపూర్వకముగ నేడు నేర్చుకొంటిమి.

శ్లో, శ్రేయాన్ స్వధన్యో విగుణః । సంభర్మాత్ స్వహస్తితాత్
స్వధర్మే నిధనం శ్రేయః । పరధన్యో ధయాకమాః.

అను గీతావాక్యమును పునఃపునః మననముచేయుచున్నాము. తల్లీ! ఇంక ఏ
పాదాంబుజములనే నమ్మితిమి, మమ్మాటికిని నమ్మితిమి.

ప్రియజననీ! పెట్టితరుణుని నీ యాంధ్రసమాధుల చుట్టే మేము మాయాన
నముఖ పావనములనుట్లు, మాయాత్మ్యుల క్రొవ్వునుండునట్లు దిశదిశలు ప్రతి
ధ్వనించులాగున మా త్రికోటికంతస్వస్థులతో నీ ఎంతవిభాగిని కీర్తించుట
కంటే మా కౌద్యకర్తవ్య మేమిటనా? ఎదురాదులు జన్మకర్మలను పరతన్న
ఖని వనియూ, ధన్యచరిత కనియూ జగన్నితతీర్తికై కలసిల్లుచున్నావో, వీరుహా
దారులు తమ యుదాత్తచారిత్రములచే కాశ్యపశత్రులై తేజోవియాకృతులవో నీ
యాకాశమున లక్ష్యముతుండుచున్నావో, ఎంపూజాశేతుల విస్తృతవ్యభోజితము
మా యార్యరక్తనాశములయం ఎరునిపేషు ప్రవహించుచు మా కుజ్జీవప్రవహగు
చున్నదో అట్టి నియమంసృష్టకర్తల పుణ్యవృత్తములను ధ్యానించుటకంటే,
అనుకరింప యత్నించుటకంటే మాగు విధానకథర్మ మెయ్యది కలదు? ఏమాతా!
నీ పదధ్యానముచే, నీ పాదసేవచే భవజన్మము కాదుననిన మాయాద్వయము
నాకీర్వదించి మమ్మల నుద్బుధుత్సాహులుగ నొనరింపును. ఓ జననీ! ఇదె నా
యల్పపవర మందికొనుము. నీవిత్తచరణకమలములనన్ని నీ మంచుచున్నాడను
ఇయ్యది యనిష్కరచనయయ్య నీ ప్రియ పీఠమూరరత్నము పవిత్రోపతమగుటను
భక్తిసమర్పితంబగుటను, 'భవదీయాదర లేకంబునడ భాజనంబు కాకపోవునే?
పరమేశ్వరుండు ప్రితిచే పరిపీతుం డగుటలేదే' యను నిశ్చంకవిశ్వాసంబున
నిశ్చలచిత్తుడనై సమర్పించుచున్నాడను.

భీష్మనిచరిత్ర

ప్రథమాధ్యాయము

జననము

కురుదేశాధీశ్వరుం డగు శంతనుం డొకనాడు సశరశరాస
నుండై మృగయావనోదంబునం దగిలి గంగాప్రాంత వనాంతరంబులం
విరుగాడుచుండెను. అతడు కొండొక మృగముచే నాకృష్టుండై
ప్రద్రోహం కౌతూహలాతిశేకంబున నిజపరిచనంబును దిగనాడి దవు
దవ్వలకు దానిం దరుముచు నెట్టకేలకు దైవయోగంబున గంగా
తీరంబున కరుదెంచెను. గంగాస్రవంతి సముచ్చలత్తరంగ మాలిక
లచే నాతని నాహ్వానించుచు, నిష్టోషంబున స్వాగత గీతికలంబాడుచు,
నిజపయశ్శీకరశీతలంబులగు సమీర సంచతులచే వీచనము సేయు
చుండెను. అతడును దీర్ఘగమనాయాసంబును చండాంశుతాపంబును
విషనయింపఁ గోరి తత్పులిసతలంబున విహరించుచు నాతరంగిణి
సహజ శోభావలోకనంబున నరణ్యశ్రేమంబు విస్మరించి యానంద
వీచికలం దేలియాడుచుండెను.

ఇంతలో నొక్క కాంతారత్న మాతని కన్నుల కట్టెమట
గాననయ్యెను. త్రిజగన్మోహిని యగు నా యువతీమణి సౌందర్య
విలాసముల కొంతయు చుట్టరిమందుచు కంపితచిత్తంబున నామెం
జేపట్టిననే కాని తన జన్మము ధన్యముగాదని తలపోసెను. ఆ యరి
గనయు, ధనచెంగట పురుషపుంగవుని సోయగంబున కోటువడి తర
శేషణయై నిలువంబడెను. లజ్జావనతుం డగు శంతనుండు స్తబ్ధుం
డయ్యెను. ఐనను గంగ యాతని మనోభావంబును గుర్తెఱిగి వాతెర

విప్పి మందమృదూక్తుల నిట్లని చెప్పించెను. “ధరణీదమనా ! సన్నుత బరణయ మాడఁ గోరునువేని నొక్క సమయంబుసేయము చెప్పెదను. నే నెద్దియేమి నా వింప నే చిస సజ్జసేయనాదు. గాఢము స సప్రప్రియంబులు పలుకరాదు. ఇంతకుసంగీతంబువేని సీకిభార్యస్త్రీ యశిమత నుఖంబు లొనరింప. ఎప్పుడైన నన్ను నొవ్వనాడినచో నష్టశ్శుననే చిన్నుం బరిత్యజించి పోవఁగలదాన.” ఇంతను డీ పలుకుల కెంతయు సులసి సమయంబున గొడఁబడి యాకెం బరిగ్రహించి యిట్టుపభోగంబుల నుఖించుచుండెను.

కొన్నాళ్ళకు గంఠ గర్భవతియై యొక పుత్రుని గలియెను. కాని మూడే దేలొక యవమతియై యా శిశుని బట్టి గంఠంబు లేసెను. ఇట్లేమఱి యాత్వ నిశంబుల. గాని గాఢవిచిత్రముల నిర్దయురాటై గంఠగర్భంబున వారిం గలుపుచు వచ్చెను. ఇయ్యిగి ర్మాచరణం బనిష్టం బయ్యు నా రాజేంద్రుడు రెన మనోహరినే త న్నెక్కడ పీడునో యను భయంబున నెదురాడ నొడుచుండెను.

అంతం గొన్నినాళ్ళకు నష్టమగర్భంబున పుట్టిన శిశు మోహనాకారుం డగు మగశిశు పుదయించెను. ఇంతనున కెంతయో సంతసం బయ్యెను. కాని శిశుభూతిని యగు పక్షిపలన సజ్జలకున కపాయంబు రాకుండునే యని యెంచి పుత్రమోహంబున గాననో ద్యుక్త యగు నవ్వనితం గాంచి “ఓసీ! గొడ్డరాలా! ఎన్నియో పున్నెంబు లొనర్చినం గాని పుత్రసంతానంబు బడయరాదు. అట్టి కొడుకుల నిదివరకే పలువురిం బట్టి రాక్షసవృత్తిని నీ పొట్టం బెట్టి కొంటివి. శీ! హఠాత్సా! నీ భూతాకర్మత్యంబునకు మాత్ర మేనిగ నొడఁబడఁజాల. ఈ బాలసూర్యతేజం డగు బాలుని నీవు పధింప వలనుపడదు.” అని పండుభంగుల న్నయంబులు పలిక వాడినెను. అపెయు శొల్లి యాతఁడు చేసిన సంగేతంబుం దలంచి యిట్లనియె.

“సితోడ సాంగత్యము నాకు నేటితో సరి. నేను పుణ్యజలగులుచే
 త్రిభువనపావని యనం బరిగిన గంగను సుమీ! ఈ వసువులు వసిష్ఠ
 శాపంబునం బుట్టుచుండి ‘మే మన్యగర్భంబునఁ జన్మింప నోపము.
 నీయఁదే పుట్టెదము. మర్త్యంబునఁ జాలకాలం బుండకుండ మమ్ము
 ముక్తులం జేయు’ మని నన్నుఁ బ్రార్థించిన దేవహితార్థంబు మనుష్య
 స్త్రీరూపంబు దాల్చి నీవలన వానికి జన్మకారణంబు నైతిని. గీనిచే
 నీకు పుణ్యార్థంబు లభియంబు లగును. ఈ యష్టముపుత్రుండు నను
 ప్తయ్యుఁ డొక్కొక్కని నత్తుర్ధార్థంబులు గాల్చి నకలు సర్వమూర్తి
 యును పుట్టినవాఁడు. లోకహితార్థంబుగా మర్త్యంబునఁ బెద్దకాలం
 బుండగలడు.” అన్నంత శీతలనుఁ జాచ్చర్యమగ్నమాససుండై
 “నసువులు లోకవంశ్యులు. వసిష్ఠుం డీల వారికి శాపం బొసంగె!
 మఱియు నెల్లనసువులు పుట్టుచునే స్వర్గంబున కరుగుటయు, నీయష్ట
 ముండు మాత్రము మర్త్యంబుఁ జాలకాలం బుండుటయు నేమి
 కారణం” బని యడిగెను. గంగయు నాదరాయ త్తయై బుట్టనియె.
 “రాజేంద్రా! మున్నొకదినంబున నష్టవసువులు భూభాసహితులై
 క్రీడార్థము వసిష్ఠు నాశ్రమంబునకుం జని యు దాతని హోమధేను
 వకు నందిని గాంచి దాని శీలంబునకు విస్మయం బగుచుచుండిరి.
 అష్టమవసుభార్య దానిం దన నెచ్చెలికి కానుకగాఁ బంపఁగోరి తన
 ప్రియునకు నివేదించిన నాతండును వలైయని నిజభ్రాతృప్రేమింబుండై
 యా కామధేనువుం బట్టి కొంపోయెను. వసిష్ఠుండును దన నేల్పు
 మొదవుం గానక పవిత్రసిగిచి వనంబెల్ల గలయఁగోసి తనయోగదృష్టిచే
 సర్వము నెఱింగి ‘మానవగర్భంబున బుట్టుండని వారిని భజించెను.
 వారును భయంబున నాతని పాదంబులం బడి పుడమిపై దీర్ఘకాలం
 బుండకుండ ననుగ్రహింపవలయునని నేడఁగొనిన. అమ్మనియు
 బ్రతున్నదై ‘మీరు గోరినట్లే యగుచు. కాని యష్టముండు తద్దయు

నపరాధంబు చేసెం గావున ముక్తితలంబునం బెద్దకాలంబుండు :
మతియు ననపత్వం జను ననియె." అని తెలిపి గంగాదేవి నిజస్వరూ-
పంబుఁ జూపి, యి క్కుమారుండు పెరుగు నంతవఱకు నాయొద్ద కే-
యుండెడు నని శరతను నొడం బఱచి కొడుకుం దొడ్డొని-
చనియెను.

ద్వి తీ యా ఛా య ము .

— ❦ —

నూ న గా జ్య ము

దేవ వ్రతుడు—అది గానెయుని జన్మనామము—తన జన-
యిత్రికి ప్రేమైకస్థానమై గారాబంబునఁ బెరుగుచుఁ గ్రమముగా
రాజ చక్రముల నాశ్రయములను ధనుర్విద్య, సంజనెతి, ధర్మశాస్త్రము,
నీతి శాస్త్రము మున్నగు లాకిక విద్యల యందే కాక సాంగవేదం-
బులు, శమదమాది యోగంబులు, ఆత్మవిజ్ఞానము మొదలుగాఁగల
యాముష్మిక విద్యలయందును, వసిష్ఠ పరశురామాదుల
నాచార్యవర్యుల యండ్ల నసారపాండిత్యం బుపొందించి సమస్తకళల
యందును గురుప్రతిమానుండై శోభిల్లుచుండెను.

ఒకనాఁడతఁడు దివ్యభూషణాలాకృతుండై గుంగానై కళ్యాణంబు
ధనుఃపాటవంబు నిగ్గుదేటి నభ్యసించుచు సురనదీప్రవాహంబును దళ-
శరపంక్తిని సేతువుగాబంధించి వినోదించుచుండెను. ఇంతలోశంకరుఁ-
డప్రాంతమునకు మృగయావ్యాజంబున నరుగుడెంచి యావిచిత్రవృ-
త్తముం గాంచి విస్మయానందంబులు బొరసి యసమభానుష్కండుగు-
నీ యువకునిఁ గన నోచిన ధన్యజనకుఁ డెవ్వఁడోకదా యని యాం-
నోభిచి చిత్తంబున శంకించు నుండెను. దేవవ్రతుండాతనిఁ దండ్రిగా

అందున నేరక నిసర్గ స్నేహ మోహితుండై నిలుచుండెను. ఈదృశ్యముగాంచి భాగీరథి తత్తరంబునఁ జనుచెంచి స్రవణంబుట్టిపడఁ దన కరంబునఁ గొడుకు కుడికేలూని యా భూవాహు జేరంజని “ఇతఁడు నీ సుతుడు దేవప్రతుండు. నకల కళాభరితుండు. నీనిం బరిగ్రహింపు” నుని తనయు నాతని కప్పగించి యదృశ్య యయ్యెను. శంతనుండును దన విస్మయకారణం జాజనన వియ్యుక్తుండగు దన స్రవ్య కుమారుడే యని యెఱింగి లబ్ధ సామ్రాజ్యుండగు పేదయుంబోలఁ బ్రయోచుంబు పట్టచాలక పుత్రకుని గాఢాలోగన మొనర్చి శామ్మవారి నాతని మూర్ఖంబు దమపుచుఁ గరంబుల బుడుకుచుఁ బారవశ్యంబున మైముఱచెను. దేవప్రతుండును, నిజజనకు నంకతలం నిలగఁ రించుటకు గొండెక్కిన శ్లోతయు నలగి వినయవినమితాంగుడై భక్తి సూపుచుండెను. అనంతరము శంతనుండు పుత్రసమేతుండై చాన్తిపురము మహావై భవముతోఁ బ్రవేశించి యొకసముహారంబున సకలరాజ్య ప్రధానసమక్షంబునగాఁగోయునకు యానరాజ్యాభిషేకంబుచేసి కొడుకుతోడి విరోధంబులందగిలి యనన్య వ్యాసాదుడై యుండెను. అతంజొక్కొక్కపరి తనయుని శరప్రావీణ్యంబును, కొక్కొక్కప్పుడు ధర్మపరిజ్ఞానంబును, నొక్కొక్కతఱి వాలనాదక్షతయు, నొక్కొక్కతఱి యాత్మవిజ్ఞానంబును బరీక్షింపుచు నాతని యదృశ భావ మేధా సుపదల శెంతయు నాత్మలో నాన్తోనించును నిన మొక తుణముగా గడపు చుండెను. ఆహ! పుత్రప్రాభావంబోక నమే కదా పితరుల పుష్టుఫలము! దేవప్రతుండును దన పదవీభాగ్యమునకు తబ్బిబ్బుగాక తన సౌజన్యముచే, సామర్థ్యముచే, భక్త్యానురాగముచే నెల్లరగూనసంబుల నలరింపుచు నెల్లర ప్రశంసలకుఁ బాత్రుండగుచుండెను.

తృతీయాధ్యాయము

అర్జునవిషయ ప్రథమః

అర్జునః శిష్యః హయముగా నడచెను. పిమ్మట శంతనుం శొక్క
గాఁడు యముగాతీరంబున వేటలాడబోయి కుమ్మరుచు నొక్క
యశ్వార్థుని సమీపగంఢం బొఱుకొని విస్మయామోదంబులం బొంది
యది నచ్చిన వెనుక యుచుచుండెను. ఇట్లుకొంత వచ్చేని యముగా
తీరంబున నోడ నడపుచున్న సురకన్యకని బోవి యొక కన్యారత్నము
ను గాంచి యామేశరీర సౌరభంబునకును సౌందర్యవికాసంబులకును
నచ్చెరువడి రాగ సంక్రాంత చిత్తుడై మెల్లగా నాపె డాయంజని
సుందరీ! నీవెవ్వరి దానవు? అలోకలావణ్య మూర్తినగు నీవి ప్లేక
తమ నోడ నడపుట సంభావ్యం బగునే? యని ప్రశ్నించెను. అందుల
కా కన్యక విసమితోత్తమాంగయై 'యేనుదానరాజాకూతురను; సత్య
నతి యను దానను తండ్రినియోగంబున నిక్కాశ్యంబు ధర్మార్థంబు
సేయుచుండును' ననెను. శంతనుఁ డాముగుడ పలికిలి పలుకుల
'శంతయు నలల! యామె యభినవసూపసౌందర్యంబు లింతకుమున్నె
వినియుండుటచే నా కోమలిని గామించి దాశరాజుకడకుంజని తన
మనం బెఱింగించెను. ఆతండును సంతసిలి శంతను నత్యంత భక్తిగౌర
వంబులం బూడించియుట్లనెను. "నసుమతీశ్వరా! నేను తమకు మాపై
ననుగ్రహంబగుటకుంటివానివై భాగీరథిప్రవహించుటగాదే! 'కలి'న
కన్యకను దగిన వరుసకొనంగుట లోకధర్మము' అట్టిచో మాకట్టిని
తమ్ము బోలు నుత్తమవరునకిచ్చిన మేము ధన్యులము గామే? అయి
నను నాడెందలను గల సందియంబుఁ జెప్పెద. ఇక్కన్యను మీరు
ధర్మపత్నిగాఁ బరిగ్రహింప నభిలషింతురేని నాచొక్క ప్రార్థనఁ
గీర్చుము." అనిన శంతనుని డాని నీ నగునేని చెప్పెద; కానిచో

మానెడ, అది యేదియో యెఱుగింపు' మనెను. అందులకు
దానవాడు 'భూవా! మీతో కోనాటియందును నిట్టిని మునుండు
మీపక్షమున చాచి గావలెను. ఇయ్యది మీకంగీకారంబగునే?'
యని యడిగెను. శంతనుండు తన ప్రియసోదరుడును, యువరాజు
నగు దేవవ్రతుని దలచి, 'మూలొక్క గాక యొకడు వేడు
'ముసంకెడ' ననెను. దానిచేత 'నా కొండవల్లయు నిష్కలము లే' నని
మోమాడికి వెళ్లెను. అందును ప్రభువారి మానసభంగము
గొనఁబడునకుఁ గ్రమ్ముత చింతాక్రాంతియై సత్యవల్లభుని దలఁచుచు
నన్యకార్యావసరముల వలలఁద్రోచి, భాగంబుల వాంఛించునో
నిట్టూర్పులతో నిముసంబులు వెడలించు చుండెను.

దేవవ్రతుండు శంతనుని నేదంబునకుఁ గారణంబు బొరయఁ
జాలక, మొక్కగాఁడు తండ్రి పాలికఁ జని గుట్టు పన్నుపించెను.

"నీ భుజ దళితులతోను భూభయమునప్పటి నోపిట్టి శా
త్రువ నివారణము లేదు, పసిగా ప్రజకెల్ల నసాధి నగుటతో
త్పపముల, రాజులెల్ల ననిశంబు నిధేయుల నీకు. నిట్లు మూ
నపవ్యవధేంద్ర! యేలొకొమనఃపరితాపముఁ జూపుచున్నావనిగనె."

"రాజపుంగవా! నీ భుజ బల సంరక్షితంబగు భూతలంబునకు
హనియొనర్పగల శాత్రువు లెవ్వరును లేరు. నీరాజ్యప్రజలకెల్ల నిత్య
కల్యాణంబులు, నామంత భూమిాశు లెల్ల నీకు పరమనిధేయులు.
ఇట్టియెడ నీవిట్లు మనఃపరితాపంబునఁ గృశింపనేల?" శంతనుం
డేమియుఁ బాలుపోక కొంతనడ చింతించి తన కట్టి నినియును.
"కుమారా! ఏకపుత్రుఁడ, అనపత్యుఁడు నొక్కటియో యని పిట్టల
వక్కాణింతురు. మఱియు నువు శస్త్రాస్త్రవిద్యలయం దప్రతిమానుగ
డవు. సంగ్రామం బన్న నుత్సుకు డవు. శత్రుసంగరణంబున సాహస
కుండవు. ఇట్టి నీవు చిరంజీవియై నాయుశ్యశాలలును నక్కలగునట్లు

వని నే కెట్లు చమ్మగలను? కావున బహుపుత్రార్థము వివాహంబు నకై యత్నంబు సేయవలయు ఇదియే నా మాంత్రిక చింత” ఈపలుకు లాకర్ణించి దేవప్రతుండు వృద్ధాచార్యపురోహిత సుస్సజ్జనంబులతో వివాదించి, రాజ సత్యవతీపరాయణుం డగుటయెఱింగి సత్వరంబుగ ననేక కావచ్చునై చ్యుతపద్మితుండగు దానరాజుకడకుం జని యాతనిచే బూజకుండై ‘మారాజునకు సత్యవతిని దేవిగా నొసంగు’ మని ప్రార్థించెను. అందుల కాయడకు పరమ హర్షమునంది వినఘ్నుడై “యవరాజా! నీవు ధర్మశేలుండవు అర్హానర్హవినుండవు. సకల కార్యసమర్థుండవు. గుర్వర్థము కన్యార్థివై వచ్చితివి. కావున నే గృతార్థుండ నైతిని. ఈమె జనకుండగు ఉపచితుండను రాజర్షి ‘యీసత్యవతి నొరుల కియ్యవలదు. కుంతనుకేయిగునుది’ యని యాజ్ఞాపించెను. ఇట్టి సంబంధ మెవ్వరికిఁ బడయనగును? వన నిందు సాపత్యదోషం బొందు జూపట్టెడిని. అయ్యదినిచేతనే నాంపాద్యంబు. నీ వలిగిన హరిహరాదులైన నడ్లమే? కావున నాదోషముపరిశ్రాంతిం బగునట్లు యోజించి వివాహంబు సేయనగు” నని వాక్రచ్చెను. అంతట పితృభక్తిపరాయణుండగు దేవప్రతుండు సుద్రమావేంబులు ముప్పిరిగొన నభాసదులకెల్ల రోమహర్షంబుగా నిట్లని యుద్ఘోషించెను. “ఇదియేనా నీ మనోభీష్టము? అట్లయిన”

“చ. వినుడు! బ్రసిద్ధులైన పృథివీపతు లిందఱు, నే గురుప్రయోజనమునఁ జేసితిన్ సమయసంస్థితి, యీలలితాంగి కుద్యుచి చింతనయుండ రాజ్యమునుజేయఁగ నర్హుడు వాడ మాకు నెల్లను పతి, వాడ కౌరవక్కుల స్థితి కారు డుదార సుపదన్.”

“వృద్ధీపతులారా! ఇయ్యదై గుర్వర్థము నాచేయు ప్రతిజ్ఞ వినుండు. ఈయమ కుద్యుచించిన నందఱుండే హస్తినాపుర సంహాసనం బధిష్ఠింపగలవారగు. అతఁడె నీ కెల్ల గళుసుప్రభువు. అతఁ డే కరు

కల ప్రతిష్ఠా కారకుడు." దాశరాజ్ ప్రతినకుఁ డద్దయునంతోపించి వెండియు నిట్లనియె. 'నీ వఖిల ధర్మవిరుఁడవు గావున నీ విట్లు చేయ నొరవంటివి. కాని నీ భావినుతులిట్టి ధర్మపరులగుచు! వారు నీ ముగ్ధుడ నుక్రమింపకుండులే!" ఈ దారుణాలాపంబులకు సత్య సుతైక చింతాపరాయణుండు, నిరుపమస్వార్థత్యాగుండు, దేవవ్రతుం డీనుమంతయు సంకోచింపకతోడ నేగంభీర ధీమాభాషణంబుల నిట్లుగ్గ జించెను.

“క. ధృతేఁ బూని బ్రహ్మచర్య

వ్రత మున్నతిఁ దాల్చితిని ధృవంబుగ ననప

త్యత యైనను లోకములా

యతి బెక్కులు గలవునాకు ననుభావ్యములై.”

“కాడచంద్రులారా! పితృప్రయోజనార్థంబై నేనిదె ముమ్మా డికిని బ్రహ్మచర్యవ్రతంబుఁ బట్టుచున్నాడను. నాకు సంతతిలేకపోవు నాక! ఉత్తరలోకంబుల కెట్టికోదువయు గలుగజూడు.”

మేలు! దేవవ్రతా! మేలు. ఈ యనదృశత్యాగముచే నీ ధర్మము ధన్యము! నీ తలిదండ్రులు సుకృతులు! నీవంశము పావనము! పుత్రులు చే నుండునుగాక! ఉత్తరలోకముల కేలోటునులేదు! ‘అపు త్రస్య గతిర్నాస్తి’ యను నాక్షుతివిశ్వాసమున కిది పరశుఘాతము కదా! ఈ నీ యమూల్య వాగ్రత్నము మాహృదయఫలకంబుల స్వర్ణాక్షరంబులతో శాశ్వతముగాఁ బ్రకాశించుచుండునుగాక!

ఒహో! ఏమి యీ పితృభక్తి! ఏమి యీ యాత్మపరిత్యాగము! సత్యవాక్యశాలగార్భంబై పశునాణ్యగోష్ఠికాల ముసఫలు విజయలం గుడిచిన శ్రీరామచంద్రుల షొక్కఁడు! పితృవాంఛా సంపూర్ణంబునై యైహిక రాజ్యంబును దృఢప్రాయంబుగవీక్షింపయి పాక నవయోవనంబున ననుస్తామ్యోపనివర్ణించెను.

భీష్మజ్ఞానము. ఇట్టి యనుపమత్యాగము “మాతృదేవోభవ! పితృదేవోభవ!” యని మాతృ స్త్రీస్వమును, పితృ యధ్యస్వమును బుష్టిభూమి యగు భారతవర్షమునకు గాక మఱియొక దర్శనీయంబగును! స్వదేవ: బువక్తై గన్వమతంబునక్తై ప్రాణములు సమర్పించుట యెఱుంగుదుము కాని కేవల పితృస్థంబుగా నింతటి యాత్మత్యాగంబొనర్చుట యెఱదేని గాన నేర్తుమే! భవ్యాసి! గాతమాతా! ధన్యాసి! ఇట్టి పుత్రుత్వంబులు బట్టియేకదా నీవు భవ్యయశోభాగ్యుడై ప్రభాసిల్లుట!

ఇట్లు సత్త్వవాచా పరితృప్తికై నిజరాజ్య పరిత్యాగంబును బ్రహ్మచర్యవ్రత పరిగ్రహంబును జేసిన దేవవ్రతుని దీక్షకును గురుకార్య ధురంధరత్వంబునకును మెచ్చి దేవర్షి గణంబులాతనిపయింబున్నవృష్టి గురిసి భీష్మండుని పొగడిరి. దాశరా జెంతయు శంతసిల్లి శంతనునికై సత్యవతిని సమర్పించెను.

అంత నా యినతేజుడక్కంతంబొక్కొని యతీభక్తిమీఁదరకాంచనరక్షం బెక్కించి ప్రజలెల్ల బోరనఁ గీర్తంపఁ గరిపురము బ్రవేశించి యాపెండండ్రీకిడి బరిణయం బొనర్చెను. శంతనుం డతిమానుషంబైన యా భీష్మ సత్యవ్రతంబునకుఁ గరంబు సంతసిల్లి యాతనికి స్వచ్ఛంద మరణంబుగా వరం బిచ్చి పరమానురాగంబున సత్యవతిం గూడి యత్యంతమోడంబున దీవసంబులు గడపుచుండెను.

చతుర్థాధ్యాయము

ప్రాత్య వివాహము

అనంతరము శంతనునకు సత్యవతియందు చిత్రాంగదుడు విచిత్రవీర్యుడు నను నిరువురు తనయులు జనియించిరి. కాని వారలు సంప్రాప్తమౌవావనులు కాకమున్నే మాత్రము నాకలొకగఁకుఁ జిచ్చును. భీష్ముఁ డాతనికిఁ జరణోక్తములు నివ్వఁ దించి చిత్రాంగమని రాజ్యాభిషిక్తుఁ డేసెను. కానియాతఁ డభివ్యాఘోలుండై గర్వంబున గన్నుఁగానక సురాసురు లనక, మనుజ గంధర్వు లనక యెల్లర నభిక్షేపించుచుఁ గడకొక గంధర్వవీరుని రోషానలంబునకుఁ బాత్రుండై రణంబున నిహతుఁ డయ్యె.

భీష్ముఁ డాతని దుర్మరణంబున కెంతయు దుఃఖించి యడలుచున్న కుటుంబమున కూఱటఁ పెలిసి, శాలుండగు విచిత్రవీర్యుని కురుదేశంబున కభీశ్వరునిగాఁ బ్రతిష్ఠించి యుభయహస్తంబులరాజ్య భారము నిర్వహింపుచుండెను. అంతఁ గొన్నాళ్ళకు విచిత్రవీర్యుండు యశాననామాధుం డగుటఁ గని వివాహంబు చేయనిశ్చయించి యర్హకన్యా నేర్పఁబునఁ దగిలియుండెను.

అట్టియెడ నొక్కనాఁడు కొందఱు చారు లరుదెంచి “దేవా ! కాశీరాజు తన మువ్వరు కూతులకును స్వయంవరము జాతినొందు, లేవకడ ముఁగొల్పిన” బని చెల్లెలకు నిని సుగతసిఁచినభోగి నే యా వార్త తెల్లి సత్యవతి కెఱింగించి యామెచే నియోజింపఁగడ్డ ధనుష్కాండంబులం బూని రథం బధిగోహించి యసన్యసాహాయ్యుండై వారణాశీపురంబునకుం జని యును స్వయంవరంబునకు మూఁగురాజు లోకంబెల్ల వెఱచి వెఱఁగుపడి చూచుచుండ నక్కన్యాత్రయంబును రథం బెక్కించుకొని యెల్లవారును నిన నిట్లనియె, “నేనీకన్యకల నా

యనుజునకుఁ బరిణయఁ బొందున నెమిఁమైఁ బుట్టుకొనిపోవుచున్నాడి.
 వలంతు లెచ్చలేని నన్ను వానిఁప నోపును లేని సుగరంబున నెను
 ద్బుడు.” అవల కాశికాజు నవలొకించి ‘కాజేంద్రా! బ్రాహ్మంబు
 మొదలగు నెనిమిది వివాహములయందు క్షత్రియులకుఁ గాంధర్వ
 శాక్షసంబు లుత్తమంబులు. స్వయంవరమున జరుగించి వివాహంబు
 బగుట యంతకంటె నత్యుత్తమంబు. శాస్త్రున నిచ్చుట మూఁగరాక
 లోకంబు నెల్లనోకించి ముక్కన్యలఁ బోజ్జిని యేనేగుటయెనియ
 ధర్మసమ్మతంబని చెప్పి పోజ్జిని హస్తీపుర మాల్వరూప
 బట్టెను. కానియాతని యచంశాగమునకు నహింపనేరని నానాదేహ
 ధీశ్వరులును తమ తమ నమస్కారములుగాఁ గానినాన్మెట్టున
 బొదివిశరపరంపర నిండుగా నాతఁడురాద్రాశారుండై నిఖిలతయ
 క్షత్రియార్థం బవతరించిన పరశురాముడునుం బోలె నాక్షత్రి
 వర్ణంబు న్నెఱు దన శరభారావర్ణంబున ముంచి యోడించి జగదేశ
 వీరుండైఁ పరిక్రమించుచుండెను.

ఇంతిలోఁ గాశికాజు నగ్రదుహితం గామించిన సౌంధిపురాని
 శ్వరుండగు సామ్యుండు సమరసన్నద్ధుండై యాతని వెంటనే యకు
 దెంచి “ఓయీ! స్వయంవరమధ్యమున నే వలచిన కన్యకం గొని
 యేగుట యిది యేటిపాడి! నీవు జగదేశవీరుండ వని యుప్పుగు
 చున్నాడ వేమో! ఈ ధానిధానుల జయించుటతోడనే సరికాదు,
 నీవు నిక్కపు వీరుండవగుదు వేని గృహోన్ముఖుండనై పాదపాక చేసిన
 నాతోడ బోదు సలుపుము. నుదీయధనుర్విముక్త సూర్యణ గజసం
 బున నిన్నుం దిగ్భ్రమ నొందించెద” నని నిష్ఠురంగుగ నాడి యాహ్వా
 సింహంబును శేసరపటలంబు బట్టిలానెను. ఇందుకు భీష్ముండెంతయు
 గనలి రథము మళ్ళించి సంవర్తనమయ సమనర్తియుం బోలె నుదీ
 రాద్రాశారుండై నిలిచి యాతని నెదిర్చెను. ఆ వీరద్వంద్వమ్మును

గొంతవడి ఘోరంబుగాఁ బోర సామ్రాంతు రథంబును రథ్యంబులను సారథినిఁ గోల్పోయి భాగీరథీనందనునిచే భగ్నునుకోరథుండై లజ్జా భర చిత్తుండై నిజనగరంబునకు నిర్గమించెను.

ఇట్లు సకలరాజులొకంబు నశ్రమంబున నోడించి కాళిరాజు మహితల యాపాటించికా అంబాలికల దోడ్కొని పురజనులజయఃభావములనుభ్య నిరభవనంబు సొచ్చి సత్యవతీదేవికి సమర్పించిన నాపె పరకూర్మకూర్మంబున బుద్ధుల పేరించి పరివరిధంగులఁ బొగడి యా కర్మకర్మణ్యంబుల విచిత్రవీర్యవక్తం బరిణయ మొనర్చ ననుజ్ఞ యొసఁగెను. అత కాళిరాజు కూతుండ్రుండై బెద్దదియగు నంబ తన్నంతకు మున్నే సాశ్వపతి వరించుటయు, తన మనం బాతనియందు లగ్నంబగుటయు, డండ్రి యంగీకరించుటయుఁ జెలిపి ధర్మమార్గముం బాటించి తన్ను విడిచివుచ్చుమని బహుప్రకారంబులఁ బ్రార్థించెను. భీష్ముఁడామె విన్నపమును ధర్మసింధులైన బ్రాహ్మణులఁ జెరింగించి వారి యనుమతంబున నాపెను గొండఱు నృథ్వాంగసఖి నోడున నాశ్వరాజుకడకుం బంపెను. ఆవల నొక గుంభలగ్నంబున నున్నాఁడ అంబాలికలను దన యనుజుండగు విచిత్రవీర్యునకు విధివిహితంబుగా ముందై ధనంబుల నివాహం బొనరించెను.

పంచమాధ్యాయము.

సకలధర్మము.

ధర్మబద్ధుండగు దేవవ్రతునిచే బ్రేషితయైన యంబునిన్నగ సాశ్వభూతికడకుం బోయి తన యచులిన కన్యకాత్వం బొందిగించిన

నాతండు పరిభ్రాతల మధ్యనుగావున 'మగువా! ఎన్నడు భీష్ముడు నిన్నుం గొనియేసినో అలాగే నీకవ్యాత్వం జెడలవది. అవ్యాపకత యగు నిన్నుం బట్టిగా వలంపనగునే!' యని యరాదరణ సేసి మిన్నకుండెను. అందుచేత కామిని యెంచెడు బంధులి 'మనోరమణా! భీష్మజుతిమ్ముచికై కన్యలుం దైకొనబోయి నా వృత్తం బెఱుంగక బలీరియై నన్నుంబట్టె నాని నేను నీయధీన నగుట యెఱింగి నొకచో నా నాలియండ్రు మాత్రమె యిట్లు బెట్టుకొని నన్ను నీ నష్టానికి బుట్టెంచె. మాతండ్రి యెఱుంగక స్వయం వదా లుకారము నాకు కేయించిన కథలగు నింత బ్రట్టె. ఇందు నా దోషము లేకంటే కలదే? ఓన్నంగాని యన్యుల దలంపనైన నొల్లని నన్నిట్లు సంతతశోకావలంబునం వ్రోసిపుచ్చుట పాడియగునే? దయచేసి నన్నుం బరిగ్రహింపుము.' అని యనేకవిధంబుల గరునాతి వేలంబుగా నేచ్చుచుండిన యత్తహాసరిం గాంచి సామ్యుండు నిర్దయంబై 'పో సామ్యు, ఇచ్చట నింక కడయకు' నని యాదీనురాలిని మదిదరమునుండి వెడలి కడపెను.

అంత చక్కంత యంతం తనరాని పరిభ్రాత సంతాపంబులం బొంది నేను సామ్యునకుం దస్సినప్పుడే నుసాచమునకుం దస్పితిని. మఱల భీష్మనిపాలికిం బోనేల? ఈ బెడదకలక నాతంజే హేళువు, కావున నెట్టులేని నాతనినే సాధింతుంగాక? యని కృతనిశ్చయురాలై తపశ్చర్యం గాంజేయుం గెలువ నెంచి యొకమునిననగంబునకట్టి తపంబున కున్యోగించుచుండెను. ఇంతలో నొక రాజుర్తి యా యాశ్రమంబున కలుదెంచి ముగ్ధునిననన గొంచి యాపె విషాదవృత్తాంతము నాకల్యణంబుగా చెలిసికొని యామె తన దుహితృత్వనయ యగుట నెంతయుంజెందించుచున్నార నమూనినుండి యాకామింపనూనసంబును మల్పించి క్షుప్రియని తేడ్కలలం పుచ్చాకన ప్రాగమంబు పునగౌర

ముండు తనకుఁ బరమాత్మం హగుట నెఱంగించి యాపె నాతని శరణంబు వేడుమని యుపాయముఁ జెప్పెను. అంబ యట్లులే యాగ్రాహ్యుని పేరు సుండంకెర యాచరికఁ దన దీనవృత్తాంతంబు జెఱంగించెను. సుండంకెర యాముండును దన మిత్రుని మనుష్యుల చిట్లకావలయును. సుండంకెర మదాంధ్యంబున నెడఁకెడ కడగండ్ల కన్గమగినె యని నిశ్చయించి తీవ్రంబుగాఁ బిచ్చుండై సానుకంపముగా నిట్లనియె. "బాబూ! నాచిర నాదిన గుము. నే నికె యా మర్మముల నుక్కఁగించి నీ యభీష్టము నెఱవెడి. దన సంకుపచిత్త వములదీర్చి యందుఁజెలుగుటతో నుమర్చుని. సాశ్వతంబు గడతె రుచా? ఉద్ధరించును భీష్ముం బరిమార్చునా? నిర్మలముగఁ జూచెఁగింపుము." అని పు. శ. ప. తేజవితయము. ముందఁ గొంత సమర్పించి "స్వామీ! నాభీష్టము నెఱవెడిమని నీ నామ. నా ముండు పరమాత్మ కారణంబు దిగు భీష్ముం గలియింపఁబూనినో యానట్లు తప్పింపుకొనఁచితిని. దేవరదేవవ్రతాత్రుశ్శుభగించినానునాతిల శివగాఁగిర్చుదుగు గాక!" అనిన పు. శ. ప. ముండు "కుమారీ! గానయింప. నాచెప్పిన గొప్పన కొడలగడగలయు. లేకున్న వానిని మట్టాచెట్టలు తినివేయి. ఇక నీ యుమ్మలికం బుడుగు' మని యాపె నోదార్చి ముసడనంబు వెంటరా, సంభాసహితండ్ల కురుక్షేత్రంబునకు వెడలి సరస్వతీ తీరంబున విడిచిసేసి భీష్మునికి దనరాక నెఱంగించెను. ఆతండును ఋత్విక్ పురోహిత ప్రభృతులతోఁ బూజాద్రవ్యంబులు గొని తత్ప్రదేశంబునకఱిగిన నమ్మహాత్ముం డాతని భక్తివినయ సంభ్రమంబులకు సంప్రేరేపిండ్ల యభినందించి యాతఁ డొనర్చిన మర్మములను క్రొవీని వాకల ద్రవ్యంబులుకొనె. యాతనియను కౌశికాచార్యుని వశ్యుజ్ఞుఁ డుట్లనియె. "బాబూ! నీవు మొదలబలిమియై పచ్చిన యిప్పడతిని మరల క్రొసిపుచ్చుట యుచితంబుకాదు. ఈసె క్రమ్మట నిదాపునకు వచ్చెం గావున పాడిమై ని తిమ్మునకుఁ బూజగ్రహణంబు సేయుము." అనిన భీష్ముం డిట్లనియె. "స్వామీ! సంగతి నవి న

రంబుగఁ దెలిసి నాయంబు తప్పుగలదేని నన్ను దుఁడింపుడు. ఈమె సామ్యంబు తన మనోనాథంబు గావునఁ దన్నుకలి పాలికిఁ బంపఁ గోరఁగా నే నట్లు నడిచితిని. పరకామిని బట్టి నాయంబును కెట్లు గట్టిపెట్టుమను? ఇయ్యది యధర్మాచరణంబుగాదే!” ఈ వచనంబు లకు నా వీరర్థి కినిసి మండ్లిపడి “మగటిని గలిగినంబులకు ఫలము కన్నెమిన్నలఁ గట్టపెట్టుబయఁ! ఓరీ! వీరదులకలంకా! నీ శ్రీరంగ నీతు లింక జాలించి నేఁ దెచ్చినట్లు చేయుము. లేదేని నిన్ను సమిత్రబాంధవముగా యమనదినంబున కెనిఁదో నని వెఱపు గొలిపెను. కాని భీష్ముడు తాను పూనినది వ్యయైకకథమనియు, తనయం దెట్టికోపంబును లేదనియు, తిన్ననుగ్రహించుమనియు వివిధవాక్యంబుల విచతుండై వేడుకొనియు, గార్యంబుగానక చింతిలి యెట్టకేలకు తెగించి “నీవు నాకు కోదండ పాండిత్యంబుఁ గఱపిన దేకికుండవు. నే నీకుఁ బ్రియశిష్యుండను. కట్టి నా యెడ నకారణంబుగ నిర్ద్యయై ట్టి యాగ్రహవిష్టుండవగుటయర్హంబగునే?” యని యాడెను. ఈ ధిక్కారముచేసె పరశురాముఁ డుదగ్రకోపుడై “ఓరీ వీరమృత్యా!”

చ. గురుఁడనిన న్నెఱుంగుఁ, దనఘండువు, నా వచనంబునం దనా దరణమునేసి, తెన్నియొవిధంబులఁ బల్కెడు భక్తితోడి నీ వెరవులుదక్క, మీయబల వేగమపెండిలిసేయు, మంత్రతో మరలు మదీయకోపశిఖి, మానదు వేఁక వేయుఁజేసినన్.

— నన్నుగురుఁడని యెఱింగియు నామాటల నాదరెంపకున్నావు. మఱియు భక్తుడువోలే నటించుచు నెన్నియోవిధములఁ బ్రత్యుత్తరము లిచ్చుచున్నావు. నీ కపటోపాయంబులఁ నీవాటికిఁ గట్టిపెట్టి సీతమ్మనకీ యబలను బెండ్లిసేయుము. లేదేని నీవు వేముచేసినను నా కోపాగ్ని చల్లార నేరదు.” అని నిష్కర్షణగా జెప్పెను. అంత భీష్మండు

కృతనిశ్చయముండై పీడిత దోష నిట్లనియె, 'అయ్యా? నేచేసిన యపరాధం బెయ్యది? ఇక్కాచిరుము నా నాజోలికి నిన్నిమిత్తముగా నా నేల? బకనియల దనుచు న్నయగిని పొయ్యిని బరుచు నిట్లాయుగాఁ జేయుట తగ నగునే? తొల్లి పెద్దలు,

“గీ. గర్వియై కార్య మిట్టి దకార్య మిట్టి
దని యెఱుంగక, లోకము చను పథమునఁ
దిరుగ, కున్మదవృత్తి నన్తించునట్టి
వాని గురునైన దగజింప వలయు నుండు.”

గర్వంబునఁ గార్యకార్యము లెఱుంగక, లోకమార్గము పొంతంబోక యున్మత్తుండై నన్తించువాఁడు గురుండైన నవశ్యము దండనార్హుం డని వక్కాణించిరి. కావున నిట్టి యకృత్యం బాచరించుటకంటె నీచేతం జచ్చుటయై లెస్సయని వచించెను. ఈ యలూపంబులకు గురుండఁ కాణానలంబునం బోలె నుండిపడి “అట్లయినఁ గయ్యంబున కాయితల నియి నై న్యసన్నాహంబు నేసి సత్వరంబునఁ జనుదెమ్మ”ని యాజ్ఞాపించెను. అంతట భీష్ముండు పదాఘాతంబు వడిన కాలభుజంగముపగిది బుస్సు మని లేచి నయనంబు లరుణంబులుగఁ కటంబులు కంపింప ‘విప్రుండవు, ఆచార్యుండవు గావున నింతివ ట్టోపికపట్టితిని. నే నెదిర్చిన నీవ కాదు, ఉగ్రుండు నిలువ నేర్చునే! తొల్లి క్షత్రియుల గీటడంచితినని తలంచుచుంటి వేమో! నాఁడు భీష్ముండు గలుగకుండఁ గావున నెఱుఁటలు నాగివచ్చినవి. నీది? నెవు లావుగలవాఁడ నగుదువేని నన్నుం బరిమార్చి నీ ప్రతాపంబు సూపుము’ మఱియు,

“క. నే నొక్కరుండ వచ్చెదఁ
గాని, బలము దేను, నీవు గతిపన శిస్తా
స్తా) నేక విధః విలాసము
గాన వలయు నేన గాదె? తస్మై బరయన్.”

నీవు నేర్చిన శస్త్రాస్త్ర విద్యావిధవంబుండ నా కన్య సైన్య సుపత్నియేల? మద్యాహ్నంబు సాహాయ్యచూత్రండ్లనై యొక్కండనే పోకిరి చనుడెంచెద'నని పలికి యతనికిం బ్రణమిల్లి గృహంబునకు మఱలి సత్యవతి కంతయు నెఱింగించి యద్దేవి యనుమతి బడసి సర్వ సన్నద్ధం బగు రథం బెక్కి విప్రాశీర్వాదంబులు సేలంగ వెలువడి కరుకై త్రొక్కుటకు వేరె యాచార్యుని కనతిదూరంబున నరదంబు డిగ్గి విచలించై నిలిచి 'స్వామీ! నీవు భూచారివై యున్న వాడవు. రథమండనైన నాకు నీతోడ సమరంబు సేయవగునే?' యని పలికెను. అంత పరశురాముండు తన ప్రభావంబుచే దివ్యరథ భక్త్యంబులను శస్త్రాస్త్రంబులను గలిగి కౌరవారాజు శిష్యుని సారథిగా నంగీకరించి యుద్ధ సన్నద్ధుడై తోచినచోచుచి శాంతనపురాదు రథారోహణం బొనర్చి శరీఖంబు వూరించి గుంబు నాహుతి యాచార్యునకుఁ బ్రణమిల్లి కడనాచునకుఁ గడిం నెను.

అనంతర మా యోధాశ్రేణు లగు గురుశిష్యులు కౌర్యా ట్పంబులు మెఱయఁ దలఁపడి విప్రుభీంచుచు నీరి కరియు, హరి నారియు, గిరి గిరియుం బోలె మొక్కవోని పరాక్రమముతో, రెట్టిచు నాగ్రహముతో, తిండ్రించు నుత్సాహముతో నటచుచు, నేయుచు, ద్రుంచుచు, నొంచుచు, గలంచుచు మహా నైపుణ్యంబున నొక్కవడువున సంగ్రామంబు నలుపుచుండిరి. ఒకపరి భీష్ముండు బడలును; ఒక మఱి భార్గవుండు డయ్యును; ఒకనాడు గురుండు నొగయును; ఒకవేళ శిష్యుండు సాగయును. ఇట్టిరువురు క్షత్రి యాదులంబు నిరువది రెండు మెనంబు లుదయంబుతో మొదలిడుచు చస్త్రమయముతో నాగుచు రణంబు నిర్వర్తింపు చుండిరి. - విషయలక్ష్మి యెవ్వరిని వరియించుటకును నిర్ణయింపఁజాల కుండెను. మఱునాఁడా యిరువురును చలముతో నొకరిని మించి యొకరు శరంబులఁ గురియసాగిరి. శక్తులఁ బ్రయో

నింపఁ దొడఁగిరి. విండ్లు ముక్కు యెఱును. నారసంబులు వ్రక్కలయెఱును. హరులు నొచ్చెను. భీష్మసారథి చచ్చెను. గురుఁ డలిగెను. భీష్ముండు పొగిలెను. ఐనఁ జేయునదేమి? భీష్ముండు గ్రీష్మ రోచి ష్టుని వలె మర్చిరీక్ష్వుండై పగ్గఁబులు ధరించి యుగ్మఁబులుఁదోలుచు యోధసారథులు దానెయై మహాభయంకరముగాఁ బోరుచుండెను. సురాసురు లాశ్చర్యముతోఁ జూచుచుండిరి. ఆ వాఁడు గురుఁడో శిష్యుఁడో మఱియుఁ బనిఁపెల్లరుఁ డలంచుచుండిరి. కాని యంతలో భానుండు పశ్చిమాంబుధి నస్తమించెను. యోధులును నిలయంబున కరిగిరి.

నాటిరాత్రి భీష్మునకు సులభముగా నిదుర పట్టలేదు. పోరు మొదలిడి పెక్కువాళ్ళు గడచెను. భార్గవుం డింకను బడలలేదు. విజయ మింకను సమీపింపలేదు. “సురభూసురులారా! నాకీ ధర్మ యుద్ధంబున జయంబు ప్రసాదింపరే?” యని భక్తిమై బ్రహ్మహంసలు సేసి ప్రార్థించి విజయైక ధ్యానపరుండై నిమిలితుండై నిద్రా నిమగ్నుం డయ్యెను. అనంతరిము ప్రభాతసమయంబున నష్ట వసువులును నాతని స్వప్నంబున సాక్షాత్కరించి, దిగులుమాన్ని పరశురాముం బరిమార్పఁగల మోహనాస్త్రం బొసంగి యదృశ్యులైరి. భీష్ముండును మేల్కొని సాక్షోషిగిచి తన్మంత్రస్వరూపంబును ప్రయోగోప సంహార ప్రకారంబులును జిత్తంబున నిలిసికొనుచు కాగోచిత కృత్యంబు లొనఁగించి యొకసారథి నేరికొని యరదంబు పూనించి సన్నద్ధుండై మహోత్సాహంబున సమరంబున కరిగెను.

పరశురాముండును గర్వముతో “ఓరీ! నిన్ననగము చచ్చితివి. ఉన్న నగమును నేఁడు దీర్చెద” నని వీరాలాపంబు లాడుచు భీష్ముని గర్వభంజనమునకై పరాక్రమించి కవినెను. నేఁడు నిన్నటి భీష్ముండు కాకుండెను. అతని తీవ్ర శాణజాలంబునకు భార్గవుండు తాళఁజాలక

మొగంబున కోపాగ్నిశిఖ తగయ భీష్మనివై బ్రహ్మస్త్రముబరపెను,
భీష్మండును రుద్రుండునాఁ డేజిల్లుచు నొంకొక బ్రహ్మస్త్రంబేసెను.
అంత గగనం బంతయుఁ డేచున్నచో బయ్యెను. సకల ధాతుంబులును
సంక్షోభించెను. అట్టియెడ నిడేయదనని భీష్మండు మోహనాస్త్రంబు
నావాహనంబు సేసి విడువ నున్నోగించు చుండ నారముం డరుదెంచి
యా ఘోరకర్మంబు విరమించుకడేసి 'కుమారా! నీవఖిల ధర్మవిమండ
వయ్యు నిట్లు నిష్కరుండవై పరుల కవమానంబు ఘటించు యత్నించు
చున్నాడవు. కురుప్రవరుండ చూచి నీకిది యర్థంబే?' యని బోధిం
చిన దేవవ్రతుండు మోహనాస్త్రంబేయుట మానెను. పరశురాముం
డీ వృత్తాంతంబెల్ల నెఱిగి, మోటుమి లవపై వెక్కిరించుకొని నలు
బునఁ బోరఁ దొడఁగెను. ఇంతలో జమదగ్నియు, జాహ్నువీదేవియు
నయ్యెడ కవతరించి విప్రునకు గోషమత్సరంబులు గూడునే యనియు
గురువుగో! పరశురాడ చూచే యనియుఁ దమ తమ పుత్రులకుఁ దెలిపి
వారి మనంబుల రణ కేళి నుండి మఱించి గురు శిష్యులకు మైత్రిఁ
గూర్చిరి. అంత నారద జమదగ్ని ప్రముఖులును భాగీరథియు ధార్గవ
రాముం డే "దేవవ్రతుండు నీ శిష్యుడు. వానియెడ నలుగ నగునే?
వాడు తగవుమాలిన పని చేయఁజాలక పెనంగె. ఇంతియకాని విరో
ధికాడు. వాని గరుణించి యెప్పుటి వాత్సల్యంబు నహింపు" మని
తెలిసి భీష్మం నిలిచిన నానఁ డమ్మహాత్మునకు సాష్టాంగదండప్రణా
మంబు సేసెను. పరశురాముం డాతని దీవించి లేననెత్తి కౌగిలించు
కొని "గాంగేయా! నీ శక్తికె భక్తికి బ్రీతుండనైతి. నీధర్మభావంబు
నకు మెచ్చువచ్చె" నని సన్నేహంబుగా సంభావించి యంబ నవలో
కించి "కుమారీ! భీష్మండు నన్నుంగెలిచె. నా వలన నగుపని యిం
తయ. నీ విక నీకుఁ బోలిన తెఱంగుఁ జూచుకొమ్మని పలికెను. ఆ
మూనినియు 'స్వామీ! నీ యోషినంత గావించితివి. ఇంక నీ వేమి

చెయుదువు? నేను తపో మహిమంబున నీ జన్మంబున గాకన్న మూసె జన్మాంతరంబున నైన భీష్ముని 'దెగటార్తు'నని ప్రతిన గొని యెందో యరిగెను. * అనంతరము పరశురాముఁడు భీష్ముని వీక్షించి మునిజనంబుతో నిజాశ్రమంబునకుఁ జనియెను. జాహ్నువియు దన తన యుని దీవించి యంతర్ధాన మయ్యెను. ఆవల నుర్వీసురుల యాశీర్వాదంబులు, సంభావనవచనంబులు మిన్నుముట్ట భీష్ముఁడు సదనంబునకు మఱిలిపోయెను.

అహ! భీష్ముని ధర్మానురక్తి! ధర్మదీక్ష!! కావున నే యుండు భీష్ముఁ డయ్యెను. లాను తగవుగా నమ్మిన దానికొఱకై గురువుతో నైన గ్రుద్దులాడు నంతటి ధర్మదీక్ష మఱల నవీనభారతులకలవడు సుదిన మెన్నఁడు వచ్చునో కదా!

షష్ఠాధ్యాయము

ప్రతిజ్ఞానిర్వహణము

విచిత్రవీర్యుఁడు వివాహమాదిగా నంచితాంబాలికలయందు ప్రణయంగుడై నిరంతర భోగలాలసుండై సకల వ్యాపారములను గట్టి పెట్టి సంతతమును సఖురాండ్రతోఁ గ్రీడించుచుండెను. స్వేచ్ఛావర్తనమునకన్నఁ బరమశత్రువున దే? ఇట్లు స్వచ్ఛందవిహారండుగు విచిత్రవీర్యుఁడు క్రమముగా నిర్వీర్యుడై శరీరము శుష్కించి యచిర

* ఆవల నామె తీవ్రతనం బొనరించి భీష్ముం బొరిగొనునట్లు వరంబువడిసి ద్రుపదునకు శిఖండి యను పేరి కూతురై యవతరించి యావల నొక యక్షునివలన తుండ్లయై పొందెను.

కాలంబుననే యసువులువిడిచెను. భక్తుఁ డాతనిని బరహాకక్షయలు నిర్వర్తింపి, మ్రోడఁబడి యత్యంత శోకార్ణవంబున మునిగియున్న మాతను, మఱదండ్రను గాశ్వాసించి యకాభకృతైన కాజ్యంబు సకలంబుగాఁ బ్రతిపాలించుచుండెను.

బసవ! నీ తత్వము శాంతసర్వం కేవలంబిలిచి యిట్లునియెను.

“క. శాంతను సంతాపంబును

సంతతికీర్తియును మ్రోడగంస్కృతియును న

త్యంత మసీధారమును బ

రంతప! నీయంద చింతరంజై నిలిచెన్.

చ. జననత! సర్వ భక్తువులు సర్వ జగత్పరివర్తనక్రమం

బును మఱి సర్వవశములుబుట్టిన మార్గము నీచ నిక్కువం

బనఁడు! యెఱుంగు మన్నతగుణాఘ్యుడవున్ భరతాన్వయావలం

బనుడవు నీన; నిన్నొక్కఁడు పంచెద, జేయుము మత్ప్రియంబుగాన్.

క. ఇక్కురువంశంబున నీ

వొక్కరుండవ యున్నవాడ, పుర్వీకాజ్యం

బెక్కటి సేకొని తేజము

దిక్కుల వెలిగింపు సంతతియుఁ బడయు మొగిన్.

క. నిరతంబు బ్రహ్మ మొదలుగ

వరుసన యెడఁగెగక యిట్లు వచ్చిన వంశం

బురుభుజ! నీవుండగ నీ

తరమున విచ్చిన్నమగుట ధర్మమే” [యనినన్.]

‘కుమారా! శాంతను మహావృక్షంబునకు నీ వొక్కకొమ్మవే మిగిలియున్నావు. ఆ పుణ్యచారిశ్రుతకు వంశము నిలుపను కీర్తి జెను పను, తర్పణంబు విడువను, మసీధారంబు మోయను నీవొక్కడవె యాధారమవు. నీవు సర్వధర్మమలను. సర్వ జగత్పరిణామంబును, సర్వ

వంశోత్పత్తియు నెఱుంగుదువు. ఉదారగుణసంపన్నుడవు. అక్కటా! బ్రహ్మమొదలుగ వచ్చు భరతవంశ శృంఖలము నేటికి నిర్వక్ర భుజ పరాక్రముండవగు నీ వుండగనే, నీ తరంబున నే విచ్చిన్న బగుట యెవ్వరికైన నోర్వవచ్చునే! నీవు కరురాజ్యలక్ష్మితో బాటుగ నర్థాంగలక్ష్మింగూడఁ జేకొని యీ పురాతనవంశవృక్షమును విస్తరింపజేయుము. నాయండలి ప్రియంబునం జేసి నా ప్రార్థన కన్యథా వర్తింపకము" అని దైన్యంబుగా నాడిన భీష్ముండు విని 'అమ్మా! మీ కిట్టి యానతి యాయఁదగునె? నా యాడినమాటను నా తాల్చిన వ్రతమును జెటుచుటకు నే నంత చిఱుత వాడనా?

క. హిమకరుండు శైత్యమును, న

ర్యముండు మహాతేజమును, హుతాశనుఁ డుష్ణ

త్వము విడిచిచేని గుర్వ

ర్థము నా చేకొనిన సుద్రవ్యతంబు విడుతునే?

చంద్రుండు చల్లదనమును, సూర్యుండు తేజమును, అగ్ని వేడిమిని విడుచునుగాక! దేవవ్రతుండు మాత్రముగుర్వర్థంబుగాఁ గైకొన్న ప్రతిన మానఁజాలఁడు. పృథివ్యాది మహాభూతంబులు గంధాది గుణంబులు నెట్లు పరిత్యజింపవోయట్లేభీష్ముండును గురు కార్యంబున మీ శుల్కార్థంబుగా నర్వజని గమ్యంబునఁ జేసిని గమయగలుగు విడువఁజాలఁడు.

ఆహా! దేవవ్రతుని వచస్థైర్యము! సౌభ్యములు సమసినన్న ప్రాణముపణమైనను, తుదకు వంశవినాశనమైనను ఆడినమాటతప్పఁ జూడని ధీరత్వమే కదా మహాపురుషుల ప్రధానలక్షణము! ఎట్టికొండలవంటి యుక్తక్తులును వారి మనఃప్రవాహమును నిశ్చితమార్గము నుండి మళ్ళింపఁజాలవు. వారి మనస్సెప్పుడును దనసహజప్రతిభయే సహాయముగా కార్యోపాయముల నన్వేషించును. నాని కార్యావ

సరములకు లొంగడు. ఈ స్వభావమే వారి మానసికరచనలో ప్రధానభాగము. ఇదియే వారి యశాన్నత్యమునకు ముఖ్యకీలకము.

దేవప్రతుని వాక్యములు విని దేవి యీ ముహూర్తము గడచు చొప్పున యొక యాచార్యుని యచట కేకవిధములఁ జింతించుచుండెను. అంత భీష్మ డాపె కిట్లనెను. “తల్లీ! నీ వాన తీర్చినట్లు నే నెఱుంగని ధర్మపులు మృగ్యులు. శంతను సంతానము శాశ్వతంబగునట్లుగా నే నొక్క ఊత్తరధర్మంబుఁ జెప్పెద. అద్దాసి! లోకయాత్రానిపుణులయిన బ్రాహ్మణవరులతో విచారించి యాచరింపవలెను. తొల్లి భర్గవరాముండు పితృవధకోపపరిపీడితుడై ఊత్తరీయకులమును గూలకవముగా నాశనము చేసినప్పుడు భూసంతోత్రములు వారి సతులకు ధర్మవిధిని సంతతి నిలిపిరనుట నుప్రసిద్ధము. మఱియు బలియను భూమిశ్వరుం డనవత్స్యుండై మామతేయమహర్షి వలనఁ దన పత్నియం దపత్యంబు వడసెనని విందుము. ఇంతియకాక యుత్తమ ఊత్తరీయ క్షేత్రంబులందు ధర్మమార్గంబున బ్రాహ్మణులవలనఁబుట్టి వంశకరులయిన ఊత్తరీయః లక్ష్మకులు గలరు. కావున విచిత్రపీఠ్యుని క్షేత్రంబులందు సంతతిం గావించుటకు నియతాత్ముడు. ఇక తాపవ నుడు, ధర్మస్వరూపుడు నగు బ్రాహ్మణునొక్కనిం బడయుదము.”

ఈ వాక్యములు విన్నంతనే “ఇదియేమి? బుద్ధికుశలుండును, సర్వధర్మపారంగతుండును, సర్విజనసంభావితుఁడగునగు భీష్మం డిట్టి యధర్మాచరిణులను బోధించెను!” అని చదువరులు గొందఁ జొచ్చి ర్యచకితులు శాపచ్ఛను. కాని యానాటి సంఘపీఠి యట్టిది. మన స్మృతికర్త లాధర్మములలో కట్టియాచారము నవలంబియముగా వివరించియున్నారు. దీనినే నియోగ మందురు, ప్రస్తుతము మన కిది నింద్యముగను హేయముగను కర్ణకతోరముగను నున్నను మనప్రాచీనులు తీసి నాదరముతోడను గౌరవముతోడను చాడుచు నేయుండిరి.

కావుననే భీష్ముడు దానిని నిశ్చలముగా నుపదేశించెను. ఇట్టి యదాచారణంబులు పురాణములలో పెక్కులు గలవు. ఈ యాచారము సీతిబాహ్యము కావున మన సంఘమునుండి యవృశ్యమగుట మనకు సంతోషదాయకము. కాని చుది యెట్టియదృశ్యముతో ఎట్టి జాగ్రత్తతో, ఎట్టి చిత్తపరిశుద్ధితో నాచరింపఁబడుచుండుననియు, బరిశీలించితిమేని మన జగుప్స యుచుక సజల వచ్చును. భీష్ము డీ యాచారమును నిర్దుష్టమని నమ్మి శరణీయముగాఁ జెప్పినకాని యొక దోషముగాఁ దలఁచియుండలేదు. కావున దాని కలంకమును మన మాతనితలపై నెక్కింపఁజాలము. ఇంతేకాక తరుణోపాయమును సూచించి వంశోపద్రవముగ దప్పించిన యాతని ధర్మపరిజ్ఞానమును, ప్రతిభయు నెంతయు సంస్తవనియములు.

ఈ కార్యోపాయమునకు సత్యవతి యంతయు నలరి నిజ తపోదహన దగ్ధ పాపేంద్రుండును, నిఖిలధర్మమూర్తియు, నిత్యసత్యవచనుండును నగు కృష్ణద్వైపాయనుండు నా నియోగంబునను, నీ యనుమతంబునను సీతాతృత్యక్షేత్రంబులయందు సంతానంబు వడయుఁగాక యని వాక్రుచ్చెను. భీష్ముండమ్మకల్లు నామసంకీర్తనము చెవింజొరి నంతనే పరమభక్తితో నాయనయున్న దిక్కునకు మ్రొక్కి పరమ పావనుండును, విరించి ప్రతిమానుండునగు వ్యాసభట్టారకుండిక్కురు వంశంబుఁ బ్రతిష్ఠించుట యెల్లవారికి నభిమతంబని నుడివెను. అంతట సత్యవతి కురువంశోద్వహనార్థంబు నేదివ్యాసుఁ డలంచిన నమ్మనానుభవించును తత్క్షణంబు దేవియుండిటఁ బ్రత్యక్షమై ప్రభుమపుత్రుల డగుట నామెచే నతిహర్షంబున నాలింగితుండై యామెకభివాదనంబు సేసి భీష్ముం డొనర్చిన యర్ఘ్యాదిపూజల సంగీకరించి సుఖానీనుండయ్యెను. అంత సత్యవతి యమ్మహాముని కుశలంబడిగి “కుమార ! నీవు పుత్రుండవు గావున నీ కొక్క పనువుఁ బెప్పెద.

“చ. అనుపమరాజ్యసంపదకు నర్హుఁడు, వంశము విస్తరింప నో
 పిన సుచరిత్రుఁ డీసుతుఁడు భీష్ముఁడుతోల్లియుఁ దండ్రీకింబ్రియు
 బనఘుఁడు సేయుచుండి నిఖిలావని రాజ్యవివర్తనంబును
 దనరంగ బ్రహ్మచర్యమును దాల్చె జగద్విదిత ప్రతిజ్ఞఁడై.”

భరతవంశ మహావనంబున నేటి కీ భీష్మవృక్షం బొక్కఁడే
 మిగిలియున్నది. కొరవాన్వయాలంకారుఁ డగు నీ భీష్మకుమారుండు
 కరురాజ్య రమా విభవంబున కెంతయు నర్హుఁడు. భరతవంశమువిస్త
 రింపఁ జేయఁదగు భవ్యచరిత్రుఁడు. అయిన నీధీరుఁడుతోల్లితండ్రీకై
 రాజ్యపరిత్యాగంబును, బ్రహ్మచర్యవ్రతంబునుదాల్చినకతంబున మా
 యాసలెల్ల నడియాస లగుచున్నవి. త్రిజగంబులు, త్రికాలంబులు
 నెఱింగిన నీ కీ యన్వయవిచ్ఛేద మెఱుంగనిది కాదు. అయ్యో !
 ఎద్దానినామాక్షరంబుల నార్యభూమి సుప్రసిద్ధమై జెలయుచున్నదో
 యట్టిభరతకులదీప మింతటితో నారిపోవలసినదేనా? అట్టి కురుకులాం
 బుధి యింతటితో నింకిపోవలసినదేనా? హా! నేటి కీ చిరంతన వంశ
 మున కెంతటివిపత్తు సంభవించినది? ఇట్టికష్టమెవ్వరికైనోర్వవచ్చు
 నే? కుమారా! నీ కొక్కవిన్నపంబుచేసెద. ధాని నంగీకరించి మ
 మ్మియ్యపత్కూపమునుండి యుద్ధరింపుము. నీ యనుజుండగు విచి
 త్రవీర్యుని సుక్షేత్రంబులయందు నీవు సంతతిం బడిసి కురుకులము పఱి
 చ్చిన్నము సేయుము. నీకారణమున వంశ మనాశుల మగును. తదా
 వ్రులును బ్రజలును శోకభయంబు లుడుగుదురు. పాకును భీష్మనకును
 మనఃప్రియంబగును.” అని అనేక భంగులఁ బ్రార్థించెను. అంత
 సాత్యవతేయుండు తల్లి! అట్టిధర్మబెల్లడఁ గలదు. అయ్యది శ్రుతి
 న్యృతివిశ్రుతంబు. నీ యానతిచొప్పున నీతోడఁడ్రయరదు భద్రవిధిం
 బుత్రోత్పత్తి కావించెదను. వీరలు నే నుపదేశించు వ్రతం బొక
 వత్సరంబాచరించి శుద్ధాత్మలగుదు రేని సత్పుత్రులు పుట్టగలరు”

అని యానబిచ్చెను. సత్యవతి యందుల కెంతయు సంతోషించి 'కుమారా! రాజ్యం బరాజకంబైన బ్రజకుఁ జెక్కుహనులు వాటిల్లు గావున సత్వరమప్రసాదింపు' మని చెప్పిన నమ్మహాస్మందు వల్లెయని యొక శుభముహూర్తంబు నిర్ణయించి యాశ్రమంబున కరిగెను.

ఋషిమను దన స్రవతభంగము లేకఁగో ముప్పు గడిచి తమ మనోరథము సిద్ధించిన గురుకుఁ గా మహాస్థాదమున నుండెను.

సప్తమాధ్యాయము

రాజ్యరక్షణము

అనంతరము వ్యాసమహర్షి నియోగంబున నంబికకు ధృతరాష్ట్రండును, అంబాలికకు పాండుండును ప్రభవ మొందిరి. కురుకులము మఱలఁజిగి ర్చెను. సత్యవతి గాంగేయుల మానసంబులు చంద్రోదయముం గాంచిన సముద్రమువలె నుప్పొంగెను. ప్రజ లపరిమితానంద భరితులైరి. భీష్ముఁడా శాలకులకుఁ దండ్రిలేని యెట్టిలోపంబును దల సూపకుండఁ గడు గారాబంబునఁ జెనుచుచుఁ గ్రమక్రమముగా నుప నీతులం జేసి యోగ్యులగు నాచార్యులయండ వేదశాస్త్రంబులను, రాజవిద్యలను నభ్యసింపఁ జేసెను.

ఆతని నిపుణశాసనంబున కౌరవరాజ్యము సకల సంపదలకు నాలవాలమై యఖిల సుఖంబుల కాటపట్టై శోభిల్లెను. ప్రజలు ధర్మాభిరక్షితులై యభ్యుదయముం గాంచిరి. నలసినప్పు డెల్ల వానలు కురియుచు సస్యసమృద్ధి సేయుచుండెను. మొదవులు పుష్కలముగా

పాడిపిడుకుచుండెను. తరువచంబులు కలపుష్పభరితంబులైయుండెను. జనులన్యోచ్యహిత కాంక్షలై మెలగించుచుండిరి. భూసునాగారంబుల నధ్యయనంబులును స్వస్తివాచకంబులును రమ్యముగా వినవచ్చుచుండెను. అతని రాజ్యమెల్లవిధముల రామరాజ్యముం దలపించుచుండెను. భీష్ముడిట్లు ధర్మోత్తరంబుగా బాలించుచు ధృతరాష్ట్రాని రాజ్యాభిషిక్తుం గావించి తనవిల్లును, విమరుని బుద్ధియు సహాయములుగా రాజ్యము సురక్షించుచుండెను.

భీష్ముట ధృతరాష్ట్రానకు పెండ్లియాడుట గాన సర్వజిత్తు సమన్వితయై అనేకసంవాదములను బరసిన గాఢానిని చేసేసేగా జేసెను. పాడుకుమారుడును స్వయంవరమున కుండిని, భీష్మాను మతంబున మాద్రిని బరిణయమయ్యెను. ఇట్టిరువురు కులాంకూరములను ఇది పెద్దలై ప్రాచుర్యగట్టిన వృక్షములంబోలె విరాజిల్లుచుండిరి. ధృతరాష్ట్రానకు దుర్యోధన దుశ్శాసనాదులగు నూర్వురు తనయులును, పాండునకు ధర్మ, భీమాద్వన, నకుల సహదేవులును నుదయమై దినదిన ప్రవర్ధమాను లగుచుండిరి. ఇట్లుండ గొన్నినాళ్లకు పాండుండు కాలగతిఁబొందెను. భీష్ముడును, ధృతరాష్ట్రాడురాత నిమగ్నంబున కెంతయు దురపిల్లి మాతనిపుత్రుల కెట్టిబోటునుగలుగకుండ నధికప్రేమంబున జెనుచుచుండిరి. తదనంతరము భీష్ముఁడు ద్రోణాచార్యుని బిలిపించి మనుమలకు ధనుర్వేదముగ గఱపించివారిని యోధవిద్యా ప్రావీణ్యులు గావించెను. పాండవులు కౌరవులకన్న నధిక సమర్థులును సద్గుణులు సగుటచే వారు ప్రజల యధికానురాగమునకుఁ బాత్రులగుచుండిరి. కౌరవుల కిది దుస్సహముగా నుండెను. వారెన్నియో కుతంత్రములం బన్ని పాండవుల దుశముట్టింపయత్నించుచుండిరి. భీష్మాదులు పలుమరు వారి దురుద్యోగంబులువారింపుచు హితిపు గఱపుచుండిరి. కాని యాబోధలెల్ల బధిరునిపట్ల వీణాగానం

అలవలె వ్యర్థమయ్యెను. తుదకు దుర్యోధనుడు శకుని సాహాయ్యమున మాయాద్యుతము బన్నెను. ధర్మజుడు రాజ్యమోడెను; తమ్ముల నోడెను; తన్నోడెను. తుదకు పన్నినిగూడ గోల్పోయెను. అంత పాపాత్ములగు కౌరవులు పాండవులకు దాస్యమిచ్చి శ్రావడింజ్ఞుపట్టి సభకేళి తేచ్చిరి. క్రూరులై యాపె వస్త్రముల నగాచ్చిరి. అనతి “యిది పాడియే, యేను దాసినే” యని పెద్దల కాశ్రందన మొనర్చెను. ధృతరాష్ట్రుడు దూరకుండెను. భీష్ముడు మిన్నకుండెను. క్రోధించు మాటాడుకుండెను. సభయంతయు సంక్షోభ మొందెను. బాలుడు వికర్ణుడు మాత్రము బహిరంగముగా నిది యధర్మమని చాటి చెప్పెను విమరుడు తగవెఱిగి యూరకుండుట పాపహేతువనెను. కాని భీష్ముడు పల్లెత్తి యొక్క చూటయైన నాడలేదు. ఇది యాతని శీలమున కొక చిన్న మచ్చయందురు. కాన యాతడేల మానమువహించె నందము? అధర్మవేది యది యకృత్య మని యెఱుంగక పోలేదు. ధర్మానురక్తులను గాకపోలేదు. ఐన నాతడు రాజాదరంబునను, రాజునకు వెఱచియు నూరకుండె నందమా?

అట్లెన్నటికిని గాజాలను. దుర్జయము లాచరించినప్పుడు రారాజైన మాత్ర మేమి? మఱియు త్రిజగద్వీరుడగు నాతనికి దుర్యోధను డన్న నొక్క వెఱచా? ఇక నొక్కటియోకారణము గావలెను. ఏమన, అతడిదివర కెన్నియో పర్యాయములు నయమున భయమున సుయోధనునకు బుద్ధులు సెప్పెను. కాని యవి యాతని తల కెక్కలేదు. అతడు తన కుత్సితమార్గమున బోవుటకు శంక వహింపలేదు. అట్టియెడ నిష్కట్టుసమాక్రము తన నీతులు పాటించబడునే యని యెంచి వాగ్దయముచేయ నిచ్చగించక యుండును. మఱియు జితేంద్రియుండును బెద్దయు నగుట వారి దుష్కర్మఫలము వారే కుడుతురని యా నిమేషమున నహించి యుండనచ్చును.

మఱియు నట్టి నృసింహుల కురంతము మఱింక దాపించుచున్నది కదాయని తాటస్థము వహించి యుండవచ్చును. ఏమైననీమి ? భీష్ముడు మాత్రమంతదనుక వాడై యుదమిత్తమని పలుకలేదు. ఆ సాక్షిమః “అద్యో! కలి యష్టశే వచ్చెనే! లోకమున ధర్మపుత్రాన్యమయ్యెనే!” యని గోలుగోలుచ విలసించెను. భీష్ముడు నిశ్చల చిత్తంబున నిట్లనెను. “మానినీ! నీనిధులము నేగమే యా కరుకుల పాంశను లనుభవించును.”

భీష్ముని హృదయాంశరాశము నుండి వెలువడిన యీ వాక్య మొక్కటియే యాయన కౌశమును, నునస్సునుచిక్కి చెప్పించున్నది. ఇంక నన్య చర్య పేక్షయాల?

కౌరవుల దుశ్శీఘ్రలంతటితో గాగలేదు. వారానతీమణినిఁ బదింబదిగఁ బరాభవించిరి. పాండవులు ప్రచండ ప్రతిజ్ఞలబట్టిరి. సభయంతయు సంకుచితమయ్యెను. ధృతరాష్ట్రుఁ డిదియేమని నుకులను మందలించి, క్రౌపదిని తమింపవేడి పాండవులను విడిచిపెట్టెను.

పుట్టెకుబుట్టిన బుద్ధి పుడకలతోగాని పోసేర్పునే? దుర్యోధనుడు మఱల నూయజూడముం బన్నెను. ధర్మజుండు నిర్జితుఁ డయ్యెను. పండెమునకుఁగా పాండవులు పండ్రెండేండ్లు వనవాసము, నొక్కయేడజ్ఞాత వాసమును నెఱపిరి. ఆనల నైదూళ్ళిచ్చినఁజాలు నని కౌరవులతో సంధికై యల్పించిరి. శ్రీకృష్ణుని రాయబార మంపిరి. కృష్ణుడు శతవిధముల చెప్పెను. భీష్ముడు బోధించెను. ధృతరాష్ట్రుడు ప్రార్థించెను. కాని దుర్యోధనుండు విననొల్లఁ డయ్యెను. పాండవులకు సమరము తప్పకుండెను. కరువంశ కానన మున దావాగ్ని రగుల్కొనెను. కరువైరమును న్నీలైలము ప్రళయభయంకరముగాఁ బ్రదలయ్యెను.

యద్దవిశ్వయమైనతోడనే దుర్యోధనుడు తన పదునొకం దక్షాహినులకు నాయకుల నిర్హించి, వారివోడ్కొనిభీష్మాచార్యుల

సన్నిధి కరిగి చేతులు దోయిలించి “తాతా! మన పనునొకం డత్తా హిణులకు నాయకులుగా నీ వీరుల నియమించితిని.

క. తారలకుం జంద్రుని గతిఁ

శారవులకు మేటివీవ కావున నీవీ

భారంబుపూని మముఁ గడ

చేరుపడగు నెమ్మయిం బ్రసిద్ధ చరిత్రా!”

ఓ జగదీశ్వరా! చుక్కలకుఁ జంద్రునివలె, శారవులకు నీవు మేటివీ, నీవీసంగ్రామ భారము బూని నామ్ముల నోడ్కియొడ్డి జేర్చవలయును. ఇన్ని సేనలకును నాధిపత్యము వహింపఁగల దక్షుని సన్న జక్కి మనలో సన్యుని గానము కావున నా ప్రార్థనమిప్పుడా గాటంబు సర్వసైన్యాధిపత్యముఁబూని, నెత్తెలులములు చమచి జయలక్ష్మిఁ జేపట్టి మమ్ము సురక్షింపుమని యిచ్చెని విధములు శ్రాద్ధించెను.

భీష్మున కుభయపక్షములును సమానములు. కానిపాండవులు ధర్మబుద్ధు లగుటచే వారియం దాదరము మెండు. శారవు లధర్మ వర్తనులగుటచే వారియెడ తృణీకారమధికము. అట్టియెడలనాతఁడా త్మసౌఖ్యమునే యభిలషించి యుండినచో సంగ్రామంబునం బాలొన కయో పాండవపక్షముం దేరియో తన యవసాన కాలముహాయిగాఁ గడపియుండును. కాని యామహాపురుషు నేయైహిక సుఖములును, ఏ ప్రాపంచిక ప్రలోభములును స్వధర్మమునుండ మభ్యింపలేవు.

ఐనచో నానిని స్వధర్మ మెయ్యది? అతఁడు కురురాజ్య రక్షణమునకై కురుకురు గట్టుకొనెను. దీవిరము భారవోసెను. లొంగు లకే యాతఁడు బుచ్చేష్టుడగు కురోధునకు కొలువున నైన నుండ నియ్యకొనెను. ఖరకాలము నొత్తు యుడ నుండ, నేమి మాంత్రి మాతని వీడుటయెట్లు? అయ్యది స్వధర్మాతిక్రమముగాదే! ఆమహా

ధర్మాభిజ్ఞుడు, ఆ మేధురమానశ్శీరుడు మేరు గ్రాణములున్నంత కాలముచేత ఖక్లము ధరించినాడు, ప్రేమపాశములఁ ద్రెంచి యాదరా నాదరములఁ ద్రుంచి ధర్మమో యధర్మమో—స్వధర్మమును దీర్పవలసినదే; ప్రభు నియోగమును శిరసావహింపవలసినదే. కావుననే యాతఁడు కురుపక్షముం బూని ప్రియ పాత్రులనే శాత్రవులుగ నెంచి దారుణ రణముననర్హ భాగముం గొనఁ గృతనిశ్చయుం డయ్యెను.

ఆహా! ఏమి యీ స్వధర్మ పరిజ్ఞానము! ఏమి యీ స్వధర్మావలంబనము! ఈ మహాత్ముని జీవన జ్యోతియంతయు స్వధర్మకాంతులనే వెదజల్లుచున్నది. ఈ మహాయోగి జీవిత పాత్రమంతయు 'స్వధర్మేనిధనం శ్రేయః' యను సార్య వాక్యసారముతోడనే ప్రపూరితమైయున్నది. ఇట్టి స్వధర్మజ్ఞానమువంక భారతీయులు మజల నెప్పుడు కన్నులు విప్పదురో కదా!

కురురాజు కోరికకు భీష్మఁజిల్లు ప్రత్యుత్తరమిచ్చెను

“ఆ. మీరుఁ బాండుసత్తులు సారయ నాకొక్క

రూప; కార్మమున్న రూపు వలుక

వలయు; గయ్యమైన వత్తు; మీలోన నా

యునికి చందమునకు నుచిత మిదియ.”

“కుమారా! నాకుమీరును బాండుపుత్రులు నొక్కటియే. విననేను మీలోనేయుంటిని గాన యుద్ధమైనచో మీ పక్షముననే వచ్చెదను. నీకోరినయట్ల సర్వసైన్యాధి పత్యముం దాల్చెద. రణమున నన్నెవ్వరు నెదుర్పఁజాలరు గాని యర్జునుని మాత్రము నేమా. ర్కొనఁజాలను. అతఁడు శరఁబుల చాకనుమిన్న. మఱియు బెఱవా రిని చెఱకు లట్లు గఱుక నేర్తునుగాని క్రియమైన పాండునందనుల మాత్రము రూపఁజ నేయుటకుఁ జేయాడదు. అయిన నప్పటిక దీనిన.

భంగిఁ జూచుకొందము. మఱియు నొక్కవిశేషంబుఁ జెప్పెద. తొల్లి నాచేఁ దిరస్కృత యగు సంబ యైవవరంబున శిఖండియై పుట్టె గావున నేనాతని కెదురేయకుండుట నా వ్రతము. మీ నాతని నే మఱకుండునది.” ఈ యంగీకారమునకు మర్యోధనుం డెంతయుఁ బ్రమోదితుండై భేదమృదంగామలుమ్రోయించి, నగరాలంకారము చేయించి గురు, కృపామలు ప్రహర్షింప, పురోహితసహితుండై విధిచోదితంబుగా మహోత్సవంబున నాకురువృద్ధు నభిషేకించి సర్వ సైన్యాధిపత్యమునకుం బట్టముం గట్టెను. ✓

అష్ట మా థ్యా య ము

స రా క్ర ము .

మఱునాటి ప్రభాతంబున ధర్మక్షేత్రమగు కురుక్షేత్ర రంగంబున కౌరవ పాండవబలంబులు రెండును సంగ్రామంబునకు సన్నద్ధములై యభిముఖములై కూడుకొనియుండెను. కురుసైన్యము పదునొకం డక్షాహినులును గురు కృప శల్యసైంధవాది మహావీరుల యాధిపత్యంబున జారులు దీరి నిలిచెను. యోధాగ్రేసరుండగు భీష్ముండు కవచము ధరించి, చాపముం బూని, కాంచనతాళ ధ్వజంబు గలఁ రథం బధిరోపించి శ్వేతచ్ఛత్రముక్రింద నపర సూర్యునివలె వెలుంగుచుండెను. కాల్వలముల కంఠస్వనములును, గజబృందముల బృరహితంబులును, మాయచయంబుల హేషలును కిక్కిరిం ద్రియుంబులఁ జెప్పుడు పరిణామముండెను; మణిమయంబులగు రథ కేతనంబులును, స్వచ్ఛంబులగు నిస్త్రీంశంబులును, భర్మ నిర్మితంబులగు వర్ణంబులును బాలసూర్యుని యరుణ కాంతలు దగలి చిత్ర ప్రిచిత్ర ప్రభావంబుల నినుచుండెను.

అట్టియెడ భీష్ముడు భూవల్లభుల నెల్లఁ గూడఁ బిలిచి
వారలతో నిట్లనియెను.

“క. ఆరయ వివృత స్వర్గ

ద్వారము రాజులకు నాహవం, యిదు మహా

దారులు కొల్లియు నెరిసి

మీరీ మార్గమున నడవ మొయికోను టొప్పన్.

క. ఇంటం దెవులునఁ జచ్చుట

కంటెను బాపము లొకఁ గలక నృపులకున్.

బంట కలను పాలిఁ గల నిది

గంట నిగానులు గింజగాదే! నునకున్.”

“రాజులకు నణము తెరచిన స్వర్గద్వారము. ఇంటం దెవులునఁ జచ్చుటకంటె నృపులకు నరకము లేదు. వారికి పాలిగలనే పంటకశ్యము. తొల్లి ధీరోదారులగు మన పూర్వులీ ధర్మముం దలంచితో సంగ్రామంబునకుం జొచ్చిరి. మీరును వారి చారినే యనుసరించి వారి కీర్తిని విస్తరింపఁజేయుడు.” ఈయద్బోధనంబు నకు వారెల్లరు నుద్రిక్తులై “చంపుదుము. లేకున్నఁ జత్తుము. ఇంతియకాని యొండుగా వర్తింప”మని పలు విధంబుల శపథంబు లొనర్చి నిజస్థైర్యంబుల కరిగిరి.

తరువాత కరురాజు కోరికపై భీష్ముడు చారు నిబిడంబును, దుర్భేద్యంబు నకు-మనుష్యవ్యూహముం బన్ని, కరుపతి సంగరక్షణ ముతో... నిలిపి తానును ద్రోణుడును కన్నాకులై యుండి సమరంబునకు వేచియుండిరి. అట్టియెడ ధర్మజుడు పాదచాయైక్కురు వ్యూహము దిరిసి పతానుహుపాలికిం జని పాదాభివందన మొనర్చి సవినయముగా సంగరమున కనుజ్ఞ వేడెను. దానికి భీష్మ డెంతయ నలరి ‘వత్స! ధైరుల నిర్ణయము. నీకై రణ మొనరించుట దృశ్య

యోగమువలననే వేడు' మనెను. ధర్మరాజు "తాతా! రాజాజుపక్షం
లుననే పోరు నలుపుము. కాని నా హితమును మది నెంచు" మని
కోరాను. అంత భీష్ముడు నీ తలంపేమని యడుగ ధర్మనంద
నుడు 'మహాత్మా! నిన్ను శాలియించు నుపాయముం బోధించి
నుమ్ము గాచు' మని ప్రార్థించెను. అందులకు భీష్ముడు,

“చ. చుట్టటికంబునన్ మనసు పొచ్చి ననుం గరగించి వేడినన్
దిట్టతనంబు నో విడిచి తీవ్రచరాంబు కడంక దక్కి నే
బట్టిన యాయుధంబు వెడబోసినఁ గాని వధింపఁబోల ది
ట్టిట్టన కేగు నిప్పురుసమంతకుఁగాలము కాదా చానికిన్.”

‘మహారా! నీవు చుట్టరికంబున నా మనసు కరిగించి నన్ను
వేడితివేని నేఁ జెప్పనది వినుము. నిర్జరుల కేని నన్ను నిర్జించుట
కలవిగానన్న మీకు నలవి యగు నే? దిట్టతనము విడిచి రణోత్సా
హంబుడిగి శత్రుసన్యాసం బొనరించినఁ గాని యోను మీ కవధ్యుం
డను. ఇక ప్రశ్నించుటకిది యదనుగాదా. అరుగు’ మనియెను.
పాపము? ధర్మజున కాశాభంగమయ్యెను. అోడ నే యాతఁడు
తాతను వీడ్కొని యావల గురు, కృప, శత్రులచే ననుజ్ఞాతుండై
నిజనై న్యంబున కరిగెను. అంత కొంతవడికి చుర్యోధనుండు
వ్యగ్రోత్సాహుండై యత్యాగ్రహంబున సైన్యంబులం బురికొల్పి
శంఖ, భేరీ, మృదంగాది నిర్వహములు చెలంగెను. గాంకేయుం
డత్యుత్సాహంబున ముంగట గదలీ కౌరవ వాహినుల నడుపు
చుండెను. పాండవానికంబులు మహా సంగరంభమున గర్జానాదం
బొనర్చుచు శౌర్యోద్రేకంబున శత్రువుల నెదుర్కొనెను. అంత
బదాతిపదాతిని, ఆశ్వికుఁడాశ్వికుని, హాస్తికుఁడు హాస్తికుని,
రథికుఁడురథికుని దలఁపడి యొండొరులను గుంతరింబులఁ బొడుచుచు,
ఖడ్గంబుల నఱకుచు, శరణులనానుచు, గదాప్రహారంబుల గుదియ

నేయుచు దీప్రంబుగ కణములను చూచుచున్నది. పాండవు లభీష్మకరంబుగా వీరవిహారంబునేయుచు క్రమశేవలః జక్కాడుచుండిరి. అంత భీష్ముడు మర్యోధన క్షిరితులై శ్రీశ్రువానునిపగి తీడ్చింది తన ప్రతాపాన్నికి పాండవబంబుల శలభంబులుగఁ జేయనొడఁగెను. పాండవవ్యూహము విచ్ఛమొగ్గెకలసి యిటు నటు బరుగిడి దొడఁగెను. పాండుపుత్రులు నివ్వెరపడి చూచుచు వాపోవుచుండిరి. అంతలో సాయంతన మగుచు పాటికి రణము ముగిసెను.

ఆ పరాజయమునకు ధర్మరాజు మిక్కిలి విచారము నొంది నిశానమయంబునఁ దమ్ములతో శ్రీకృష్ణునికడ కరిగి,

“చ, ఎరగలి చిచ్చు గాఱడవి యెల్లను బెట్లగ నొక్కసాయగా
దరికొని రూపడంచిన విధంబున నిక్కడి సేన యంతయున్
దరమిడి చంపె, భీష్ముబల దర్ప మహోగ్రతగంటె? యింక నే
విరునొకొ సీలమేఘమనఁ బేర్చి యనిం దెగటార్చు నాతనిన్ ?

చ. అలవి యెఱుంగ నేరక మహాత్ముని లోకముతోడి పాటిగాఁ
దలఁచితి, బేలనైతి, శరతాడన వీడితి లైరి నీ మఱు
దులు, నమరాపగాతనయుతోడి కణంబునకున్ దిశాధినా
థులు నఱుమంగఁజాలరని తోచుచునున్నది నామనంబునక.

చ. అతని జయించునంచు మన మర్జును నెంతయు నమ్మియుండఁగా
నితఁడును సంగరంబున నుపేక్షకుఁ డయ్యె, నృకోదరుండొకఁ
డ తఱిజొచ్చి దోర్బలము డాపకపోరెడు, నేమిసేయు? నా
కితనిని సీతనిం దడవ నేటికి? గయ్యపుజోలి మానెడక.

క. నరపతుల నెల్ల భీష్మున

కెరగా నొప్పింపఁజాల నే నడవులకున్

మరలం బోయెద నచటం

దిరిగెద గూరాకు గోసి తినియెద ననఘా !”

“కృష్ణ! కాల్పిచ్చు రగుల్కొని కాఱడవుల మాపుమాపు
 చట్లు భీష్ముడు మనసేన నంతను దగ్ధము కావించుచున్నాడు.
 మందబుద్ధి నై యా మహాత్ముని సామాన్యునిగా డలించి సమరంబున
 కుపక్రమించి చెడితిని. ఇంక భీష్ముడవాగ్నికి నీలమేఘంబుననతిశ యించి
 యాతనిఁ బొలియింపం గల శూరుకౌక్కునినైన మనసేనలోఁ
 గానము. నీ మఱుదు లందఱు నాతని హతికిఁ దాళజాలక పోయిరి.
 దిక్పతులు గూడ నాయనను రణంబున నెవర్వజాల రని తోఁచెడిని.
 అర్జునుఁ డాయనం జుపునని యాశ పెట్టుకొంటిమి. కాని యాతఁ
 డుపేక్షించుటచే నది పొల్లెనది. భీముడు మాత్రమే సమయముం
 గనిపెట్టి తన దోర్బలంబును వెచుదీయక చూపుచున్నాడు. ఇంత
 కును వీరల జోలియేల? ఈ నరనాథుల నెల్ల భీష్మున కెరఁజేయఁ
 జాలను. మఱల నడవుల కగిగి కూరాకులు గోసికొని తిని మనియెదను
 నీ యాజ్ఞాదోగి” మని యడిగెను. అంత కృష్ణుడు ధర్మరాజునకుఁ దన
 బలమును చెల్లించెప్పి తన చునుజుల నిరుపచు నీర్యముం జేటపఱచి.
 తన సేనాపతుల బాహదర్పముం బోధించి జయం బెల్లును దమకు
 సిద్ధుఁడేయని మాల్కొల్పి పంపెను. మఱువాడు పాండవులు నిర్వక్ర
 పరాక్రమంబున సంగరం బొనర్చిరి. అట్టియెడ భీష్ముడు తన బలం
 బుల దెస పఱికించి యొక పోరుసలుపుట యనర్థమని నిశ్చయించి
 శివిరంబులకు మఱుత్సెను.

మూడవనాఁడు భీష్ముం డభేద్యం బగు గరుడపూహముఁ
 బన్ని కయ్యమున కుపక్రమించెను. ఆ నాఁడు భీమసేనుఁ డుదగ్ర
 భీమాకాగుండై రోడఁజూచినఁ దానయై సముద్రంబున మహాః
 పుత్స్యంబునం బోలె స్వేచ్ఛావిహారము నలుపుచుండెను. అతని బాణ
 ప్రయోగంబున సుయోధనుడును మూర్ఛియైను. కుదుబలంబులు బెడరి
 చెడర నారంభించెను. అట్టియెడ రాధాజు మూర్ఛదలసి భీష్ము
 క్రోధులకడ కనిగి,

“ఉ. ఉక్కున మూడుచోకములు నొక్కటదా కెచోని బోరమీ
 నొక్కడొకడైల్చుటకు చోపడు క్రమవృత్తిః నిట్లుమీ
 ముక్కున నూర్చుగల్గ మనమోచర మీదుచనన బొందునే?
 యక్కట! మున్న పాండవుల గల్గగ నొల్లరా నెప్పులైతిరే?”

“సూరా గ్రేసరులారా! ముల్లోకము లొక్కమ్మడి నెత్తి
 వచ్చి తాకినను మీనొక్క నొక్కరే సంగరంబున నచలీలగ గెలువఁ
 గలరు. కట్ట! మీ మేనః బ్రాము బుడగనే ముస మొస బుట్టు
 దురవస్థపాలగునే? మేము పాండవులపై నుద్రేకింపఁజాలమని మున్నే
 యెఱిగింపక పోతిరా? తాతా! నీచే నేనొతయు భంగపడితిని. నీవీ
 సంగతి నాడఁ చెప్పిన కర్ణండును నేనును మా పాట్లు మేము పడెడి
 వారము” అని పరుసముగాఁ బలికెను. అందుకు భీష్ముడు చిరు
 నవ్వు నవ్వి ‘రణధీరులు, భుజవీరులు, శరప్రావీణులునగు పాండువు
 ల్రేల నింద్రసహితులగు దేవతలైన నోడింపజాలగు. అట్టిచోవృద్ధులు
 గతాయువులు నగు మాచేతను, దుర్బుద్ధులగు మీచేతను వా రోడి
 పఁబడుదురే? అయినను మాచేతనగులది మా ప్రతాపము మాపె
 దము చూతువుగాక!’ యని సమాధానపరచి పంపెను. అంత
 ద్రోణుఁ డొకప్రక్క విజృంభించి తన యేడైఱఁ జూపుచుండఁగా
 భీష్ము డొకవైపున నేపు మిగిలి తెక్కలు నచ్చిన కొండయుం బోలె
 పాండవసేనల చిరుకగొట్టఁదొడగెను. ఆ మదకరింద్రము నడ్డున
 దెవ్వరు? పాండవసేనలగుండెచెడి కలగుండువడి పాఱ నారంభించెను.
 నాటితో కరుక్షేత్ర మహాయుద్ధము ముగియవలసినదే. కాని శ్రీకృష్ణు
 డర్జునుగ బ్రేరేచి భీష్మునిపైకి రథమా నడిపెను. అంత నాయుధువురు
 జోదులు సత్కుగ్రముగాఁ బోరుసలిపిరి. భీష్ముడు వాడి నారా
 చంబులనర్జునుని, కృష్ణుని, హయంబులను గూడ గాఢముగా నొవ్వ
 నేసెను. ఐనను పార్థుడు భీష్మునిపై శరవర్షముఁ గురియుచునే

యుండెను. భీష్ముడును వానిం దునుముచు తీవ్రబాణంబులఁ బనుపుచుండెను. అపరాజ్ఞాం బగునప్పటికి నర్జునుఁ డలసెను. కాని భీష్ముడు నడిమంట ప్రొద్దువలెనే దుర్వీక్ష్యతేజోవిలసితుండై యుండెను. అంత కృష్ణుడు తనమానసంబున,

“ఉ. పాండవ సైన్యముల్ గలిగి పాతెడు సిగ్గటి, వీరిలోన నొక్కండును భీష్ముమాల్మొని మగంటిమి సూపగ లేడ, యింద్రపుత్రుండును జాల నొవ్వడరి తూలెను ; నిట్టిదియైన నేడ తీర్పండె యితుండు కౌరవస్పృశాలు నమ న్నమనోరథులుగన్.”

“పాండవ బలములు కలఁగి సిగ్గు విడిచి పాతపొవుచున్నవి. భీష్మ నెదిరింపఁగల శూరుఁడు వీరిలో నొక్కఁడును లేడయ్యెను. అయ్యో! అర్జునుఁడును జాల నొచ్చి చలించుచున్నాఁడు. ఏమియాశ! ఈ భీష్మఁ డొక్కఁడే నేడు కురురాజు కోరికల నెల్లను దీర్చునట్లు న్నది! మన జోదులు పాటుట చూచి కురుసేనలు విజృంభించి చుట్టుముట్టుచున్నవి. ఇట్టి పట్టున నే నూఁటకుండా ఇల్లునే ? పట్టునను దేవప్రభు! ఇది, ధర్మముగ నెలిమితుగ గాక?” యని విసిర్చుచు చూడెను. అత్తతీభీష్ముఁడు పటుతర విశిఖంబుల సర్జునుపయిం బరుప నాతఁడు ధైర్యముచెడి పీర్యముఁ దొలఁగి, ఊలుపశి యుండెను. ఇది గనిన కురుబలంబు లాతనిపై మొత్తంబులుగఁ గవయిదొడఁగెను. సాత్యకే యర్జునునకు సాహాయ్యుడై వెన్నుచూపెడు పాండవసేనల బురికొల్పుచుఁ బోరసాగెను. కాని కౌరవ ప్రవాహము దుర్వార్యమై యుండెను. అంత కృష్ణుడు హోమావిష్ణుండై,

“శా. గంగానందను సూల్చి, ద్రోణు పని నక్కంజెసి, కౌరవ్య పరాంగమ్ముల్ నుఱుమాడి, తత్త్రిబల సైన్యంబెల్ల మాయించి యిత్తుం గాంతేయులఁ జిమ్మహివలయమున్ దుర్ధృతి చంచల్కుజానంగ సూక్ష్మత చక్ర విక్రమ కళాసంక్రేడినోన్మాదినై.”

“దుర్మాదుండగు కుశ్యోధనుండు విజయుండై గర్వాతిరేకంబున నుర్వీ రాజ్యం బేలుచుండ నేజూచి సహించునే? ఏమైనగానీ, మమ్మజాదర్పణ మెఱయ. నా చక్ర విక్రమం దెప్పుడ ధీమృనిం గూల్చి. కురుసైన్యంబులఁ గాల్చి కౌంతేయుల నీ మహాచక్రంబు నకు బట్టముం గట్టెడఁగాక” యని నిశ్చయించి ప్రతిజ్ఞాభంగమైనను సుదర్శనముఁ బూని, రథంబు దిగ్గ నుజ్జీక యగ్రాకాశంబునై కురు సైన్యంబులు భయంబునఁ బరుగులెత్త. పాండవవీరులయుత్సాహంబు లేకెత్త మాహాద్రేకంబున ధీమృనిపై కీ బోవుచుండెను. ధీమృని డీ సంరథముంగాంచి, నిజప్రతిజ్ఞ నుల్లంఘించియైన ధర్మవిజయముఁ గూర్పనెంచు శ్రీకృష్ణుని ధర్మపరాయణత్వము గాత్యుక్త బ్రశంసిగిచి “మహాత్మా! నన్నిప్పు డీ విధంబునఁ గృత్యాభ్యునిఁ జేయ జనుడెంచితివే? వేగ దయచేసి నీ చిత్తము వచ్చినట్లునరింపు” మని సప్రయంబుగ ననెను. ఆర్జునుండు రయంబునఁ జేరుచిగ శ్రీకృష్ణునిఁ దన హస్తంబులం బొదివి యాతని యుద్యమంబుచువుచు,

“ఉ. కోపము సంహరింపు! యదుకుంజర! పాండవకోటి కెల్లనుం దేవుగావె! నీ విటు లధీరతఁ బూనికీ దప్పినం బ్రతిజ్ఞాపరుడైన ధర్మసుతు శౌర్యము ధైర్యము బాహు వీర్యమున్ మాపటిపోక. కాఁ! యనుమాపమె నీకిది లోకనాయకా!

చ. ఇట్లుఁ దగునయ్య? కృష్ణ! శమియింపుము, సాత్యకిఁ జంపినాడవింకట చనితేని, నీదగు సహాయత గౌరవసేన రూపు మావుట యవలీల నాకు నను బొల్లుగఁ జేయుట నీకు బాడియే? కటకట! నాపరాక్రమము గాసిగఁ జక్రముచేత నంటితే?”

“యదువీరా! కోపము సంహరింపుము. నీవుతేకువచెడివ్రతము దప్పిన ప్రతిజ్ఞాదుండగు ధర్మజుని శౌర్య ధైర్య వీర్యంబులు సమసి పాకుండునే? సర్వధర్మ విదుండవగు నీ కద సముచితమగునే? నీవు

మీఁదికి బోదువేని నాత్యకనిఁ జంపుకొన్నట్లే! నీ సహాయసంపదచేఁ గురుబలంబుల నవలీలగా రూపు మాపెదను. నలుగురితో నన్నుఁ బ్రకటచేయకుము. నా పరాక్రమము వ్యర్థమగునట్లు చక్రము నంటుము." అని మతమతీ వేడుకొనెను.

కృష్ణుఁడీశ్వరచనంబులకు సంతసిల్లి మాటల రథంబెక్కి సారస్వంబున కుపక్రమించెను. అర్జునుఁ డయ్యవసరంబునఁ జూపిన పరాక్రమంబునకు భీష్ముఁడోఁగదులుసైతము తాళఁజాలకుండిరి. అతని సృతాసాన్నికఁ గురుబలంగాఁ బెండిన జమ్మువనమ్ములవలె భస్మీభూతములగు చుండెను. ఇంతలో సాయంతన మయ్యెను. భీష్ముఁడు నాటికి గంగామంబుసాలించి తన బలంబుల సిద్ధింబులకు మఱియైనను.

స వ మా ధ్యాయ ము

ప రా క్ర మ ము ౨

నాల్గవనాటి యుద్ధంబున కౌరవసేనలు ఘటోత్కచుని మాయాప్రభావమున మిగుల కేర్పడెను. ఐదవనాడును పాండవులే మేలు చేయఁగబోయిరి. ఆఱవదినమున పాండవులు పరాక్రమించి కౌరవసేనలం జాట్లు ముట్టఁగా భీష్ముడువిశ్రంభించి పాండవ వ్యూహముండల్చి తన బలంబుల రక్షించుకొనెను. ఈ పరాభవమును సహింపఁజాలక యారేయి దుర్యోధనుఁడు భీష్ముని పాలికిం జని 'నీ వుపేక్షించుటచే నింత మూడుచున్నది; విక్రమించి వైరులం గెలుపు' మని ప్రార్థించెను. భీష్ముఁ డట్లేయని చెప్పి మరునాడు సప్తమదివసంబునఁ జెలరేగి పాండవ సేనలఁ జిక్కుపరుచుచుండ నర్జునుం డాతని

దెస కుజికి యెదుర్కొనెను. ధర్మజుండిది గని యాతనికి భీమమా
 ద్రాదేయులతో సహాయ్యుండయ్యెను. శాంతసప్తం షట్లు పాండవ
 పంచకంబుచే బొమవం బడియు వెలుచటవక వేడి మిగలి వాడినా
 రసంబుల వారి నెల్లర నొప్పించుచుండెను. ఆ తుముల సంగరింబుల
 ధర్మజుడు భీష్మునిచే విరళుండై మాద్రాదేయుల యరదం బెక్కిన వా
 రింగూడ నాతడు నిశితశరంబుల నొప్పించెను. అంత ధర్మరాజు
 చేయునది లేక తన సేనల నూల్కొల్పు వారెల్లరు నుత్సాహంబున
 నొక్క పెట్టుగ భీష్మునిపై బడిరి. ఆతండును పిలుగనక రోషాతి
 శయంబున ద్విగుణిత వీర్యుండై నలిచేగి బాణంబుల దీయుటయు,
 గొడుగుటయు, నేయుటయు గానరాక శరవరంబుల గురియుచు,
 నా రాజలోకంబున నెల్లఁ బెక్కి మృగంబుల మాడ్చునట్టి సంగింబు
 చందంబున పొడవడచుచుండెను. పాండవులు వెరగుపడి, వెరవుచెడి
 చూచుచుండ శిఖండి ధీరుండై యాతని నెదుర్కొనెను. భీష్ము
 డాతనితో బోర నొల్లక యావలి కొత్తిగిలి మఱియొక దెస నరుల
 నలయించుచుండెను. ఇవ్విధంబున రణం బత్యుగ్రంబై ననమయంబున
 నెత్తురులు నెడదలు గట్టెను. సూర్యుం డస్తాది కేగెను. అంత
 నుభయ పక్షంబులును శ్రాంతులై నాడికి యుద్ధంబుపగహరించిరి.

ఎనిమిదవనాటి కయ్యంబున పాండవులు మహాత్సాహం
 బునఁ దలఁపడి శత్రుభంజనము గావింపఁ దొడగిరి. కౌరవులు వారి
 తైక్ష్యంబునకుఁ దాళజాలకుండిరి. భీష్ముండును వారింపజాలఁడయ్యెను.
 సంభ్రాంతమయ మగునప్పటికి గౌరవులు గీడ్పడి హతాశులై
 యాలము చాలించిరి. అంత నుభయ పక్షంబులును శిబిరంబుల
 కరిగెను.

నాటి రాత్రి దుర్యోధనుఁ డత్యంత విషాదుండై కర్ణసాబ
 లులఁబిలిచి. పహస్యంబుగ భిష్మాదులు పాండవుల పట్ల ప్రేమిచే

పరాక్రమింపకన్నవారు; మన బలంబులు క్రమముగాఁ గృశించుచున్నవి; ఏమి యుపాయ' మని యడిగెను. కర్ణుడు కరువీరనిరూపణసమయంబుననర్ధరథుడుగనూత్రమే చెప్పబడినందుల కాశనితో గయ్యచూడి భీష్ముడు వశునందాక ఖడ్గము ధరింపనని ప్రతిజ్ఞ జేసియుండెను. కావున వారాజుతో 'రాజా! భీష్మ నీపాటికి యుద్ధమునుగిది తొలఁగుమనుము? పాండవసేనల యద్భుతి నే నడంచువాఁడ' నని దర్పముతోఁ బలికెను. శకుని 'హా' ననెను. అంత నాఁడేడు నిశీధంబున భీష్ముని కడకుం జనియాతనితో నిట్లనెను.

"మ. నిను మున్నెంతయు నమ్మి పాండవుల యున్నేషంబు నేఁజీరికిం గొన నీ పోరెడు చందముల్ తెలియఁ బెక్కుల్ సూచి నింజేరిచేరి నయంబిచ్చుచు నొంప నూర్కొనక వారింబట్టిపాలార్చె వొండన నేరం గురుముఖ్య! యింక నిట నీవాలంబు సాలింపవే.

చ. అని మొన దేవదానవులకైనను మార్కొనరాదు నిన్నునేఁ జెనిమిది నాశ్శులయ్యెఁ నమయింపవు నొంపవు నవ్యసాచి; న ప్పని యిటులుండనిమ్ము; నినుబ్రార్థన నేసెద నింతవట్టు నా చనవునఁ బోవనిచ్చి నృపసత్తమ! పోరికిఁ గర్ణుఁ బంపవే."

'అయ్యా! నీ పరాక్రమంబును నమ్మి నే నిందాక నర్జును నిర్లక్ష్యించితిని. కాని నీ సంగ్రామంబుల జూచితిని. నీ నరున తెలియ వచ్చినది. నీవు పాండుపుత్రుల సోలికి బోనైన బోవు. నీవు దేవతల కైన నజేయుండవు. నీకు నవ్యసాచి యన నెంత? కాని నీ వాతని నొంపవు. అలయింపవు. ఉపేక్షింతువు. నిన్ను ప్రార్థించెదను. నాయందు దయయుంచి నీ వింతటితో రణంబు విరమించి కర్ణునిం బంపుము. నాకు శుభంబగును.' ఈమాటలకు భీష్ముడు మనమ్మున వాలమ్ములు గ్రుచ్చినట్లు మిక్కిలి నొచ్చి కోపవిషాదంబులు పెన

గొన నిట్టూర్పు పుచ్చి యిట్లు వాక్రచ్చెను. “ఓయీ! నీకై ప్రాణంబులకుఁ దెగి కత్తికొలఁది శాత్రువుల నుఱుమాడు చుండఁగా నా భక్తిం దలంపక యిట్లు నొవ్వరాదుదువే? అర్జునుఁ డన నేమిగాఁ దలంచితివి? ఖండవదన నమూనాడు, మాయానరాహార్షము, ఘోష యాత్రపట్టున, ఉత్తరగోగ్రాణంబున వాతఁడు ప్రదర్శించినపరాక్రమము నీ వెఱుంగనిదే? ఇన్నాళ్ళు నేనొకకొలఁది కొడంబు చాచక పోరినను నాసేవల గణింపక నన్ను వేడిపలుకు లాడుచున్నావ్వి. నీవు పాండుసూనులతోఁ గయ్యంబునకుఁ బూని తగని పనికి నిగి తివి. వట్టిచూటలతోఁ గార్యముకాదు. ఇంకకత్తిపట్టి రణరంగంబున నీ మగఁటిమి చూపుము. నేను గాంధీవిని గొలువనేరను. శిఖండి నేయ నొల్లను. ఇతరుల నెండఱినైన సరకుసేయను. ఇక నేనును నా దళములును, ద్రుపద విరాటులను దలపడుదుము. మీ రెల్లఱు పాండవులతో పోరుడు.”

“అ. నడికి కేయి వచ్చి నను నొవ్వఁ బలికినఁ

గలుగు నయ్య జయము ? గడఁగి నీవు

నడవు మనికి ; నెల్లి నాచేతి బలుపు సూ

చెదవు గాక వేయుఁ జెప్పనేల ? ”

“మఱియు నీవు నడికేయి ననునొవ్వఁ బలికినంత మాత్రమున జయము సిద్ధించునే? యుద్ధావనికి నడుపుము; పరాక్రమంబు నెఱపుము. రేపు నాప్రతాపంబు గూడఁ జూచెదవుగాక.” సుయోధనుఁ డీ పలుకుల కెంతయు సలరి తన నగరున కరిగెను.

తొమ్మిదవనాటి యుదయంబున భీష్ముఁడు శిఖండిబారిం బడకుండ సిరువదివేల యాశ్వికుల సంగరక్షకులుగా నియమించుకరురాజు మహోత్సాహంబు మెఱయ సంగరరంగంబున కరిగెను. భీష్ముఁడు సర్వశోభద్రవ్యూహముం బన్ని, కృతవర్మాదులతో ముందఱ

నిలువంబడెను. పాండవులును తగనురూపంబగు మేలిమోహరగబును
 బన్నుకొని మహాసంరంభంబునఁ గురుబలంబులఁ గవిసిరి. అభి
 మన్యుఁడు ప్రచండశౌర్యంబున గీరించుచుండెను. అర్జునుఁడు
 ద్రోణునిం దలఁపడెను. భీముఁడు గదోత్సవంబు నెఱపుచుండెను.
 అట్టితఱి భీష్ముఁడు తీవ్రప్రతాపంబున ధర్మతనయునిపై నడరి నిశిత
 శరంబుల నాతని నొప్పింపసాగెను. ధర్మజుఁ డాతని వేడిమికిఁ దాళఁ
 జాలక సహాయులునకై యఱచెను. దృష్టమృత్మాదులు నచ్చి
 యడ్లుపడిరి. అంత నాయుభయబలంబులకును సందడి కయ్యమయ్యెను.
 భీష్ముఁడుద్రేకించి యర్జునునిపైఁ గవిసి యాతని మేను కఠిన మార్గ
 ణంబులఁ గప్పఁ దొడఁగెను. ఇంతలో పాండవబలంబు లొక్కుమ్మడి
 వచ్చి భీష్ముం బొడివెను. ఈ దృశ్యముం గని కరురాజు భీష్మునికై
 శకుని దుశ్శాసనులను సాహాయ్య మంపెను. పెక్కువేల తురంగ
 బలంబులను పాండవులపైఁ బురికొల్పెను. మార్తాండుండు నభోమధ్య
 మలంకరించెను. అసమయంబున భీష్మ గ్రీష్మాదిత్యుండు వేడిమిగిలి
 వాడి మెఱసిన నారసంబులను కిరణంబులు బరగించి పాండవా
 నీకంబును గలంచుచుండెను. తమ నాయకుని ప్రతాపం బూతఁగొని
 కరుసేనలును నిజ్జంభించెను. అంతట ప్రళయ భయానకంబుగా
 సంగ్రామంబు వర్ధిల్లెను. భీష్ముండు మహోద్ధండ భుజదర్పంబున
 విక్రమించి విమృల్లతనోలె, కొఱవి ద్రిప్పిన నడువున నన్నికడలఁ
 దానయై రంభంబులు నుఱుమాడుచు, గజంబుల షొల్లసేయుచు,
 నశ్వంబుల నుగ్గొనర్చుచు, పదాతులఁ బొడుచుచు వీరవిహంగంబు
 సేయుచుండెను. అంత సమరావనియెల్ల, తునిసిన యవయవములును,
 విఱిగిన ధనుఃకాండములును. సగము చచ్చిన కాయంబులును,
 నఱవఱలై న యరదంబులును గలిగి భటుల యాక్రంద
 రావములచేఁ బోరుకొనియెను. నేల యంతయు నెత్తురుకొల్లయ్యెను.
 పాండవ బలములు గంధగజక్రీడనంబున మ్రోడువడునుద్దానననంబు

మాడ్కి, దావాగ్ని దరికొన్న శుష్కవనంబు వడువున రూపము
చుండెను. అత్తటి వారు చేయునదిలేక దైన్యంబు పొందియు,
కలగుండు వడియు, కోలాహలం బొనర్చుచు నిర్మనాయులై చెదరి
పోవుచుండిరి. శ్రీకృష్ణుడు కీ యాపదఁ గనుంగొని,

“ఉ, అర్జున! చూచితే మన బలావళి నెల్లఁ గలంచుచున్నవాఁ
డూర్జితశౌర్య సంపదయు, నుగ్రభజాబలవైభవంబు, వి
శ్వార్జిత విక్రమోద్ధతియుఁ జూపె నదీసుతుఁ డిట్టిచోట నీ
సుర్వయదర్పవిభ్రమము దోహద జేయక యున్ని యెప్పునే!

‘అర్జున! గాంగేయుండు తన శౌర్యసంపదను, దోర్బంబును,
విక్రమాతిరోధంబును ‘బ్రకటింపుచు మనబలంబుల నెట్లు గలంచు
చున్నాఁడో నూడుము. మన మొన లుక్కిదక్కి చెదరుచున్నవి.
ఇట్టియెడ నీవు నీ మర్దమ దర్పమును జూపకండుట యుక్తమగునే?
తొల్లి నీవు పలికిన బీరంబులు పొల్లొనర్తువే? విశ్వంభించి
విక్రమంబుఁ జూపుము’ అని పురికొల్పెను. పార్థుండును దైర్యము
నెచ్చుకొని యుద్రేకంబున భీష్మపయిం గవిసెను. తెరలిపోయెడు
పాండవబలంబులును మరల గూడుకొని భీష్మనిం జుట్టుముట్టెను.
భీష్ముండు నలికేగి మహాస్త్రంబులు నిగిడించి యబ్జలంబు నిలువరించి
క్రూరాస్త్ర పరంపరచే గాండివి యంగంబును గలయగ్రుచ్చి,
గోవిందుని నొన్వసేసి, యశ్వముఖంబుల గాఢనాటెను.
పార్థుని గుట్టములు బీజువోని మూఁడుమొగము పెట్టెను,
శ్రీకృష్ణుడు డది గాంచి తన యలఁతకు గలంగక, హస్తములతో
నశ్వంబుల దడవి నూల్కొనఁజేసి తటిమెను. పార్థుండు భీష్మని
చాపముం దునిమెను. భీష్ముండు మఱియొండు విల్లెత్తెను.
కాని యదియుఁ గవ్వడిచే వ్రక్కలయ్యెను. భీష్ముఁ డతఁ
తోఁకద్రొక్కిన పామువలె తేది ‘హేరా! అర్జున!’ యనుచు
నేరొక వింట వాలిప మొత్తంబుల సంధించి యూతనిపయిం

బరపెరు, అర్జునుఁ డా శరపంక్తిచే నొచ్చి చేడ్పడి పోరజాలకయు పోరుపమే బలముగాఁ బోరదొడంగెను. శ్రీకృష్ణుఁడు వివ్వచ్చుఁడు, కొచ్చుటయు, భీష్ముఁడు హెచ్చుటయు, నన్యలు దవ్వదివ్వల నిలుచుటయుఁజూచి దారుణవోమావిష్టులై సైరణయ్యిగి తేరి నొగల పగ్గంబు లునిచి, చక్రంబు దాల్చి, యిలపై కురిక సంగనాదంబున భీష్మపయిం గవినెను. ఆహా! ప్రతిపక్ష వ్యతిరేకముగా శ్రీకృష్ణుచే రెండుమాగులు చక్రము బట్టించిన భీష్ముని ప్రతాపాట శయము వర్ణనీయము కదా! అంత కురుబలములు ప్రాణము లెగిసి పోయినట్లు వెలవెలఁ బాటుచుఁ గలుగఁబడి 'భీష్ముండు వడఁ భీష్ముండు వడఁ' నని యట్టులెత్తి యటచు చుండిరి. ఆ భయద సమయంబున భీష్ముండు బీటువోయెనా; లేదు! భీష్ముండు కృష్ణు నెఱుఁగును. కృష్ణుండు భీష్ము నెఱుఁగును. కావుననే గూతఁగు చక్రమెత్త, నీతఁడ.

“చ. కనుఁగొని భీష్ముఁ డుల్లము వికాసము నొండఁగ నల్ల నవ్వీ యిట్లను : జనుడెమ్మ వేగమ చుహత్మా! వికస్వర పుండరీకలోచన! యిది తెన్నఁ నాకిచట శాశ్వతమైన, యశఃఖ. నచ్చట న్నినుతికి నెక్కు సద్గతియు నీదయ జేకుటఁ జేయుమిష్టమున్.”

బ్రహ్మానందము నొంది సవినయంబుగా 'చుహత్మా! వేగమ చనుడెంచి యిహంబున శాశ్వతయశంబును, పరంబున పరమోత్కృష్టగతియు నాకు దయచేయుము. ఇది నా యభీష్టము' అని పలికెను. అంత నర్జునుండు రభసంబున రథంబు డిగ్గి శ్రీకృష్ణునివేంటఁ బరుగిడి యాతనిఁ గరంబులం గ్రుచ్చిపట్టి వారింపఁ జూచెను. తాని యా కౌరి పెనఁగుచు హుమ్మసి భీష్మునిపై దుముకఁబోన పదసైర్యంబును గాపూ నీగ్యంబును మోక్షయ, మహీతలం బూసి మెట్టి కృష్ణుని నిలువఁజెట్టి యిట్ల నెను.

“ఉ. కయ్యము సేయ నే నని యకల్మషబుద్ధిఁ ప్రతిజ్ఞ సేసి నీ
విద్యుడఁ దప్పి తేని జగ మేమను? నించుక సేపు పోరులన్
డయ్యుట దప్పె? నాపయిఁగడంగిన భీష్మనిపాటుచూతు, రా
నయ్య! రథంబుమీఁది? కీటు లాశ్రితమానము వీటిఁబుత్తురే?”

కృష్ణా! రణంబొనర్పనని త్రికరణంబులఁ బ్రతిజ్ఞ సేసియు
నేడు తప్పితివేని లోకమునిన్ను నన్వదే! పోరపోరి యించుక డస్సితిని.
అదియు లోటగునే? నాపయిఁ గడంగిన యీ భీష్మని పాటు
చూతువుగాక. దాసుడనగు నామానము నీటఁగలుపక రథంబధిరో
హింపుము. రణోద్యమం బుడుగుము.’ పార్థుని ప్రార్థనంబునకు
శ్రీకృష్ణుడు ప్రియంబంది వెనుకకు మరలి యరదం బెక్కెను. అద్భుతం
డును దేరెక్కి భీష్మనిమేన శాతవిశిఖపుంజంబుల నాటఁదొడగెను.
తాని భీష్ముడు మహోద్రేకంబున శౌర్యచూర్తియై మధ్యందిన
మార్తాండుని వడువున ప్రజ్వలించుచు, ప్రళయకాలభైరవుం డగు
పర్జన్యనికరణి గరిల్లుచు పటుచారాచ పటచాసారంబునిగిడించి వారల
దిగులువడఁజేసి బలాఘ్నుడు చలిచీమలంబలె బారిసమరుచుండెను.
అట్టియెడ కృష్ణార్జునులును, పాండవయోధప్రముఖులును జేయునది
లేక నివ్వెర పాటుతోఁ జూచుచుండిరి. ఇంతలో ప్రౌఢు గ్రుంకెను.
ధర్మరాజు బురదలోఁబడ్డ గోవులఁ బోలియున్న తన బలంబుల
దుర్దశకుఁ బరితపించి. యప్పటికే రణభూమినుండి మరలుటయే
శౌర్యముగాఁ దలంచి, సేనాపతులం గూడుకొని గాంగేయవలని
భంగపాటునకుఁ గొందుచు. సార్థప్రముఖులతో నిజశిఖిరంబులకు
మరలెను.

శౌరవులును నోటి విజయంబున కెంతయు గర్వించుచు భీష్మని
దుర్దాంతపరాక్రమంబు నగ్గించుచు గుంతసంబున నిజనివాసంబుల
కరిగెడి.

ద శ మా - థ్యా య ము

ప త న ము .

నాటి నిశాసమయంబున ధర్మజుఁ డత్యంత విషాదవశుండై
యనుజ సహితంబుగ రహస్యప్రకారంబున శ్రీకృష్ణుని సన్నిధి కరిగి
యాతనితో నిట్లనియెను.

“క. కార్చిచ్చు గవిసి మృగతతి
నేర్చు కరణి నేడు భీష్ముఁ డేచిన కడిమిం
బేర్చి మనసేసఁ బొదివె శ
రార్చుల, నవ్వీరుఁ గన్నలారం గంటే?

మ. మనవారెవ్వరు నోర్వ రాతనికి దుర్మానంబునం జేసి యే
మును గార్యస్థితి గాననైతి, విను నిర్మూలంబుగాఁ బోరఁజ
చ్చిన సామ్రాజ్యముఁ గొన్నయట్లగునె? నిశ్చింతంబునంగాననం
బునకుంబోయెదఁ దమ్ములంగొని; తపఃపూజ్జ్వలండ్లనై యుండెదన్ .

క. మున్నును నే కారణముగ
నన్ని యడుమ లనుభవించి రనుజులు, విరిం
గన్నారఁజూతుగాని జ
గన్నుత! భీష్మునిగు నోలుగా నీజ్జాలన్.”

కృష్ణా! నేడు భీష్ముఁడు కార్చిచ్చు మృగములంగాల్చినట్లు మన
నిలంబుల నట్లు కౌరవ్యుల సేవగడై గోలు ముగంగినవాఁడు. అట్లు
మనవారెవ్వరు నెగర్చుకొనకు, అట్లు! ఈవిధముగ మున్నుగ
నేగు రైటుంగక యిం యుపద్రవమునకుం బూనితిని, నిర్మూలంబుగా
పంశనాశన మైనచో సామ్రాజ్యము నేమడినట్లగునె? తొల్లి నామూల
ముననే కదా నాతిమ్ము లడవులలో నిడుమలం గుడిచిరి? వారిని

గన్నులతో జూచుకొనుచుండు, అంతియే కాని యీ భీష్మ సింహంబున కెఱుగా నర్పింపఁజాలను. కృష్ణా! నా కీ బెడద యంతయు నేల? హాయిగా మరల నెప్పటియట్ల తమ్ములతోఁ గానల కరిగి తపశ్చర్యం దినములు గడఁపెదను. నీకు నూయఁ దనుగ్రహముగలదేని కయ్యము దక్కి ధర్మవిరోధంబు కాని తెరువు మా కుపదేశింపుము. కృష్ణా! డీవేడి కోలును సావరంబుగావిని సాంత్యన వచనంబుల ననునయించి యిట్లు పలికెను. “బావా! నీవు సత్యప్రతిజ్ఞుండవు; నీ యనుజుల త్యక్తుల బాహువీర్యులు; నేను సచివుండనై రాజ్యం బొనర్తు. ఇట్టియెడ నీకొండు దుస్థితి గలుగనేర్చునే? భీష్మనిం బిలుకు మార్ప లేదని వగవకుము. రేపు పార్థుం డాతనిఁ గడతేర్పకున్న నేనాతని మడియించి నీకార్యంబు దీర్చెదను.

“గీ. సఖుఁడు. సంబంధి, శిష్యుఁడు సవ్యసాచి

నాకు, నతనికి నై యేను నరవరేణ్య

కూర్మిమై గండలై నను గోసియిత్తు

నరయ నాతండు నాయెడ నట్టివాడ.”

“కృష్ణార్జునుల మైత్రి యెట్టిదిగాఁ దలంచుచుంటివో ఆతఁడు నాకు నెచ్చెలి, చుట్టము, శిష్యుఁడు, ఆతనికై నేనును, నాకై యాతఁడును మేనికండలై నఁ గోసి యిత్తుము. ఆతని ప్రతి న నేనును, నా ప్రతి న యాతఁడును దీర్చుటకు నియమంబు గలదు. సంజయాదుల కడ నాఁడు మే మిరువురము నాడిన వీరంబులఁ బాలింపవలయును.” ధర్మరాజు పలుకులు విని ‘అయ్యో! గయ్య మెట్టిదుర్గతి గలిగించె? కయ్యంబున గెలుపుగొనుటకై నే నియ్యెడ నీచే బొంకింతునే? యుద్ధారంభమున దేవవ్రతుండు నాకొక్క వరంబొసంగె. ఆతఁడు కౌరవపక్షంబునఁ బోకుటకును, మాకు హితంబు పూనిచేయుటకును గృతనిశ్చయం డయ్యె. నా కతఁడు రాజ్యం పొసంగగలఁడు’ అని పలికి సఖేదంబుగా,

“ఆ. అకట ! తండ్రి సచ్చినంతనుండియు మము
నరసి ప్రోచిఁజ్ఱి యనుఁగుఁదాత
జంప మదిఁదలంచు తెంపు సూచితె ? రాజ
ధర్మ మింత క్రూరకర్మ మగునె ?”

“అక్కటా! మేము తండ్రిలేని బిడ్డల మైన నాఁటనుండియు
మమ్మపార ప్రేమతో నెవ్వఁడు పెంచి రక్షించెనో యట్టి యనుఁగు
తాతనే నా మనస్సు సంపదలచుచున్నది. హా! రాజధర్మ మెంత
దారుణ కర్మము?” అని నిట్టూర్పు పుచ్చెను. శ్రీకృష్ణుఁ డీ పలుకులు
విని ధర్మజుఁడు భీష్మునిచెంత కరుగ నెంచినాఁడని యాహించి ‘రాజా!
నీ తలంపు లెన్న భీష్ముండలుక గదిరి, యనిమొన నిలిచెనేని దేవేగ
ద్రాదులకైన నెవర శత్రుమే ? నీవాతని నిజవధోపాయం బడిగిన
జెప్పను కావున నీవును, నేనును, నీ తమ్ములును రహస్యప్రకా
రంబుననరిగి యతివినయంబున హితమార్గముం జూప
గ్రాధింతము. ఆతని సదయమగుత్రోపదేశంబు ననుసరించి మెలంగు
దము. సర్వమును జక్కంబడునని చెప్పెను.

ఆ రాత్రియే పాండవులు శ్రీకృష్ణసహితులై యతి నిగూఢం
బుగా భీష్ముని సన్నిధి కరిగి యధిక భక్తితో నాతని కభివాదంబులు
సేసి వినమితాంగులై నిలిచిన నమ్మహాత్ముండు సంతసిల్లి యత్యా
దరంబున నెల్లరఁ గుశలప్రశ్నంబు లడిగి యుచితాసనంబులఁగూర్చుండ
నియమించి ‘మీగంధరు నీ నడిరేయి నిచ్చటికి వచ్చిన పని యేమి?
మీకోరిక దుష్కరమైనను సరే సంతసంబులఁ దీర్చెదను. సందేహము
కూని సత్వగమ యెఱింగింపుఁడు’ అని పలికెను. ధర్మనందనుఁ డందు
లకు దీనాననుష్ఠై ‘తాతా! నీకు నూయందుఁ గల ప్రేమాతిశయం
బునం జేసి మా కెట్లు సామ్రాజ్యంబు చేపడునో, మా సమధిక
సైన్యంబు లెట్లు సమసిపోకుండునో యా యుచాయముం బోధింపు’

మని వేడెను. దానికి జీవన్ మరణము 'కుమారా! నేను బోరినచో నీకు రాజ్యమూ లభింపదు; నైశ్యమూ కీ.ణించును; కావుననన్ను దొలుత నిర్జింపు' డని చెప్పెను. అంతట ధర్మజుండు,

“ఉ. చిచ్చుకన్న మూసికొని చేతి త్రిశూలము డాచి లీలమై
వచ్చిన రుద్రుచందమున వ్రాలుకు పీఠనిబోన, నోర్వగా
వచ్చునె నిన్ను నెట్టి మగవారికి? నీకృప నాక్రియార్థుగా
వచ్చితి, మెవ్విధిన్ గెలువవచ్చు మహాత్మా! యెఱుంగఁజెప్పవే?”

‘మహాత్మా! నీవు, ఫలనేత్రము మూసికొని త్రిశూలమును దాల్చివచ్చిన రుద్రునిచందమున. సంగ్రామంబున చిక్కుబింతువు. నిన్ను మూసికొని యోర్వంగల మగవాని నెందును నానజాలము. నీ దయనుగోరి వచ్చితిమి. నిన్నెట్లు గెలువవచ్చునో యనుగ్రహించి సెలవిచ్చి నున్నెక యెడ్డు కేర్పము’ అని యతి దైన్యంబునఁ బ్రార్థించెను. గాలగేయుఁ డందుకు ‘వత్సా! నీ వాడినది నిజము. నాచేత ధనువుండగ నన్ను దేవతలైన నోడింతురే? మీరు నాసత్వము గుర్తెఱింగి యిచ్చటికి వచ్చి మంచిపని కావించితిరి. ఆహా! మీ రెల్లరును వచ్చి నన్నిట్లు గోరుచుండ సంకీర్తించుటకంటె నాకొండు సుకృతంబు గలదే? నేను విల్లంబులు విడిచినప్పుడు మీకు జయంబు చేకూరును. నేను నిష్కవచుని, నిరాయధుని, నిర్భజుని, అంగనను, అంగనాపూర్వుని, అంగనాభిధానుని, ఉష్ణీహరహితుని, భ్రాతృవిహీనుని, అపుత్రకునిం గనినచో సమరంబు విరమింతును. (ఆహా! ఏమి యీయదారహృదయము! ఇట్టి కోమలతాత్ర మీ యోధునకుగాక మఱియే యోధునకు గలదు?) మఱియు నాకొక్క ప్రతముగలదు. అంగనయై పుట్టి నడుమదైవవరంబున పుం స్త్వముం బొందినవానితోఁ బోరాడనింపను. కావున మీ కొక్క యుపాయముం జెప్పెదను. | మహదతనూజు డగు శిఖిండ్రి యట్టివాఁ డగుట మీ రెఱుంగుదురు

గదా! అతడు విశేషించి పూర్వజన్మమున నాడుది యగుట నాతనికి రణంబున నెరురేయను. అర్జునుం జాతని బురస్కరించికొనివచ్చి నే నూరకున్న సమయంబున నన్ను నిశితాస్త్రాలుల నొప్పించి పడవై చి నచో నావల మీయ భార్తరాష్ట్రుల గెల్పుట సుకరం బగును' అని ప్రియంబున వచింపెను. ఆహా! ఏమి యీ త్యాగము!

శిష్యుని యీ నిరుపమత్యాగము స్థూలదృష్టికొక లోపముగా గన్పట్టవచ్చును. కాని యిటు చూడుడు. ఆయన జీవిత మిప్పుడు ధర్మ స్వధర్మములకు సంగ్రామరంగ మైచది. ఆయన, మనము పూ ర్వము గ్రహించినట్లు స్వధర్మము ననుసరించి కురుపక్షముంబూ నెను. ఆయన కిప్పుడు కౌరవపక్షమునఁ బోరుట స్వధర్మము; పాండవ హితము గూర్చుట ధర్మము. నిష్ఠా సేరుల యన్యోన్యముగల యీ యుధయము నాయన పాలింపవలసినదే. దేనిని విడనాడినను గర్త వ్యము దప్పిన ట్లగును. ఈక్షిప్తసచ్య నాయన యెట్లు విడదీసెనో, ఈభిన్న ధర్మములు నాయన యెట్లు సమర్పించునో గమనించితి మేని నట్టి సం దేహమున కెడముండక యీ మహాపురుషుని ధర్మాను రాగమును, స్వధర్మపరత్వమును, ప్రతిభావిశేషమును, ధర్మాభిజ్ఞత యు, నాదార్యమును దేటపడఁగలవు.

ఆయన స్వధర్మమును ధర్మమునుగూడ సర్వముగా నిర్వ హింప నిశ్చయించెను. ఆయన నిర్ణయమును మనము గ్రహింపగో రుమమేని ప్రథమమున ధర్మస్వధర్మముల తత్త్వమును, తారతమ్య మును సురైఱుగవలెను. ధర్మముదై వకల్పితము, స్వధర్మముకూర వకల్పితము; ధర్మము విశ్వజనము, స్వధర్మము వ్యక్తిగతము; ధర్మముసార్వకాలికము, స్వధర్మము తాత్కాలికము; ధర్మమునిర్వి కారము, స్వధర్మము సవికారము; ధర్మము నిష్కళంకము, స్వధ ర్మము క్వచిత్కలంకము; ఉభయమును పావనములే, కాని ధర్మము

పాపనితరము; ఉభయమును గణ్యములే నాని ధర్మముగణ్యతరము. ఈ యుభయమును మానవునకు సమానముగా నవశ్యాచరణీయములే. దేనినివిడనాడినను గృహార్థము కాదు. దేనిని విడనాడినను ముక్తిలేదు. ఈ సత్యమును వరికించినచో నన్యోన్య భిన్నములగు ధర్మస్వధర్మములను సమాధానముచేయు స్వధర్మమును సర్వదా నిర్వహించుచు ధర్మోపద్రవము వచ్చినప్పుడు స్వధర్మమును బరిత్యజించియైన ధర్మమును బాటించుటయే పరమకర్తవ్యమని మనము గ్రహింపవలయు. భీష్ము డిట్లు తలచియే కౌరవపక్షమున బోని స్వధర్మమును దీర్చుటకును, సమయమైనచో సమరము విరమించి స్వధర్మము పరిత్యజించి ధర్మముం బాటించుటకును నిశ్చయించుకొనెను. శ్రీకృష్ణుడును ఇట్లు తలచియే నిజప్రతిజ్ఞావ్యతిక్రమమైనను రెండుమారులు చక్రము పట్టసాహించెను. అయితే భీష్ముని మార్కొన్న సుధిగ్ధస్థితి యీ స్వధర్మపరిత్యాగముతోఁ జూలేదు. ఆ మహానీయుడు మహోత్తరమును పాపనతరము నగు మఱియొక నిరుపమత్యాగము నొనరించి యిహమునఁ జరితరకీర్తిని, పరమున శాశ్వతసుఖమును బడయవలసి యుండెను. అస్త్రధారియగు భీష్ముడు రణరంగమున నిలిచినంతకాలము పాండవులకు విజయ ములభ్యమగుటచే నాతడు నిజనభోపాయం బెఱింగించి పాండవులను-ధర్మమును గెలిపించుటకు కృతనిశ్చయుఁ డయ్యెను. ఆహా! ఆతడు ధర్మమున కాహుతి యగునుగాని ధర్మమును దప్పజూలడు! ధర్మహితార్థమగు నీయాత్మత్యాగము సర్వదా సంస్తుతి పాత్రము గాదే!

ఇక భీష్ముడు తన మనోనిశ్చయము నెట్లు నిర్వహించెనో గమనించెదము గాక. యుద్ధారంభమున నిజసంహోగోపాయము నెఱింగింప గోరినప్పుడు భీష్ముడు శత్రుసన్యాసం బొనరించిన గాని యవధ్యుండననియు, నొక ప్రశ్నించుట కిది సమయము గాదనియు జెప్పి

పంపెను. ఏమీ? అప్పుడే యేలచెప్పరాదు? ఈవాక్యము భీష్ముని
స్వధర్మబద్ధత్వమును బ్రకటించుచున్నది. అదియే రణప్రారంభము.
శత్రుసంహారమొకను జేయలేదు. కురురాజు ఋణమును—స్వధర్మ
ము నింకను దీర్చలేదు. సుతియు ధర్మమున కెట్టిసంకటమునుగలుగ
లేదు. కావున నప్పుడే యాత్మవధోపాయము జెప్పబడి. స్వధర్మవిద్రో
హమగును. అందుచే గొంతకాలము పైచి కష్టసమయముననే తన
వద్దకుఁ జనుచున్న భర్మజునకుఁ జెప్పెను. ధర్మజు. డల్లై తనకష్టసమ
యమున ధర్మసోని వాటిల్లనున్నప్పుడు భీష్ము దర్శించి నిజవధోపా
యముం బ్రార్థించెను. ఆయన యల్లై బోధించెను. భీష్ముని యీనిర్దు
ష్టనిరుపమ శ్యాగమునకు మార్భ్యము మసిపూయకుండునుగాక !
పాపము శమించుగాక !

పాడిపు లీ తరుగోపాయంబునకు సంతసిల్లి, పితామహునకు
నమస్కరించి, వీడ్కొని, విడిదలకుఁ బోవుచుండఁగా నడ్డునుండు
భీష్ముని మరణిశ్చయమునకును, దాను కృత్రుమంబునఁ జరిపవలయు
టకును శోకాకుండుడై శ్రీకృష్ణునితో నిల్లియెను.

“క. గురునిఁ గృతప్రజ్ఞుని ధ

ర్మరతు వయోవృద్ధు లోకమాన్యు దయాళున్

సురతటినిసుతు వంచనఁ

బురుషోత్తమ ! నంప బుద్ధి పుట్టదు నాకున్.

ఆ. నన్నుఁ బాంశు కేలి నున్న నర్చిలి నెల్లి

మేనుభూళి దనమ మేను వారయఁ

బ్రీతిఁ జూగెలించి మా తండ్రిగుణము ల

గ్గించి కన్ను నిరు నించు నలఁడు.

ఉ. అక్కట! తండ్రిలేనియము నమ్మెయిఁ బెంచిన అలనిమ్మెయిం .

ద్రక్షిన్మగ్నగా, దతండు సముద్ర్థ భుజాబల శౌర్యశాలియై

యిక్కడి సేనఁ జక్కడిచె నేనియుఁ జూతునకాక ధర్మముం
దక్కటకోర్వఁజాలుదునె? ధర్మజాతమ్ములు క్రూరకర్మలే?”

‘కృష్ణా! గురుఁడు, ప్రజ్ఞాశాలి, ధర్మపరుఁడు, వృద్ధుఁడు లోక
మాన్యుఁడు, దయాభుఁడు నగు దేవప్రతుని వంచనచే వధించుటకు
నాకు బుద్ధివుట్టకున్నది. ఈతఁడు చిన్నతనమున దుమ్ములో నాడు
కొనుచుండు మమ్మును గూర్చిమై నెత్తికొని మాయొడలి ధూళి తన
మేన నంటఁగాఁ గొగిలించుకొని మాతండ్రిని స్మరించి యాతని గుణ
ములఁ గొనియాడి కన్నుల నీరు పెట్టుచుండెడివాఁడు. అక్కటా! పితృ
విహీనులగు మమ్ము నట్లు పెంచిన యీతని నే నెట్లు వధింతును?
ఈతఁ డుక్కు మిగిలి మా సేనలఁ జక్కఁడుచుఁగాక! చూచుచు నూర
కుండును. అంతియే కాని పాడి తప్పి కూర్చితాతను జంపనొల్లను.
ధర్మరాజు తమ్ము లంతటి క్రూరకర్మలు కారు.” కృష్ణుఁ డీ చింతా
వాక్యములు విని ‘ఓయీ! క్రూరత చూడక శత్రువుల వధించి కప్ప
ములు గొనుచు ప్రాజాభ్యుదయ మొనరించుట భూనాథుల కవశ్య
శర్తవ్యమని పెద్దలు వక్కాణింతురు. మఱియు.

“న, అని మొన నోర్తు భీష్మునని యాడిన నిదగుపూన్ని లోక మె
ల్లను వినియుండఁగా నిటుచలంబెడలం జన; నెట్లులైనఁ జం
పన తగు; రాజధర్మ పరిపాలన గాకటి క్రూరకర్మమే?
నిను విధిపంచె శాంతనవునిం దెగఁబర్పఁగవేయు నేటికిన్?”

‘అట్లనా! తొల్లి నీవు గణమున భీష్మనోడింతునని పలికిన
ప్రతిష్ఠ లోక మెల్లడను వెల్లడియై యుండఁగా నీ పిప్పట్టున చలము
విడచి పూన్కి దప్పితివేని నగుబాటుకాదె? నీవు భీష్మునిఁ జంపక
యోగ్యును. ఇయ్యది రాజధర్మపరిపాలనము, అంతియేకాని నీ వన్నట్లు
క్రూరకర్మముకాదు. శాంతనవుని దెగఁబార్చుట నీకు గర్తవ్యము.
పై పమ్మ నిన్నిందులు కనియే పుకినాఁడు. నీవు కలకదక్కి యీ భీకర

శత్రువుండు నిమి విజయమార్గములు నిష్కంటక మొనర్చుము.' అని హెచ్చరించెను. అందుల కర్జునుడు 'మనశిఖండి భీష్మవధార్తంబే యవతరించెనని విందుముకదా! నేను భీష్మునితో బోరువిధమున పురి గొని యన్యులనేయుచుందును. అనితర వధ్యుడగు భీష్ముని శిఖండి మార్కొనును, భీష్ముణ్ణాతనిపై శరంబులు వైవడు, శిఖండి యాతని నెట్లును ఖండించును, కావున నేనాతనిం గవియ నగత్యము లే' దని యెను. శ్రీకృష్ణుడందులకు నవ్వి, పార్థా! నీవొక్కడవు తప్ప నెవ్వఁడును భీష్ముని బడసేయఁజాలఁడు. అతనికి నీ చేత కే మరణము లిఖంపఁ బడి యున్నది. కావున నన్యసందేహంబు లుడిగి కృతనిశ్చయండువు క' మ్మని ప్రోత్సహింప నర్హుఁ డ య్యవసరముంబట్టి నడచెదననియ్యుకొనెను. కృష్ణుఁడును ధర్మరాజాదులునుసంతసిల్లి నిశశిచిరంబుల కరిగి సుఖముగా నినురించిరి.

తెల్లవారెను. గణము మొదలిడి యది పదియవ దివసము. ప్రభాకరుడప్పడే సమరాలోకన కుతూహలుండై పూర్వాద్రినలంక గించి కారుమబ్బల మఱుంగునుండి తొంగి చూచుచుండెను. కరుడే త్రరంగమున నొకవైపున కొరవ వాహిని భీష్ము డెప్పటియట్లగ్రేస రుడుగా నారులు దీరియుండెను. దుశ్శాసనాదు లాతని కంగరక్షకు లుగా బరిపేష్టించి యుండిరి. ద్రోణుఁడును, ద్రోణపుత్రుండును నాతని కిరుగెలఁతుల నిలచియుండిరి. సరుపై న్య కదంబము లెల్ల మహాల్లా సముత్తో సంగ్రహము బ్రలక్షింపచుండెను. వాని కభిముఖముగా నావల పాండవసేనాంగింబులు శిఖంకి యగ్రపద మధిష్ఠింప భిమాన్లు ను లుభయసార్వ్యంబులఁగూచియుండ ననీనోత్సాహంబున మెఱయుచుండెను. అంత నొక తారాత్యారావంబులు చెలంగ నిరువాగులును కొర్యాతిరేకంబునను నిలవడిరి. అనాఁడు తరిగినది నిజముగా దేవదానవ సభుద్దమే సకలసేనాదేవుల విచ్ఛింభించి నశింపజేయుననుచు

మాండ దొడగిరి. భీముడు ప్రళయ తైరవ భీమాకారుండై శత్రు
 వీరుల సదనుదము చేయుచుండెను. భీష్మ డది సహింపనేరక
 ప్రచండ శౌర్యుండై పరాక్రముచెను. ఆతని ధాటికి దాళజాలక
 పాండవుల శత్రురంగబలములును పలుచబడుచుండెను. అది గని
 శిఖండి తత్క్షణమే భీష్మునే గదిసి యాతనిపైఁ గ్రూరాస్త్రంబులఁ
 బరపి నొప్పించెను. కాని యా మహావీరుఁ డాతని శరంబుల లక్ష్మ్య
 పెట్టక యాతని దిక్కుచూడక ముదహసంబున నాతని నుద్దేశించి
 'నా పగదాన వగు నిన్ను విధి మగవానిఁగా జేసెను. నీవు నాపై
 నెన్ని బాణంబులు బరపినను నీతోడఁ బోరుకలుపు నొల్ల' ననియెను.
 శిఖండి యందులకుఁ గోపించి పరుషవాక్యంబుల రణమునకై పురికొ
 ల్పుచు నావీరునిపైకిఁ గవిసెను. అర్జునుఁ డాతని ప్రోత్సాహవచ
 నంబుల నుద్దేశింపఁజేయుచు భీష్ముని మఱిమఱి గదియఁ జేయుచు
 డెను. అంత భీష్ముడు తొలఁగి పాంచాలబలములపై బడి వారిం గసి
 మసంగఁ దొడంగెను. అర్జునుం డా యదను గొని కురుసైన్యంబుల
 నుగ్గు నూచఁగా జేసి గడ్గోలుపరుపనాగెను. కురుపతి యాకల్లలముం
 గాంచి భీష్మునికడ కేసి 'యవార్యశౌర్యుండవగు నీవుండగ మన
 బలంబు లిట్లు దైన్యము నొంద దగునే?' యని దీనముగా బ్రార్థి
 చెను. భీష్మ డందుకు 'కుమారా! నేను తొల్లి పదివేల భటులను
 జంపుమనని మాట యుచ్చితిని. నా బ్రాస తీర్చికొంటిని. నాబలమింక
 నుడుగున ట్లున్నది. నేటిరీతి చూడ పాండవులచే నేనో, నాచే
 వానో సమయుపట్లున్నది. అమానుషవీర్యధుర్యులగునా కౌంతేయు
 లొక మర్త్యునిచేతఁజత్తురనుటకల్ల. అయినను నాచేతిబలుపుచూతు
 వుగాక' యని పలుకుచు విజృంభించి పటుతరశరార్చుల పాండవవీర
 యూధంబులఁ బొడవికొని తేటి చూడరాక నిర్ధామదహనుండునుం
 ఖోలఁ దేజరిల్లుచుండెను. కౌరవయోధు లాతని ప్రాపున శత్రుబలం

బుల బడలునడఁ జేయుచుండిరి. దృష్టమృత్యుముఁడును 'ప్రార్థకుండ భయమేమి? భీష్మునిం జాట్టుచుట్టు' డని సైన్యములఁ బ్రేరేచుచుండెను. అర్జునుఁడు శిఖండిని ముందిడికొని యాతని నూల్కొల్పుచు భీష్ముని దఱియుచుండెను. అంత దుశ్శాసనుం డాతని కడ్డుపడి వాలమ్ముల నొన్వ నేయఁగా ఫల్గునుండు ప్రతి విశిఖంబుల నాతనిఁ దూలనేసి భీష్ముని ముందటి బలములనెల్ల జిందరవందరగఁ జేయుచుండెను. ఈ యుపద్రవముగ గాంచి న్రోలుఁడు తన ప్రాణమిమ్మనికి సాహాయ్యము రానెంచెను గాని ధర్మజుం డాతని నెదిరించెను. కురు ప్రముఖు లనేకులు భీష్మునికిఁ దోడ్పడ వచ్చిరి. కాని యొక ప్రక్క భీముఁడును, నొక్కెడ నర్జునుఁడును వారిం దలఁపడి ప్రచండ కాండంబుల నొప్పించుచుండిరి. కురురాజుది గాంచి మఱియు ననేక బలంబుల భీమార్జునులపైఁ గుంపెను. కాని దృష్టమృత్యు సాత్యకి ప్రముఖులగు గణికవరు లావీరద్వంద్వమునకుఁ దమ సైన్యములతో బాసటయైరి. పాండవు లిట్లు పెచ్చుపెరుగుటఁ జూచి భీష్ముఁ డసహిష్ణుండై మృత్యు దేవతయుంబోలె నరి బలంబుల గురుమాడఁ దొడంగెను. ఇట్లు మించి సింహకౌర్యంబున నవరాహ్మం బగువఱకుఁ బరాక్రమంబు నెరపి యాత్మగతంబున,

“గీ. ఉత్తమ క్షత్రియుల నెల్ల ముగ్రవృత్తి
నేఁడు పదివాఁకులేని నా నిశితశరచ
యములఁ గూల్చితి, వేసరి నట్టు లయ్యె
మేనితోడి ప్రాత్తిం కిట మాను టాప్ప”.

‘ఈ పదిదినంబుల ముగ్రవృత్తుండనై యుత్తమక్షత్రియులఁ నెందఱినో నా క్రూరశరంబుల కెఱగావించి విసిరితిని. ఇంక శరీరపరి త్యాగంబు చేసిన బాగుండు’ నని చింతించి ధర్మజుండేరి యాతనితో నిట్లనెను. అనఘా! పుట్టిసప్పటినుండియు దారుణతరంబగు రాజన

ధయఃదే కాలము గడపితిని. ఇంక నీ యాహరణార్థమునకు నామనంబొల్లకున్నది. కనుక! మీరు నా హితము గోరుమనెని తడవు నేయక శిఖండి మున్నగా ననుండుదివి పడవేయుండని చెప్పెను. అదివిని ధర్మరాజు దగ్గఱనున్న దృష్టద్యుమ్ను నవలోకించి భీష్ముని పలుకులు వింటిమిగదా: మనయోధుల నెల్లఁ కూడఁగట్టుకొని యాత నిపముం బురికొల్పుచు నీవును ముఁడును నస్త్రమునకు సహాయులనై భీష్ముని జాటవేయుడని హెచ్చరించెను. అట్లే ఆ వీరత్రయమును భీష్మునిపై విన్యంభింప నశ్వత్థామాది కౌరవవీరులు వారికడ్డమై పోరఁదొడగిరి. పార్థుడు శత్రుసైన్యముల నుగ్గాడుచు శిఖండికిఁదెఱపి చూపెను. అతఁడు భీష్మునియరచున వాలుటమ్ములఁగునిసెను. కాని భీష్ముడు వానిని వానచినుకలట్లు నిల్లఁజేసి నిలునబడెను. దుశ్శాసనుఁ డాతనికిఁడ్డము వచ్చెను. కాని యర్జును డాతని నిశితాస్త్రంబుల నొప్పించి సరలెను. ఇంతలో గురుబలంబులు ప్రవాహముగా వచ్చిరి. కాని యర్జునుఁడు వారల నెల్లఁ జీకాకు పరచి చెదర గొట్టుచుండెను. భీష్ముఁడత్తఱి పాండవుల పరాక్రమమునకు సంత సించుచుఁ దన ప్రతాపంబు సూపఁగోరి ముందఱ సేనల మట్టాడు చుండెను. విరటుని తమ్ముడగు శతానీకుఁ డాతని నెదుర్కొనెను. కాని యొక్కింతనే భీష్మునిచేఁ దల నఱుకఁబడెను. పాండవసేన లాతని వేడిమి కోర్వజాలక వాపోవుచుఁ బాఱఁదొడగిరి. శ్రీకృష్ణుడదిగాంచి 'అర్జునా! ఇత్తఱి నీ వ్రుపేషించిన మన పని తప్పను. కావున నీవు తీరించి భీష్మునిఁ బొదివి గొల్పుమని హెచ్చరించెను. అర్జునుఁ డంత నుదగ్రశౌర్యుండై యురనడించి భీష్ముని భాణపుంజంబులఁ గప్పెను. శిఖండియు తీవ్రశరంబుల నాతని నొప్పించెనుగాని భీష్ము డెరుఁదేయ నొల్లకుండెను. అది సందుగా నవ్యపాచి భీష్ము చాపముం నునిమి శితశరవర్షంబుల నాతనిపైఁ గురియుచుండెను.

కాని కాగనవీరు లద్దాని సహింపక కొండవలె నిడ్డపడినది. సాంజన యోగ్యగ్రంథులు నా కంటకున నావిర్భవించి యత్యుగ్రంబుగా వారిని దలపడి పోరు సాచుచుండిరి. అర్జునుడు కడు సైన్యంబున నెల్లెడఁ దానయై, మాని మనంగనట్లు వారిని రూపురూపి, భీష్మునిం జెనకి, శిఖండిని బురికొల్పుచు వాతనిచే నిశిత సాయకంబుల నేయింపుచుఁ దానును వివిధసత్తులం బజపుచు భీష్ముని విల్లంబుల దునిని, నూతుని కేతినంబును గూల్చెను. భీష్ము డర్జును ప్రతాపముం దలంచి 'వీరికి శ్రీకృష్ణుండు స్రాపు గాకున్న నేనొక్కఁడనే ధనుర్మాత్ర సాహాయ్యుడనై గెలువనా?' యని యెంచి మరల సంభ్రమము నణంచుకొని "వీరలు శ్రీకృష్ణునితో వచ్చి నన్నుఁ గోరఁగా నావధోపాయం బెఱింగించితిఁగదా? నాకీ సమర సంభ్రమ మేల? శాంతిమై మరణంబునకు వేచియుండెద నని వినిశ్చయుఁ డయ్యెను.

అట్లు నిశ్చయించుకొనియుఁ దా నూగకుండుట భావ్యముగా నని భీష్ముండు వేరొండు విల్లెత్తి యర్జునునిపై బాణంబు ప్రయోగింపఁ గొడఁగెను. శిఖండియు నుద్ధతోత్సాహంబున భీష్ముని నొప్పించుచు డెను. కాని యాతఁ డించుకయు బడల కుండుటచే నర్జునుఁడు భీష్ముని విల్లునుఁద్రుంచి గాఢముగా నొవ్వ నేయుచుండెను. అతరుణమున భీభత్సుండు పొంగిన వారాశియుం బోలె నెవ్వరికిని వారిండుటకు గాదు చేరుటకైన భీభత్సముగ నుండి బిరుదాన్వయ మన్వర్థము చేయుచుండెను. అప్పుడు భీష్ముండు నివ్వెఱపడి చూచుచున్న దుర్యోధనునితో నిట్లనియె.

"మ. అని దేవాసురకోటి కైనను నశకల్యంబిమ్మహావీరు మా

యొకఁ, వీఁడల్లిన మర్త్యలేయెదురు వీరుండైన యాక్రీడి దక్కిననిప్పండవనై న్యమింతయుఁ మ్రగ్గింపంగ నేఁ జాలుదున్ విను సత్యునిది, నీనివింటి కెదురన్ విల్లెత్తలేఁజెవ్వడున్."

‘దేవాసురులైన నీ యర్జును నెదిరిపోరఁజాలరన్న నిఁక మర్జుల మాటయేల? ఈవివృచ్చుం దక్క తక్కిన పాండవుల నెల్ల నే నొక్కడనే చక్కఁడఁగఁగలను. కాని యీవీరునిపై నెవ్వఁడును నిల్లెత్తఁ జాలఁడు.’ ఇట్లనుచుండ సర్జునుఁడు శిఖండి నిల్లువెనుక తన నిల్లు నిలిసి యాతఁ జేసినట్లుగఁ గొన్ని వేడియలుగులఁ బరసిన భీష్ముండు నొచ్చి చెంతనున్న దుశ్శాసనునితో ‘ఓయీ! యీబాణములు శిఖండివి కావు. ఇవి కర్కటి గర్భమువలె నాయంతముం గనునట్లున్నవి. ఈతని బాణముల కింత శక్తియు, శుద్ధియు, లక్ష్యమును, దీప్తియుఁ గలుగ నేర్చునే; ఇయ్యవి తప్పక యర్జును విశిఖంబులు గావలయు’ వని పలికి యాతనిపై నొక్కపటుశక్తిం బరపెను. పార్థుండు వానిం దునుమాడి భీష్మునిపై తీవ్రశరపరంపరఁ గురియఁదొడఁగెను. మఱియు నాతనిప్రేరణంబున పాండవ బలంబులు ‘భీష్ముని నేయుండు పొడుపుండు పొడుపు’ డని యఱచుచు నుద్రేకంబున ముత్తంబులుగా పయింగవియుచుండిరి. కౌరవు లావృద్ధ వీరుని రక్షించుటకై తండ్రిప తండంబులుగా నడ్డుపడిరి. అప్పుడు పోరు భయంకరమయ్యె. ఎల్లరి మనసులును భీష్మునిమీఁదనే వ్రాలెను. సుర లాకసము నుండి యాత్రముతో భీష్మునే కనుచుండిరి. సూర్యుండు శాంతించుచుండెను. అట్టియెడ సర్జునుఁడు వింటదీప్తివిశిఖంబులఁ దొడగి భీష్ముని మేన నింపెను. ఆ వృద్ధవీరుండు వాని తైత్త్యమున కోర్వఁజాలక కౌరవులు వెఱఁగుపడి చూచుచుండ, సురలు రిచ్చపడ, నేల కంపింప, నహర్వృత్తి యస్తాది) గ్రుంకునట్లు తూర్పు దెసగా నరదమునుండి గొరిఁగెను. అమ్మహానుభావుని నెమ్మేను పుడమి నంటకుండ శరము లూతె యయ్యెను. ఇయ్యది యెంతయు వీరోచితముగదా! యుద్ధ మారంభముగా దశదివసంబు లవక్ర పరాక్రమంబున బోరి శాత్రున చమూ సరిహారం పొనర్చి గుర్జేయుండని

పించుకొన్న భీష్ముడి కరణరంగమునుండి విశ్రమించెను. పాండవులును వారి సేనలును దమ విజయమున శివలింగమునాడు భిక్షుత్వై శంఖంబులు పూరించిరి. నుర్యోధనాది కౌరవులు మహారథ శ్రేష్ఠుండగు తమ సర్వసేవానాచుకని గోష్ఠి మునగమలకు నిష్కులిహృదయులై యెలుగై త్తి యాక్రందన మొనర్చుచు గన్నుల నీరు నించుచు, గాలుసేతు లాడక పాండవులదిక్కు సూచించుడిరి. ఈ భయానక దృశ్యమును దిలకింపజాలక నవిత్యగడపరవారిధి నస్తమించెను.

ఏకాదశాధ్యాయము

శరత్కళ్యాణము

భీష్మపతనముతో నాటి రణము ముగిసెను. తోడనే కౌరవులును పాండవులును శస్త్రాస్త్రంబులు విడిచి, మైమఱుపు బూడ్చి బంధు మిత్ర సహితంబుగా బిత్తామృతము పాలికిం జనిరి. ధనంజయు షోక్కుడును ధనుష్పాణియై యరిగెను. ఇట్లయ్యిరి పక్షంబులు రోమంబు లుడిగి ప్రళాంతలై. తన్నుంబరి వేష్టించినందులకు భీష్మం డంతయు హర్షమునొంది వారి నభినందించి వారిచే వలయు పరిచర్యల జేయించుకొనుచుండెను. ఆ వృద్ధవీరుడు తనకు “గ్రీడల” యని చెప్పగా నుర్యోధనుడు మెత్తని తలగడలు దే బనిచెను. భీష్మం డదిని చిటునవ్వుతో నవ్యస్తాచినిఁ బొంచ నాతఁడు గాండివము నేల్పఁబట్టి బాష్పంబులు శోషించు డగ్గఁజెను. భీష్మం డతనితో తనసేజ్జకు నెర్పముగాఁ దూవులతో దలగడ పెట్టుమని యానతిచ్చెను. అర్జునుం డట్లేయని గాండివముఁ గైకొని తాత యనుమతి నిొంది. మూడు పాలుటమ్ముల

నభిమంత్రించి పెడతలయెత్తి పట్టుకొని పుంఖంబులు భూమిపై
 మోచి నిలచునట్లుగా నేసెను. భీష్ముఁ డండులకు బ్రీతుండై
 తల్పమునకుఁ దగిన యుపధానము నమరించితివని కొనియాడెను.
 పిమ్మట నచ్చటి వారలనెల్ల గలయంగని యుత్తరాయణమువఱకు
 నే నీ యంపశయ్యయందే సూర్యవారాధింపుచు దినములు గడుపు
 దును. నన్ను దృఢముగా రక్షించుచుండుకు. నన్ను గావఁగోరినచో
 సరిఘతోడి ప్రాకారంబును నిర్మింపుఁడని యానతిచ్చినఁ. కౌరవు
 లును పాండవులును నీ యాజ్ఞ తలఁచాల్తుమని చెప్పి యవ్విధంబున
 నాచరింపఁ దమతమ వారలలో నర్హుల నియమించిరి; అంత చికిత్స
 కులు వచ్చి శల్యచికిత్స సేయుదుమని విన్నవించిన భీష్ముఁడు వారిని
 వారించి, బహూకరించి, యభిమతార్థంబులిచ్చి పంపెను. అంత
 గీతవాద్యవృత్తంబులఁ బ్రవీణులగువారు వచ్చి యాయనకు వినో
 దంబు సేయుచుండిరి. అట్టియెడ నా వీరుండు సిస్సారంబున డప్పిక
 నొడమి నీరడిగెను. అందఱు నన్నికడల ప్రశస్తపానీయంబులఁ
 గొనితెచ్చిరి. కాని భీష్ముఁడు వానిం బరిగ్రహింపక 'శరతల్ప
 గతుండునగు నేను దీప్త విశిఖ్రాగ్రంబుల భూగర్భమును ద్రచ్చితీసిన
 జలంబెకాని యన్యసలిలంబులనొల్ల' ననియెను. ఈ మాటలకుకౌరవు
 లును దక్కినరాజులును వెఱుగుపడి చూచుచుండిరి. గాంగేయుఁ
 డంత నర్జును నవలోకించి 'అర్జునా! శరవేదన నొడలంతయు దపించు
 చున్నది. పెదవు లెండుచున్నవి. కావున వేగమే నాదప్పిక తీర్పగల
 జలంబు నొసంగు' మని యాజ్ఞాపించెను. అర్జునుఁడు తోడనే
 యాపిరునకు బ్రదక్షిణాబాసర్చి తేజోమయంబైన బాణంబు పర్జన్య
 మంత్రాభిమంత్రితంబు గావించి మహీతలంబును గాఢనేసిన దివ్య
 నుగంధ సలిలంబులు ధారాపావంబున భూగర్భమునుండి యెగసెను.
 కౌరవులది గవి విస్మయకంపంబులంబొందిరి. అర్జునుఁ డాత్యోయంబుల
 భీష్మనకుఁ ద్రావనిచ్చి పరితృప్తుం జేసెను. అంత నా వృద్ధపితా

మహుండు గాండీవిం గాంచి “ఓయీ! నీవును గోవిందుడును గూడిన నసాధ్యంబులు లేవు. మీతో నైరము మానుమని కరుణ జన కనేకభంగులఁ దెలిపితిని. కాని యాతఁడు వినడయ్యె. తత్ఫల మింక భీమునిచేత సనుభవించు”నని వచియించెను. పిదప సుయోధనుం బిలిచి,

“మ. నరుఁ డత్యద్భుత విక్రముం, డతని కా నారాయణుండావుఁ, డె వ్వరికిన్ వీరి బయిల పరాదు, సమరావప్తంభముందక్కిధ ర్మరతుండైన యజాతశత్రునకు నింద్రప్రస్థ మిమ్మర్ధరా ష్టరమం బొందుము, సొంకుకొంద టయినం జాకున్నసీకొప్పదే?”

“ఓయీ! అర్జునుల సమ్మతవిక్రముండు, కృష్ణుఁ డాతనికిఁ బర మాస్త్రిండు. ఈ యిరువురను జయించుట కేరికిని శక్యము గాదు. నీవు యుద్ధము మాని ధర్మబాస కంద్రప్రస్థమొసంగి యర్ధరాజ్యమును హాయిగా ననుభవింపుము. [ఇదియే కరుణండవ విభాగమునుగురిం చిన భీష్ముని నిశ్చితాభిప్రాయము.] మీలోఁ గొందరైనఁ జావ కుండుట నీకు మేలుకాదే?” యని హితము బోధించెను; కాని కౌరవ పాండవు లెవ్వరును మాజాడక యాతనికి నమస్కరించి నిజనివాసంబుల కరిగిరి.

సిమ్మట న మృహత్ముని సన్నిధికి కర్ణుఁ డొంటరిగా వచ్చి భక్తి విషయంబు లెసఁగి బాదప్రణామంబు లాచరించి ‘మహాత్మా! మున్ను ని న్నెన్నియో మాగు లజ్ఞానంబున ధిక్కరించి యపరా ధముఁ గావించితిని. నొప్పె నలుక మాని నీ వాత్సల్య శీతల కటా క్షంబులు బరవు’ మని వేడికొనగా భీష్ముం డాతని సభికాదరంబునఁ జేరం బిలిచి ‘ఓయీ! నీదెసఁ గోపమేల? నీవు కులభేదము సేయు టను, విడ్డలఁజెఱుచుటను జూచి సహింపలేక పలుమరు నిన్నుఁ గినిసి నిమ్మరోక్తుల నిందించితిని. ఇయ్యది శిక్ష కాని రోషముగాదు’ అని యనునటుల మఱుఁ బలికెను.

అహ! 'శిక్షకాని కోషముకాదు!' దీర్ఘకోష ద్వేష దృఢులమగు మన మీ వాక్యార్థము నెట్లు సంపూర్ణముగా గ్రహింపగలము! ఇట్టి యుదారస్వభావమే కదా యాత్మోచ్ఛ్వాతికి ప్రధాన లక్షణము!

మఱియు, భీష్ముఁ డిట్లనెను. 'వీరశేఖరా! నీవు దైవ వరంబున జనియించితివి. నీవు కౌంతేయుఁడవు కాని రాధేయుఁడవుకావని వేదవ్యాసుఁడు రహస్యంబున నా కెఱింగించె. అట్లగుటచే నీయెడ నాకు వాత్సల్యమేకాని మాత్సర్యము లేదు. నే నొక్కపని చెప్పెద వినుము. నీకు శుభంబగును. పాండవులు ధర్మపక్షులగుటను శ్రీకృష్ణుఁడు వారికి దోఁడగుటను వా రజేయులని యెఱుంగుదువు. నీకు వారితోడి విరోధం బొప్పుదు. నీవును పాండవేయుఁడవే. కావున వారిం గూడియుండుట లెస్స' కర్ణుఁ డీ హితవచనంబులు విని 'దేవా! నేను కౌంతేయుఁడ నని యెఱుంగుదును. పాండవులకు శ్రీకృష్ణుఁడు ప్రాపు గలఁడనియు, వారిని రణమున గెల్వఁజాల ననియు నెఱుంగుదును. అయినను కరుణాజు నాకుఁజేయు మన్నన లెల్లఁ దలంచి చూచిన నే నాతని వీడిపోవుట వీరలక్షణము గాదని తోచెడిని. మఱియు పాండవులను బలుమారులు పరాభవించి, వైరముం బెంచి సమయము వచ్చినప్పుడు రారాజును వీడుట పాడి గాదని తలంతు. ఇంతకును దైవేచ్ఛ యిట్లుండఁగా మన మేమి చేయఁగలము? నీవు దయయుంచి నన్నొండు పల్కక పరసేనలపై బంపుము. నాసేవాధర్మము నిర్వహించి నా వీర్యాతిశయముం బ్రకటించి కృష్ణార్జునుల గర్వంబునెది నన నవినయంబుగాఁ బ్రార్థించెను. భీష్ముఁ డందులకు 'చిత్త! నీ వంతటిపాండ' ఎని యెఱుంగుదును. సుయోధనుని చిత్త మెట్లొ యట్లే వర్తింపుము. ఆతని యాశలకెల్ల నీవే కదా యాలవాలము! నీ కనుజ్ఞ యిచ్చితిని. మఱియొక యనుకూల ముడిగి సంతసంబున నుండుమని నెలవి

చైన, కర్ణుడా పితామహుని బంధుభావమునకుఁ బరమానందము నొందుచు నిజనివాసమున కరిగెను.

ద్వాదశాధ్యాయము

శరత్కల శయనము ౨

భీష్ముండు సడిసి పిదప ధర్మరాజు క్రమముగా ద్రోణ, కర్ణ, లలాది మహావీరులను సంగరమునఁ బోలియించి, ధార్తరాష్ట్రుల రూపుమాపి, విజయలక్ష్మిం జేపట్టి కురుసామ్రాజ్యాభిషిక్తుండై యొక్కనాఁడు శ్రీకృష్ణుని దర్శింపబోవ నా మహాత్ముండు ధ్యాన నిమగ్నుండై యుండెను. ధర్మజుం డాతని బ్రసన్నుం జేసికొని 'మహాత్మా! యా ధ్యానం' బేచుని ప్రశ్నింప నాతఁడు లేతనవ్వు నవ్వి యిట్లనెను.

'సీ. గంగ యెవ్వనిదన గర్భంబునం దలి

శ్లాఘాసమేతయై సంభవించె ?

ధార్మవుం డెవ్వని బరమ శిష్యుండు గాఁగ

బడసి గురుత్వ మెక్కుడుగ నెగడె ?

నా రాముఁ డెవ్వనితోఁ గాసి యిరువది

మూఁడు దినములకు వాఁడి చొఱఁగె ?

కాశీశు కన్యలు గారణంబుగఁ బోరి

యెవ్వని కోడి రనేక నృపులు ?

గీ. వేదములు నాలుగును ధనుర్వేదమును మ

హస్త్రములుఁ జెంది యెవ్వనియందు వెలిఁగె ?

పట్టి భీష్ముండు నన్నిప్పు డాత్మ దలఁచు

చునికిఁ ద ద్గతమయ్యె నామనము నధిప!"

‘రాజా! మహామహిముండం భీష్ముడు చన్నిప్పుడు భక్తితో
 ధ్యానించుచుంటున్నాడే కాక డయ నిహతనియందు లగ్నమైనది.
 వసిష్ఠ శిష్యుడు, త్రికాలవేది, సర్వవిద్యావలుఁబనుడు నగు నమ్మ
 హను భావుఁ డస్తమించిన ధాత్రియంతయుఁ జంద్రుఁ డస్తమించిన
 రాత్రియగును. సకలజ్ఞానంబులు సమాశ్రయంబులై కొఱతవడును.
 కావున నీవాతని పాలికింబోయి నీవడుగఁడలంచిన యఖిల ధర్మ
 బుల నశిగి. తెలిసికొనుము.’ అనవుడు ధర్మరాజు శాతనవుం డట్టి
 మహానుభావుండని మున్న బుధుల ‘చెప్పగాఁ బల్కు వింటిని
 నిన్నుంఁగూశి భక్తితో నాయనను సంపర్శించుటకుఁ గుతుహల
 ముకలదు. అమ్మహాత్ముండును నీ సన్నిధిచే సంతృప్తుండగును.
 కావున తోడనే యాయనం జూడఁ బోవుద’ మని విన్నవించెను.
 శ్రీకృష్ణుం డందుల కంగీకరించి తనచే నాయితము సేయ నియమించి
 పొండువులును. కృప, సాత్యకి, నలయ, విమర ప్రముఖులను గూడు
 కొని యురదంబులపై భీష్ముని పాలికిం బయన మయ్యెను. ఇట్లు
 బయలుదేఱి కురుక్షేత్రంబున నోఘవతీ తీరంబున సాత్యవతేయాది
 ముని సేవితుండై నారాయణ ధ్యానపరాయణుండైయున్న భీష్ముని
 చక్కఁటికిం జని వారెల్లరు నరదంబులు డిగ్గి మునులకు నమస్క
 రించి భీష్మునిగాంచి భక్తిమైఁబ్రణామంబు లాచరించిరి. అంత
 శ్రీకృష్ణుఁ డన్యోఁగియు నవలొకంచి ‘మహాత్మా! నీచిత్తమెప్పటి
 యట్లు వ్యాకులముగా నున్నదే? శరీరశీఘ్ర మనఃశీఘ్రకంఠ నెక్కడం
 దురు. ఒక్క ములికి గ్రుచ్చుకొన్నంతనే మిక్కిలి బాధకలుగును.
 ఇట్టి వేదన నొందుచుండియు నీవు దుఃఖమొందకుండుట పితృవర
 ప్రభావమువలనఁ గదా! నీవు కలిమిలేములను సుఖదుఃఖములను
 గూడ సమముగాఁ జూడవలెనని నురలకుఁ గూడ బోధింతువు.
 అట్టి నీకితరులు హితవు గావపనేల?

“ఉ. రాజు! రాగహీనుడఁట! రాజితసుందరమూర్తియట! వి
భ్రాణిత సంపదన్నశి విభాసిత వర్తనుడట! కామినీ
రాజమనోజ్ఞ భంగి చతురత్వ ధనుడఁట! బ్రహ్మచర్యదీ
క్షాజిత మన్మథుండు నట! జన్మములిట్టివి యెందుఁ గల్గునే?

క. సురలును ససురులు యక్షులు
నురగులు గంధర్వులును మహోద్ధతిఁ బైపై
నురవశివచ్చిన నొకఁడవ
పరాజితులఁ జేయు దుగ్రబాహస్పరణన్.

చ. దమమును సత్యముందపముదానము వేదములందుఁ జూప వే
దమునను గల్గు నైపుణియు ధర్మవిధిజ్ఞతయున్ విరోధి భూ
రమణ విమర్దన క్రమ విరాజిత శౌర్యము నీకుఁ బోలె నై
జములగువాఁడు వేతొకఁడు శంతనునందనపుట్టఁడెన్నడున్.

క. వేయేల సంభవించునె?
సాయకతల్పముననుండి ‘చావఁగ.నొల్లన్
నా యిచ్చగాక’ యను నరుఁ
డే యుగమునఁ జూడ వినఁగ నెచ్చటనైనన్.

తే. వసువులందును బెద్దవు, వాసవాది
సురల మిగులుదు గుణముల, ధరణిసురులు
‘సెప్ప విందు నీమహిమ నాచి త్తమునను
గందు ననుపమతేజ! గంగాతనూజ!”

“అహ! రాజవై, రాజసుందరుడవై, సకలకలావిరాజివై
నెగడియుఁ జితేంద్రియుండ వైన నీ జన్మ మసదృశము. కురువీరా!
సురాసుర యక్షగంధర్వాదు లొక్కమ్మడి నెత్తివచ్చిననుపరాజితులఁ

జేయఁగల నీ పరాక్రమము వర్ణనీయము. సత్య కేసువహూది సద్గుణ
ములును, సమస్త విద్యా పాటనమాను, ధర్మసూక్ష్మ జ్ఞానమును,
శత్రుభయ భగ్ని శౌన్యమును—ఇన్నియు నీ గుణశ్శ్రేణియందుఁ గాక
మఱియె-చు నిరచుకొని యున్నవి? ఇన్ని యేలే? సంతృప్తమున నుండి
'నా యభివృద్ధియు శాశ్వతావున నేనిప్పుడు మరణింప'నని నీ వలె
నెవ్వడనఁగలఁడు? ఇట్టివైచిత్ర్య మేయుగమున నై స జరిగియుండుట
నింటిమే? ధన్యాత్మా! నీవు చనువులలోఁ బెద్దవనియు, దేవేంద్రాదు
లును నీకు గణములలోఁ జాల రనియు బంధులచేఁ బలుమరు విని నీ
మహిమ నెప్పుడును నా చిత్తమున మాహించు చుండును." అని
పలికి పాండవాగ్రజుం జూపి 'యీ ధర్మతనయుఁడు బంధుమిత్ర
వియోగముచే శోకోపహతుఁడై యున్నాఁడు. నీవు సమస్త ధర్మపా
రంగతుండవు. నీ వరిగినచో నీలోకంబున జ్ఞానము పొందుండువడును.
వీరెల్లరు నీ ధర్మంబుల వినఁ గుతూహలులై యున్నారు. కావుననను
గ్రహించి ఈతని నీపుణ్యవాక్యములచే ప్రబుద్ధమానసునిగ నొనర్చు'
మని కోరెను. ఈ వాక్యములకు భీష్మాచార్యుఁడు మొగం బించుక
యెత్తి కృతఁజలియై శ్రీకృష్ణుని బ్రశంసించి 'దేవా! సమస్తజ్ఞాన
ములు నీయం దిమిడియున్నవి. నీ వాగ్విలాసము ముందఱ నాబోధ
లెంత? విషానల సదృశంబులగు శరంబులు బెట్టు వేదనచే నంగంబు
లును, సంతరంగంబును నవశంబై యున్నవి. ప్రతివచించుటకు శక్తి
లేదు. ఔర్బల్యముచే కంఠమును నాలుకయు స్వాధీనము తప్పినవి.
నాయెడఁ బ్రసన్నుండవై ధర్మపుత్రున కెయ్యది హితమో యరసి
నీవే బోధింపుము. నీ వుండ నేను జెప్పట గురుండుండ శిష్యుండు
చెప్పటగాదే?' యని సవినయంబుగాఁ బలికెను. శ్రీకృష్ణు డది విని
ప్రసన్నుండై 'కురువీరా! నిన్ను శరవేదన బారయకుండును, తుత్తి
పాసలు వేరకుండను దివ్యజ్ఞానము పొందునట్లునువరములొసంగితిని

నా ప్రభావంబున నీకిట్టి శక్తులు గలుగునని వచింప, భీష్ముఁ డమర దానందము నొంది యాయన దాక్షిణ్యముం గొంజుడి ధర్మజునకు ధర్మరక్షాశ్రయంబు వెఱిగింప నగగీకరించెను. అంతి వారెల్లరు సంతసంబున. ఓయి ఓయి నిలయంబుల కెరిగిరి. ముఱునాగిసుడియి భీష్ముఁడు రక్షాశ్రయంబున మునిప్రవరులునుపాఠిన నూదవముఖ్యులును, ధృతరాష్ట్రుఁడును, సంశయవిదురులును దన్నుఁ గొలుచుచుండ ధర్మనందను మనస్సంశయంబుల నెల్లఁ దన బోధామృతంబునఁ గొలగించుచుండెను. ఇట్లారుదినము బుపన్యసించి భీష్ముఁడు తా నెఱిగింపవలసినది యెల్ల నెఱింగించితి ననియు, నికధర్మోత్తరంబుగాఁ బ్రజాపాలనంబు సేయు మనియు ధర్మపుత్రున కాజ్ఞాపించి. యుత్తరాయణముప్రవేశించినతోడనే తాను నరీరము నొలుగింట నెఱుంగించి. ముప్పటికినినకడ కరుగుచున్నవి వారిల నల్ల సేలపిచ్చి పుట్టెను. ౬ నుహయోగీశ్వర హండును, సూర్యుండు త్తరాభిముఖుండగువరకు నేరబడి నివసంబు లేకాంతమున పరమేశ్వర ధ్యానము తోడను, వ్యాస పరాకరాట మహర్షి గోష్ఠి యందును పుణ్యోత్కృష్టంబుగాఁ గాలంబుగడపుచు నిర్యాణముహూర్తంబును వేచియుండెను.

త్రయోదశాధ్యాయము

వి. ర్యాణము

పూజ్యుండగు సూర్యభంగవానుండు త్తరదిశోన్ముఖుండయ్యెను. భిష్మాచార్యుండునునాయుజ్యసమయమునకై సర్వసంసిద్ధుడై ప్రమోదితాంతరంగంబున పరమేశ్వర ధ్యాన సంకల్పితుడై యుండును. అట్టి యెడ ధర్మరాజు ధృతరాష్ట్రుని, కుంతిని మున్నిహంస శ్రీకృష్ణసోత్వ

కులను, దనసోదరులను, విమర సంజయాదులను గృహచార్యధౌమ్య
లను, మంత్రకోవిదులను. యాజకులను దోడఁగొని, వస్త్ర చందనా
గరు ఫలపుష్పములను, ఘృతకుండములను బట్టించికొనియనేకరత్న
ములను గాంచనములను కైకొని సమస్తపరివారముతో మహావైభ
వంబున భీష్మాచార్యుని పీఠశయనస్థలంబునకుఁ జనుదెంచి యరదంబు
డిగ్గి, పితామహుం జేరంజని 'మహాత్మా! ధర్మనందనుఁడ నీదే ప్రణ
మిల్లుచున్నాఁడను. నాపలు కవధరింపుము. నీ యాసలి చొప్పున నీ
తనయుఁడు ధృతరాష్ట్రుండును శ్రీకృష్ణుండును, సమస్త బంధు
జనులును, విప్రులును, పౌరులును, నెల్లరు నేతెంచిరి. కన్నెత్తి
వీరిం జూడు' మని కన్నుల నీరునించుచు గద్గదికతో విన్నవింప
నమ్మహాత్ముఁ డందఱు నాలోకించి, ధర్మతనయుని కరముఁ గీలించి
'వణ్ణా! మేలుచేసితివి. నీవు గలుగుట దైవయోగముగా నెంచెదను.
ఇది మాఘమాసము, శుక్లపక్షము. నేకాదశియు నగుట నామనం
బుహొంగుచున్న' దనియెను. పిమ్మట ధృతరాష్ట్రుం దిలకించి
'మమారా! నీవు సర్వవిద్యలు నేర్చితివి. సమస్త ధర్మములు నెఱుం
గుదువు. నీ వన్నీ విధములధన్యుఁడవు. భవితవ్యమునకై విచారింపక
ధర్మవర్తనుఁడగు నీధర్మనందనునిచే శుశ్రూషలంబడయుచు నాత
నిపై దయగలిగి యుండుము. ఇతనికి నీయెడ నధిక భక్త్యనురాగ
ములు గలవని నేనెఱుంగుచును. కుమారా! దుర్యోధనాదుల వినీ
తులు, అధర్మీలు, క్రోధనులు, లుబ్ధులు నగుటచే స్వకీయ దుష్కృ
తంబులచే మడసిరి. వారికై నీవు విచారింపకు' మని యుపదేశిం
చెను. అవల శ్రీకృష్ణు నాలోకించి,

“గీ. దేవ దేవ! దేవాత్మక! దేవపంద్య!
శఙ్ఖ చక్ర గదా పద్మ చారుహస్త!

వాసుదేవ! త్రివిక్రమ! వరద! పరమ
పురుష! ప్రణతి యోనర్చేదఁ గరుణఁ జూడ!”

అని స్తుతియించి,

“ఆ. బలము నీవ నాకు, భక్తుండ నీయెడ,
నాలు బిడ్డ లేనియట్టివాఁడ;
గావు నన్ను సభక కార్యమున, నిమ్మ
నుజ్జ గమలదళ మనోజ్ఞ నయన!”

‘కృష్ణా! నీవేనాకు బలము, నేను నీ భక్తుండను; ఆలుబిడ్డలు లేనివాడను, నాయందు మిగులఁ గరుణించి కాపాడుము. నాఁకిక సెలవు దయచేయు’ మని దైన్యముగా వేడికొని “కృష్ణా! పాండు పుత్రులకు నీవేగతి. కృష్ణుఁ డెక్కడ నున్న జయ మక్కడనుండు నని నేను దుర్యోధనునకుఁ బలుమరు బోధించినను వినక, యా దుర్బుద్ధి పలుపురఁ జంపించి తానుజచ్చెను. నీ మాహాత్మ్యము మొదటినుండియు నే నెఱుంగుదును గాదే!” యని విన్నవించెను. శ్రీకృష్ణుడును నా వృద్ధవీరు నత్యాదరంబున నవలోకించి,

“ఆ. కీడాకణ్ఠు లేదు; కృత పుణ్యుడవు; తండ్రి
వల్లని భక్తి పెంపు గలవు; దానఁ
గాదె బంటుబోలె గాంధేయ! మృత్యువు
నీ వశమున నిలిచె నిర్భరముగ.”

‘నీవు పరుల కెన్నడును గీడును దలంచి యుండలేదు. పుణ్యాత్ముడవు. నీ పితృభక్తి మాహాత్మ్యము నలనఁ మృత్యువు నీ బంటయి నిలిచియున్నది. నీ వన్నివిధముల ధన్యుడవు. నీకు నే ననుజ్ఞ యిచ్చితిని. దేవత్వము, పాండు’ మని ప్రియంబున బలికెను.

అంత భీష్ముడు ధృతరాష్ట్రాదు లందఱ యనుమతి యడిగి, వారల నెల్ల బ్రియంబునఁ గాఁగిలించుకొని, దయాసత్య శౌచంబులు నిత్యంబులుగాఁ గాటించి బ్రహ్మకండిని చెప్పి, తాను తొల్లి రాజుల గెల్చి తెచ్చిన ధనంబులు విక్రజనంబుల కిచ్చి, ధర్మతనయం జూచి గురుజనులును విప్రులును బూజనీయులని చెప్పి యూరకుండెను. పిమ్మట సమ్మహానుభావుడు భారణానుక్రమంబున సమాహితాత్ముండై వాయువుల నిరోధింప నవి యూర్ధ్వగతిం గైకొని యెను. అమ్మహాత్ముం డవయవంబులఁ బ్రాణంబులు దిగిచికొని వచ్చినప్పు డయ్యె యంగంబులు శల్యరహితంబు లయ్యెను. అది గాంచి క్రీకృష్ణాదు లగు సఖిలజనులును నాశ్చర్యభరితాంతకరంబు లగుచుఁ గీర్తించిరి. ౩ నయమిండుడు గర్వేంద్రియంబుల నాపకట్ట నాత్మ మూర్ధంబు భేదించి మహాలక్ష్మకారంబున నాకగులున శెగసి కొంతదవ్వరిగి యంతర్హతఁ బయ్యెను. ౪ యుత్కిలస్తాత్మ యమరత్వముం బొంది శాంతించెను. అప్పుడు పుష్పవృష్టి కరి సెను. దేవదుందుభులు మొఱసెను; మహావీరుడు, మహాయోగి, మహాత్యాగి, మహాభక్తుడు, మహావేదియు నగు భీష్మాచార్యుఁ డిట్లు నిర్యాణముం బొందెను.

ఆవల ధర్మపుత్రుఁ డా శివరత్నంబునకు యథోచితముగాఁ జూతచందనాదులతో నగ్నిసంస్కారం గాచరించి సమస్తభూత తర్పణంబుగాఁ బితృ మేధంబు నిర్వర్తించెను.

చతుర్థ శాఖాయము

పరిశిష్టము

“సీ. అఱచేత నున్నట్టి యఖిల రాజ్యము వ
 ర్జించి సత్కీర్తి నార్జించినాడు
 అన్యాయ మొనరించు నాచార్యునైనను
 శిక్షించి నీతి రక్షించినాడు
 స్పృధత్వమున వైరి వీరాగ్రగణ్యుల
 వేటాడి శౌర్యంబు జాటినాడు
 శరత్పల్కలకుండలు సకల ధర్మంబు
 గఱపును శాంతంబు గురిసినాడు

గీ. బ్రహ్మచర్య గరిష్ఠుడై ప్రబలినాడు
 నిన్ను సరతంబు మదిలోన నిలిపినాడు
 ‘భీష్ము’ నంతటి భక్తుండు పృథ్వి నెవడు ?
 సకల కల్యాణ గుణధన్య! సర్వమాన్య!”

[సర్వమాన్య శతకము]

శ్రీ భీష్మాచార్యుని జీవితకథ ముగిసినది. ఈ యల్పప్రయత్న మా మహాత్ముని శక్తిలో, భక్తిలో, త్యాగములో, ధర్మములో శతాంశము ప్రకటించగల్గినను సంతసమే. ఇది వట్టి యతిశయోక్తులతోఁ గూడిన కట్టుకథయని కొందఱు కొట్టివేయవచ్చును. కాని యీ కల్పనల యడుగున విచిత్ర కాచవత్రమున వినిర్మలముగ వెలుగు దీపశిఖవలె, నొక మహా చారిత్రకవ్యక్తి—జనకునికై బ్రహ్మచర్యముం బూనిన భీష్ముడు—ధర్మమునకై గురునితోఁ జెనంగిన భీష్ముడు—కురురాజ్యంబునకై జీవితము ధారవోసిన భీష్ముడు—

ధర్మమునకై ప్రాణములర్పించినభీష్ముడు—అసదృశపరాక్రమశాలి
యగు భీష్ముడు—వీరశయనంబున ధగ్మరత్నములం బోధించిన
యాచార్య భీష్ముడు—నిజేచ్ఛచే మేనఁ బ్రాణంబులు ఒరికిం
చిన యోగీశ్వర భీష్ముడు—భక్తాగ్రేసరుఁడగు భీష్ముడు స్ఫుట
ముగా గోచరించుట లేదా? సీమి? నానా వర్ణాలంకృతమగు
మేఘమాలనుండి మాఝాఝనినలె ఆయన యీయల్లికచాటునుండి
స్పష్టముగా మనతో సంభాషించుటలేదా?

శ్రీ భీష్మచార్యుని మహిమాతి శయముం బ్రశంసించుటకు
శ్రీకృష్ణుని వాక్యరత్నముల నిచ్చుటఁ దడవుటకన్న నధికము
చేయఁజాలము. ‘అహ! రాజసుందరుడవై, సకల కలా విరాజివై
నెగడియు జితేంద్రియుడవైన నీజన్మ మసదృశము. కురువీరా!
సురాసురయక్షగంధర్వాదు లొక్కుమృగి నెత్తివచ్చినను పరాజి
తులఁ జేయగల నీ పరాక్రమము వర్ణనీయము. సత్య, శమ,
దమాది సద్గుణములును, సమస్తవిద్యా పాటవమును, ధర్మసూ
క్ష్మజ్ఞానమును, శత్రుభయంకర శౌర్యమును—ఇన్నియు నీయొ
క్కనియందుగాక మఱియెందు నిరవుకొని యున్నవి? ఇన్నియేల
శరత్పముననుండి ‘నాయభీమతము కాదు. కావున నేనిప్పుడు
మరణింప’ నని నీవలె నెవ్వఁ డనఁగలడు? ఇట్టి వైచిత్ర్య మే
యుగమునైన జరిగి యుండుట వింటిమే?’ ఈవాక్యము
లన్నియు మఱియొకని పట్ల నతిశయోక్తులు కావచ్చును గాని
భీష్మనియందు హుతాశనునకు తేజస్సువలె, సముద్రమునకు గభీ
రతవలె, హినువంతునకు స్థైర్యమువలె సహజ—వినయోక్తు
లగుచున్నవి. సేజిక్, నెపోలియన్, నెల్సన్, గ్లాడ్ స్టన్, వాషింగ్టన్
మున్నగు పాశ్చాత్యవీరులు యోధులుగనో, రాజ్యతంత్రజ్ఞులుగనో
యుధయులుగనో రాజిల్లరి. కాని మన భారత వీరశిఖామణియగు

భీష్మునింబోలె ధర్మముతోడి పరాక్రమము, పరాధతతోడి ప్రవర్తనము, యోగముతోడి యాచరణము, జ్ఞానముతోడిభక్తి—ఇన్నియుదార గుణరత్నములకుఁ గుమరు కాలేను. ఈ భీష్మభానుని ముందట వారందఱును కరదీపికలు, ఖద్యోతములు మోత్రమే కాగలరు. ఓహో ఏమి యీవెలుగు! కన్నులు మిఱు మిఱు గొల్పుచున్నది!!

భారతీయేతిహాసమునందును భీష్మున కొక్కడే—శ్రీకృష్ణుఁడొక్కడే యీషడ్భేదముతో నుపమేయఁడు కాఁగలడు. ఈ యిరువుర శక్తులు నొక్కటే. ఇరువుర భావములు నొక్కటే. ఇరువుర పంథలు నొక్కటే. ఇరువురును పదార్థజీవనులే కాని భీష్ముని జీవితోద్దేశ్యము సంకుచితము; కృష్ణుని జీవితోద్దేశ్యము విశాలము—నిరవధికము. భీష్ముని కర్మక్షేత్రము కురురాజ్యావరణముమాత్రమే? శ్రీకృష్ణుని కర్మరంగము సమగ్రభారతవర్షమును—ఒక్క భారతవర్షమే యననేల? అశేషమహిమండలమును ఆయన యుద్యమ గర్భమున నిమిడియుండెను. మఱియు అనుకంపనీయమగు విభేద మేమన, శ్రీకృష్ణునకు సుఖజీవనము విధింపఁబడియుండఁగా భీష్ముఁడు మహత్తరత్యాగము లొనర్చవలసియుండెను. శ్రీకృష్ణుఁడు ధర్మపక్షమును బూని విజయ మకుఁగొలంకృతుఁడుకాగా భీష్ముఁ డధర్మపక్షము నవలంబించి వినాశనమున పరింపవలసియుండెను. ఉభయులు నాత్మపరీక్షకు హృదయ పూర్వకముగా స్వాగత మొసంగియు శ్రీకృష్ణుఁడా కష్టాన్ని కీలనముండి స్వర్ణావతంసమువలె ద్విగుణితచ్ఛాయతో వెలువడఁగా శ్రీభీష్మాచార్యుఁ డందు చాంపేయకుసుమము వలె దగ్ధమై నుసి యయ్యెను. ఈ తారతమ్యము పరిస్థితులచే నేర్పడినదే కాని యుభయుల వస్తు తత్వమును సమానమే. ఉభయులును స్వస్వరంగ

ముల సమముగ నే—ప్రపంచసాయమునఁ గృతకృత్యులైరి,
ఉభయులు ననోన్యస్య హృదయములను. మహిమాశీయమును
గుర్తించి యొంకొరులయెడ సపార భక్తి గౌరవంబుల కాన్పడులై
యుండిరి.

ప్రాచీన భారతవర్షము తన మహాపురుషులపట్ల నెన్నడును
గృతఘ్నుతఁ జూసియుండలేదు. కేవల ఖడ్గవీరుఁడే కాక ధర్మవీరుఁడు,
భక్తాగ్రసరుఁడు, యోగీశ్వరుఁడు నయి రాజ్య రత్నమనందగు
భీష్మున కామె యుచితఁజిని దన భక్తి విశ్వాసములను ప్రకటించియే
యున్నది. మాఘశుద్ధకాదశినాడు సమస్తభారతీయులు నాత్మీ
యాభివృద్ధికై భక్తిమై నుపవాసము లుండి యా మహాత్మునకు
తర్పణము లొసంగుదురు. కాని నేఁ డది వట్టి యర్థవిహీనముగా
నాచరింపఁబడు చున్నది. కేవల జలాంజలిచే నా కర్మవీరుని యాత్మ
పరితృప్తము కానేరదు. నవీన భారతవర్ష మాయన జీవనవిధాన
మును భక్తితోఁ బఠించి, శ్రద్ధతో నవలంబింప నలసి యున్నది.
ఆయన పవిత్రచరిత్రధ్యానముచేఁ దన హృదయమును సావన
మొనరించుకొని యాయనవలెనే ధర్మస్వధర్మములకు జీవితము
నంకిత మొనర్చవలసియున్నది. ఆయన ధృతి, పరోపకారము, దీక్ష,
శీలము, త్యాగము, వీర్యము, ఔదార్యము, భక్తి, ధర్మవర్త
నము—ఈ మహోదార గుణముల నెల్ల నాస్థతో నభ్యసింప
వలసియున్నది. వేయోల? ఆమె ముక్తినిఁ బడయఁగోరునేని ఆయన
యాచార్యశీతమును మఱల దృఢతరముగఁ దన హృదయమునఁ
బ్రతిష్ఠాపింప వలసి యున్నది. ఇంతేకాదు, ఆమె పలువురు
భీష్మాచార్యులను గ్రమ్మఱ గాంచవలసియున్నది. ఆయన జీవితమున
భిన్న ధర్మముల కెల్లు పోరు గలిగినదియు, ఆయన వాని నెల్లు
సమన్వయించినదియుఁ గొంతవఱకు మనము గ్రహింపయత్నించి

తిమి. ఆయన స్వధర్మమును నిర్వహించుచు ధర్మమును పాలించెను. ఆయన తనకై కాదు, పరులకై జీవించెను. ఇదియే ఆయన జీవిత సారము. ఈ సారమునే మనము మఱిమఱి గ్రోలి జీర్ణించుకొన వలసి యున్నాము.

ఓం శాంతి శాంతి శాంతి:

పంచదశాధ్యాయము.

భీష్మసీతి

భీష్ముఁ డాచార్యుఁడు, రాజ్యతంత్ర్యుఁడు. ఆయన ఆచార్యుఁడై యాదర్శధర్మములు బోధించును. రాజసీతి విమర్శకుఁడై తాకికధర్మములుపదేశించును. ఆయన సమస్త విద్యాపారంగతుఁడగుటచే నాయనకు జలియని ధర్మసూక్ష్మములు తేవు. ఆయన ధర్మముల ప్రాశస్త్యమును గురించి శ్రీకృష్ణుడే యిట్లు చెప్పి యున్నాడు.

గీ. ధరణి యెందాకి నుండు, సుస్థిరత నీదు
కీర్తియందాకి నక్షయస్ఫూర్తిఁ దాల్చి
నడవఁ గలయద; నీవు సెప్పెడి సువాక్య
ములును నేదీశుల్యములై నెలయుచుండు.

ఆయన యగపశ్యయ్య నుండు ధర్మజానకు బోధించిన విషయములు మనకు నిత్య గొస్తంతజీయములై యుండుటచే గొన్నిటిని క్రిందఁ గొంపెనుపాగాము.

రాజధర్మములు

క. శీలఁ ద్రెంపఁబోయి యినుమును,
జలములుగొని కాల్పఁగడఁగి చని యనలంబున్
బొలియును; రాజును విప్రుల
కలిగి చెఱుపఁబోయి తాన యనయంబుచెడున్.

౧

సీ. మేదిసీపతి యతి మృదువైన, మావంతు
డేనుంగు నెట్లట్ల యెక్కియాడఁ
జూచుఁ గ దేకువ సెడి నీచపుం బ్రజః కూరుఁ
డగునేని లోకంబు ల బెగఁడు గుఱుచుఁ;
గాన వసంతంబు భానుని చాడ్చునఁ
దగియెడు పాటితో ధరణి ప్రజల
నుచితవర్తనమున నొందించునది; యిది
రాజధర్మములకు రాజ సుమ్ము

ఆ. కౌరవేంద్ర! యవియుఁ గాక ౩ దండము పరీ
క్షావిశుద్ధిపూర్వకముగ వలయుఁ;
దన తలంపు వెంటఁ దమకించి ప్రజకు నొ
ప్పుగఁ జరించుటయును దగదు పతికి!

౨

క. విను, గర్భిణి ర ప్రజ బ్రదుకున
కనుకూపము లై నయట్టి యాహారంబుల్
గొను గతిఁ బతి ధరణీ ప్రజ
మినికికె దగ నడచు నని లె తిమక గా కెపుడున్

౩

సీ. కను సమ్మి యునికియును నె
స్కండు సమ్మమియును సుశీల! కుశలతగా, దె

౧ లేకువ=భయము. ౨ బెగడు=భయము. ౩ దండము=శిక్ష. ౪ ప్రజ=సంతానము. ౫ మినికి=తొందరగలివారడ.

య్యెడ నైనను బుద్ధిసానివి

తడవి కని కొనంగవలయుఁ దగవుఁ దగమియున్.

౪

క. రాజునకుఁ బ్రజ శరీరము,

రాజు ప్రజకు నాత్మ; గాన రాజుం బ్రజయున్

రాజోత్తమ! యనోన్యస్య వి

రాజితృతై యుండవలయు రక్షార్చనలన్.

౫

క. పరుసదనము మెయి ౧ నరి గొనఁ

జొరఁ దగ, దది పొదుగుఁ గోయు చొప్పగు; విను! పా

ల్లరియించుకొనఁ దలంచిన

నరయవలదె గోవుఁ? బ్రజయు నట్టిద యధిపా,

౬

ఆ. కోరి తోటవాడు కుసుమఫలంబులు

కోయునట్లు రాజు గొనఁగ వలయు

౨ నప్పనములు; నటికి ౩ యంగారములు సేయు

భంగియైన భూమి పాడుగాదె?

౭

క. ధన మపహరించుటయ తన

కనిశముఁ బని గాఁగ బ్రదుకు నతిలుబ్ధనకున్

విను! శత్రులచే నాటకు

మును దన ప్రజచేన చేటు మూడు నరేంద్రా!

౮

చ. కపటము లేక వైభవము గప్పగ యెండొరుమీఁద రాజుపై

సపరిమితప్రియం బెనఁగ నల్లకయిండు ముదంబుఁ బొందియే

స్మృతువిషయమునల బ్రజవిస్మృత స్మృత్యైతఁ బుత్రుభంగి నా

స్మృతుస్మృతుఁడగు నగు కత్తిరుని దగువారెడనియ్యకొందురే?

యథాస్థితిః

స. పగవాడు బలములఁ బన్ని త్రోచినఁ దాను

సబ్బలుడై యొంటిమై సంగరంబు

౧ అరి=పన్ను, ౨ అప్పనము=పన్ను, ౩ అంగారము=బొగ్గు.

గోరిన నమ్మెయిఁ గ గొనకొని మాయ లొ
 సచ్చిన మాయలఁ ౨ బేర్చి గెలుపుఁ
 గొనునది, వెన్నిచ్చినను బ్రమాదుబునన్
 బడినను ౩ కైదుపు భగ్నమైఁ,
 శరణస్స, మ్రొక్కినఁ దురగాఁ యెడలిన
 నొరుతోడఁ బోరుచు నున్న, నెట్టి

ఆ. పగతునైనఁ జంపఁ దగ : దధర్మంబునఁ
 జంపుకంటె ధర్మసమర కోటిఁ
 జాపు మేలు ; రాజు శయ్యఁ జచ్చుట గొఱ
 గాదు గాన నోడఁ గాదు పోర.

౧౯

క. విను ! ౪ చిల్ల యిడిన యాయుధ
 మును విషలిప్తచుగు శస్త్రమును నెట్టి యమి
 త్రునిపై నైనఁ బ్రయోగిం
 చిన నరపతి నరకమున వసించు నృపాలా ! *

౧౧

క. తనకు దోడ్పడి ౫ యని నొ
 చ్చినవానిం గాంచి కడగి ౬ చేష్టింపక యు
 న్న నరేంద్రుఁ బొందు పాపం
 బునకుఁ గొలఁది గలదె ? భరతపుంగవ ? తిలవన్.

౧౨

చ. ౭ అరివయిఁ బోయి వాని పుర ౮ మగ్గిలికఁ జెఱుపంగ దద్ధరం
 బరిఁగు స్రజం జలంబుమెయి బాధలఁబెట్టు టధర్మ ; మట్టి ని
 ఘోరతయొనన్చు టప్పటికిఁజూడగ మానఁగ రాద యేని భూ
 సాగు గ్నిహదేవ గేహముల ౯ చూడనివశ్యము నూనుకొప్పగన్.

౧ కొనకొని=యత్నించి, ౨ బేర్చి=పాచ్చి, ౩ కైదుపు=అయుధము, ౪
 చిల్ల=శల్యము, ౫ అని=యుద్ధము, ౬ చేష్టింపక=పనిచేయక (ఉచేక్షించి యని
 భావము) ౭ అరి=శత్రువు, ౮ అగ్గలిక=ఘానిక, ౯ చూడ=కొల్లి, దోపిడి. * ఆర్యుల
 ప్రాచీన రణధర్మమునకును ప్రస్తుత రణనీతికి గల తారతమ్యము చదువరులు
 గ్రహించెదరాగాక.

వర్ణధర్మములు *

- క. కోపంబులేమి, సత్యా
లాపము, నిజదారపరవిలాసము, శుచితా
గ గోపన, మద్రోహం బవ
నీపాలక! సగ్వర్ణ నియత గుణంబుల్. ౧౪
- ఆ. గ్రాహ్యంబునకు దమము పరమ ధర్మంబున
శ్యంబుఁ గృత్య మధ్యయనము: దాన
సర్వకర్మములును శాసితంబులు; వాని
నడప వలయు నిష్ఠ యెడప కతఁడు. ౧౫
- ఉ. కానిపథంబునం జనన, కారుణికత్వము కల్గి శాంతిమైఁ
దా నడవంగ విప్రున కుదాత్తధనం బొడగూడెనేని ౨ సగ
తానముఁ గూర్ప, నష్టలకు ధర్మనిరూఢతఁ బంచపెట్ట దు
ర్మానవిమూరుడై పరంగ గ్రాహ్యుఁడు కౌరవ వంశదీపకా. ౧౬
- చ. యజనము దానధర్మమును సధ్యయనంబును ౩ దమ్యహింసయుగ
ప్రజ కనురాగ మొందఁ బరిపాలన సేతయు సంగరంబునన్
విశిత విభీతమై ర నురవణించుటయున్ నృపధర్మముల్ గురు
ప్రజతిలకాయనూన! సమరంబు సుధర్మపు వీనిలోపలన్. ౧౭
- ఛే. అధ్యయన దానయజ్ఞంబు లధిప వైశ్య
నకును గృత్యముల్ శుద్ధార్జనమున ధనము,
౫ సంచితవ్యంబు పసుల రక్షించువాఁ డ
తండు వానికి నిది మహాధర్మ మనఘ! ౧౮

౧ గోపనము=రక్షణము. ౨ సంతానముఁగూర్పన్=సంతతిని పోషించుటకై
(సంసారమును నిర్వహించుటకై యని భావము.) ౩ దమ్యలు=శత్రువులు, ౪ కౌరవ
ణించుట=త్వరపడుట, ౫ సంచితవ్యము=కూడలేట్లుఁగినది. * భారతకౌలమునాటి;
వర్ణవ్యవస్థ ప్రత్యేకము చర్చనీయము.

క. ఈ మూడు వర్ణములకును

దా మంచిగఁ బనులు సేత ధర్మపు కరుధా

త్రీ మహిళేశ్వర! శూద్రున,

కామెయి జీవనము వాని కజుఁడు విధించెన్.

౧౯

ఆశ్రమధర్మములు

మ. గురుశుశ్రూషయు, నాగమాధ్యయనమున గోష్ఠీనిరాసము ద
త్పరతన్ మే ౧ దొడయంగఁ దాజొరమియున్, శైతాశనత్వంబు
డ్వరకర్మంబులయందు రాగభర గాఢద్వేషముల్ లేక యె
వ్వరితోడం బగ గాకయున్నియును భవ్యబ్రహ్మచర్యోక్తముల్.

మ. నిజదారైకపరత్వమున్ గరుణయున్ నిక్కగ్రామియున్, దాల్మియున్
సుజనాసంగము, దేవపిత్రతిథిసంశుద్ధార్చనల్, ౨ హవ్యభు
గ్భజనంబున్, సకలాశ్రమస్థులను శక్యప్రక్రియం బ్రోవుఁబం
కజగర్భంబు గృహస్థధర్మములుగాఁ గల్పించె నుర్వీశ్వరా!

శా. తాను భార్యయునేగు ౩ బేరడవికిం, దానొక్కడైన జనున్
మానాహంకృతులూడ్చు, నింద్రియములన్ మర్దించు, నచ్చోజడల్
పూనుం దాపసశాస్త్రముల్ సదువుఁ, జల్సున్ గోష్ఠితజ్ఞాత్తో
ర వానప్రస్థ విధాప్రవిష్టుఁడు ౪ ప్రజావాత్సల్య విఘ్నాత్మతన్.

శా. ఎచ్చోనై ననునిల్చు, నాకంటికి నేమేనిం గొనున్, రాత్రియై
నచ్చో ౬ నెమ్మి ౭ శయించు, నగ్నిపరిచర్యంబాసి వర్తించు దా

౧ తొడములు = నీని కిక్కడ నుండియైన యర్థము తొలలేదు ఇది ప్రమాది
పతిత ప్రియంకుననియు, “తొడరంగ” నని యుండవలయునని (తొడరుట-
తొట్టుపడుట, శరీరకష్టము గలుగునట్లుగా దేనియందును చొరబారకుండుట యని
భావము) కొందరు పండితులు చెప్పచున్నారు. ౨ హవ్యభుగ్భజనము=అన్ని సేవ
(హోమము) ౩ పేరడవి=పెద్ద మడవి, ౪ వాన...ప్రవిష్టుఁడు=వానప్రస్థవిధానియైన
ప్రవేశించినవాఁడు, ౫ ప్రజా...విఘ్నాత్మకు=బిడ్డలయెడ ప్రేమలేని హృదయము
గలవాడు, ౬ నెమ్మి=సంతోషము, ౭ శయించు=పక్వశించు,

నిచ్చుంగోరఁ ౧ డొకండు, నింద్రియజయంబేపారు భోగంబులఁ
మెచ్చున్, మ్రొక్కునునొల్లకుండు; యతిపేర్చిన్ ౨ నిర్మముండ్లై
నృపా! ౨౩

యా గ ము

ఆ. ౩ అధ్వరంబుకంటె నధికంబు దపము; ద
పం బనంగ మేని ౪ ప్రన్నదనము
గి నివురఁ జేతగా, దహింసయు సత్యవా
క్యంబు దమము దయయుఁ గాని యరయ. ౨౪

గు రు జ న ము

సీ. విను తల్లియును దండ్రీయును గురుండును సేవ
నీయులు, సద్భక్తినిత్య నిరతి
వారలఁ గొలుచుచు వా రెద్ది సెప్పిన
నది యాచరించుట యధిక ధర్మ
౬ మాగమ త్రయమును ౭ నగ్నిత్రయంబు ౮ లో
క త్రయంబును ౯ దేవతా త్రయంబు
నను వస్తువులు వారలందును జనని గౌ
రవమున నెక్కుడు రాజవర్య!

గీ. ఈ జగంబున దివమునం బూజవడియు,
మాతృభక్తుండు పితృభక్తి మానసుండు
నట్ల యవ్యయానంద ౧౦ సంప్రాపణంబు
గురు పదాబ్జ సమారాధకుఁ గడుగాంచు. ౨౫

౧ ఒకండున్ = ఒక్కటి నై న. ౨ నిర్మముండు = చురుకారము లేనివాడు ౩
అధ్వరము = యజ్ఞము. ౪ ప్రన్నదనము = సాంపు. ౫ ఇవురజేత = ఇంకజేయుట (పో
గొట్టుట) ౬ అగమత్రయము = ఋగ్యజుహుయములు. ౭ అగ్నిత్రయము = గార్హ పత్య
ము, దక్షిణాగ్ని, ఆహవనీయము. ౮ లోకత్రయము = స్వర్గ, మర్త్య, పాతాళములు
(సత్యవైకుంఠ కైలాసము లనియుఁ జెప్పవచ్చును.) ౯ దేవతాత్రయము = బ్రహ్మ
విష్ణు మహేశ్వరులు. ౧౦ సంప్రాపణంబు = సంప్రాప్తి.

స త్య ము

తే. వాజమేధములో వేయొక్క వలనఁబెట్టి
యలఘు సత్యంబుఁ దక్కటివలనియందు
నిల్పి తుల దూపఁగా సత్య నిష్ఠలోని
యర్థమున కెత్తువచ్చె స య్యధ్వరములు.

సీ. సత్యంబు పలుకుట సర్వధర్మములకు
మిక్కిలి, యన్యతంబు మేటిపాత
కము; తద్విశేషంబు గలదు చెప్పెద, నొరు
నర్థంబుఁ బ్రాణంబు నపహరింపఁ
జూచు పాతకులతో సూన్యతం బాడుట
పాపంబు, బొంకులు వలికి యట్టి
వారి హింసించుట వరధర్మ, మిది యొక్కఁ
జేల ? భూతములకు హితము సేయు

గీ. జొగకు లెల్లను ధర్మములోః భూత బాధ
కంబులగు నిక్కములు పాతకములు వినుము;
భూతముల దుష్ట శిష్టత్వములు వివేకి
సూక్ష్మతా వేద్యములు వానిఁ జూడవలయు.

క ర్మ ము

క. చనినఁ జను, నున్న నుండున్
మనుజుఁ డొకటి సేయఁజేయు; నరనాయక ! తో
డన తగిలి నీడ వోలెను
విను చేసిన కీడు మేలు విడువపు వానిన్.

క. మొలవంబెట్టని యట్టిది
మొలచునె? తొలుమేని దానముల నానార్థం
బులు సిద్ధించుఁ బ్రయత్నం
బులు లేకయు, నింత నిజము భూపపరేణ్యా!

సమయం బైనను గునుమ ఫ
లము లెట్టులు దోచుచు దరువులం దఱితోఁ గ
ర్మములం బొడమున్ సుఖ దుః
ఖము లెట్టుల నిష్ప్రయత్న కలితోద్భూతీఁ. 30

పరమాత్మ

౩. మణిమయములుఁ గనకమయములు రజిత మయ
ములు మఱియు మృణ్మయాదికములు
నైన పెక్కు పూసలందుఁ ద్రాడున్నట్లు
భూతకోటియందుఁ బురుషుఁ డుండు. 31

౪. పా మెఱుఁగు బాము కాశుల,
ధీమగుతుం డెఱుఁగనేర్చు ధీ సాక్షాత్వ
శ్రీమంతుఁ బరమపురుషుని
ధీమల నిర్మోచసంబు తెఱుఁగు నెఱిఁగినన్. 32

౫. కలుగుం గ దోపమి యమవన,
గలుగునె యంతటన యమృతకరునకు నాశం
బలఘు పరవస్తువునకుం
గలదె యభావంబు మనసుగానని శి కలుచన్. 33

ఇంద్రియనిగ్రహము

తే. ఇంద్రియంబులు దమ యిచ్చ నిట్లు నట్లుఁ
దిరిగె నేనియు దుఃఖముల్ దెచ్చు, నవియ
కట్టువడి సుఖ మొనరించు, గాన నాత్మఁ
గావవలయు సింద్రియచోర గణమువలన 34

కామము

౬. పరిహాసము భాషణమును
నిరీక్షణము లోనుగాగ నింద్యంబులు నుం

దరులయెడ; దీని కేమని

నొరఁ దగఁ, వచ్చెన మనసు సొత్తురు మదతుల్. 31

క. విను! మాంసాస్థిమయం బని

వనితాంగము సద్వివేక వైభవమునఁ గాం

చిన నందు మది దగుల దా

బనికిని గ నాడీ విశుద్ధి ప్రాపగుఁ బుత్రా ! 32

శ. ఒరు లేమేమి యొనర్చిన

నరవర ! యప్రియము దన మనంబున కగుఁ దా

నొరులకు నవి సేయ కునికి

అపరాయణము పరమ ధర్మపథముల కెల్లన్. 32

క. జాతుఁడు మృతుఁడగుట ధ్రువము.

భూతోల్లాసము లనిత్యములు, విను ౩ సద్యః

పాతి యగు శరీరంబున

కై ర తొఱగునె ధర్మపథము నార్యుం డనఘా ! 33

అష్టాశ్మకము

గీ. అనఘ ! మూఢాత్ము చిత్తంబునందు విషయ

జాల మత్యంత గాఢ సంసక్తి నొందు

లక్కరసము దండాదులఁ జిక్కఁ బట్టు

చందమునః దీనిఁ గనుట ప్రశాంతికరము. 34

శ. నరనాయక ! [భోగాశన]

పరాయణుఁ డగుచు నొండు పరికింపని దు

గ నాడీవిశుద్ధి = నాడులు మూఁడు, ఇది, పింగళి, ముఖములు ఇది ప్రాణా
యామవిషయము. అ పరాయణము = ఆశ్రయము, ప్రాప్తు. 3 సద్యః పాతి = అప్పుడే
శరీరమునట్టిది, అనిత్యమని భావము. ౪ తొఱగుట = విడుచుట.

ర్నరు డెలుకఁ బిల్లి వొదిలిన

౧ పరుసున ౨ జర వొడువ ముక్తిబడయక పొలియున్. ౪౦

యోగము.

క. ౩ ప్రోతోవేగము పటుగతి

౪ వీతబలుం గి దిగుచు నట్ల విషయము లీక్ష్యం

జేతోబల సంభృత యో

గాతిశయుఁడు గానివాని నంచితచరితా !

౪౧

క. నదిరయము ౬ వారజేంద్రుఁడు

గుదియించిన యట్ల పోలెఁ గురువర దైన్యా

స్పద మగు విషయోల్లాసముఁ

గుదియించును యోగసిద్ధి గురు హృద్భలుఁడున్.

౪౨

దైవపారుషములు

క. క్షేత్రంబు పురుషకారము

ధాత్రీశ్వర! బీజ మరయ దైవము రెండున్

సూత్రపడఁగూడెనేనిం

బాత్రం బగుఁ, గర్మకరుఁడు ఫల మొనరించున్ ?

క. విను ! పురుషుఁడు గావింపని

పనులకు దైవ మది యెట్లు ఫల మొనరించున్?

జనములు గార్హస్థ్యము ననుమఁగ

ననుకూలత నిచ్చుగాక యయ్యె ఫలముల్.

౪౪

తే. పారుషమ్ము దైవంబు శోభింపు లేక

ఫలముఁ బొందంగనేరదు పార్థివేంద్ర !

౧ పరుసు=విధము. ౨ జర=ముదిమి. ౩ ప్రోతస్సు=ప్రవాహము. ౪ వీతబలుండు=బలహీనుఁడు. ౫ తిరుచు=లాగు. ౬ వారజేంద్రుఁడు=గజరాజు.

విత్తు సహకారి కాకున్న రిత్తనేల

వంధ్య మగుఁగాక తా ఫలవంత మగునె ?

౪౫

క. అనలం బించుకయైనఁ బ.

ఎనుచే వెలుగొందు మాడ్కి, వర్ధనముఁ బొం

మను సత్కర్మాచరణం

లున గ దై వము నానుకూల్యము గురుప్రపరా!

౪౬

తృప్తి

చ. వినుము, జరానుబంధమున వెండ్రుక తండము, బండ్లు, వీనులం
గనుగవయున్ జరంబొరయుఁ గాని యొకప్పుడుఁ దృప్తి జీర్ణగా,
దనయముఁ బెచ్చి ప్రాణముల నన్నక పోసినిరోగ, మల్బు
ద్ధినరులు ఎద్రోవ లే, రది మదిం జొరసిరుసుభార్థులై బుధుల్. ౪౭

దు శ్శీ ల ము

తే. సత్కులంబునఁ బుట్టుట సకలవేద

ములుఁ బురాణంబులును శాస్త్రములును జదువు

టయును సద్గతిఁ జేయఁ బ్రాధములు గావు

శీల సామాగ్రి లేని దుశ్చేష్టితునకు.

౪౮

ఆ. పలు సదువులు నదివి పండితమానియై

తనదు విద్య నొరుల ఘనయశంబుఁ

దూల పుచ్చునట్టి దుష్టాత్ముకుని బ్రహ్మ

హత్య వొందు సందియంబు లేదు.

౪౯

అ స మ క న్నాథి దా న ము

తే. యాప గుణశీలముల ననుహ్యుడైన

పరున కీక కన్నియఁడన పలసెనట్లు

గ దై వము నానుకూల్యము = దై వము యొక్క అనుకూలత, ౨ ప్రోవ లేరు = ప్రోసి వేయకలదు.

తగనివానికి నిచ్చుట ధర్మదేవ
తాతనూభవ! బ్రహ్మహత్యాసమంబు.

౧౦

తీర్థ సేవ.

క. విను, తీర్థసేవ గామం

బును గ్రోధము మదము లోభమును జేరని నె

మృనము గలిగి నడపవలయు

ననఘా ! ఫలసిద్ధి దాన నగుఁ బురుషునకున్.

౧౧

క. దమమును దపము నహింసయు

శమమును ౧ దీర్ఘముల; ౨ వాన శౌచాతిశయం

బమల గుణ! కల్లు; రిత్తజ

లములం దోగినశుచిత్వలాభము గలదే?

౧౨

రహస్యము.

శే. దినము. రాత్రియు, ఋతువులు, మనుజు చేయు

సుకృతమును దుష్కృతంబును జూచుచుండుఁ

గాన నెంత రహస్యంపుఁ గార్యమైన

నొరు లెఱుంగరు నన్నని యునికి ౩ మోస.

౧౩

సతి

క. పాతివ్రత్యము గలిగిన

నాతి యనఁగ దైవ మన జనస్తుత ! వేతే?

౪ యాతత ధర్మార్థ సుఖ

ఖ్యాతులు సద్భార్యవలనఁ గాదే కలుగున్.

౧౪

దానము

క. అరియైన దీనుఁడై తను

శరణంబని వేడినం బ్రసన్నాత్మత న

౧ తీర్థముల = తీర్థములే, ౨ వానన్ = వానిచేతి నే. ౩ మోస = మోసము.

౪ ఆతత = వినివియైన (అధికమైన)

ప్పురుషుని కోరికఁ దీర్చిన

బురుషోత్తముఁడందు రతనిఁ బురుషవరేణ్యా!

౧౫౫

క. అడుగక యున్నను నాలిం

గొడుకుల రక్షింపలేక ౧ కుతిలపడుచు నె

ప్పుడు బేదతనము గల నరు

౨ నెడఁబురుషుల వలయునది మహితగుణ మనఘా!

౧౫౬

క. నిజదారపరులు సంతత

యజనరతులు గామరోష హంతలు నగు న

ద్వీజుల నరసి ధనమిచ్చుట

త్రైజగత్పూజ్య మగునంద్రు ధీరవిచారా!

౧౫౭

చ. అడిగిన నిచ్చుకంటెను నయాచకుఁగాఁగ నెఱింగి యిచ్చుటె

క్కుడు శలమిచ్చు; దానవిధికోవిద; వేడుటసావు, వేడగా

బడుటది పెద్దనావు, దగు ప్రార్థన పూర్ణముసేయు; నాతఁడా

యడిగిన వానిఁ దన్నును దయారతిఁగావఁగజాలువాఁడగున్.

౧౫౮

క. విను మొక కుంచెడు ధాన్యము

దన ౩ కామతి గల్గునతఁడు దాని నొసఁగినన్

ధనకోటి గల్గువాఁ డ

ధనమొసఁగిన నొక్కరూప తత్తత్ఫలముల్.

౧౫౯

అ హింస

ఆ. జంతు పదములెల్ల దంతి పదంబులొ

నడఁగు క్రియ, నహింసయందు నకల

ధర్మములు నడంగు; గర్మసంత్యాగికి

నైన భూతదయ సమర్పగుణము.

౬౦

తే. వాజిమేధంబు కంటెను బూజనీయ

కర్మమందురు మాంసభక్షణము విడుపు;
వినుము! చంపుటయును, జంపఁబనుచుటయును
కల్మషంబుల కెల్ల నగ్గలము లధిప!

౯౦

క. తను నమలిన వాని నమలు

నవి మాంసము తెఱఁగు సెప్పు నాగమములు; గా
పునఁ దద్భక్షణ ముడిగిన
ననఘ! తపంబునకుఁ జాలుచది యొక్కండున్.

౯౧

క. జనవర! మాంసము చవి గడ

చిన చవు లరయంగ లేమిఁజేసి చవి యెఱిం
గిన వాఁ డది యుడిగిన నా
తని దేవసమానుఁ డండ్రు ధర్మవిధిజ్ఞుల్.

౯౩

ఉ. మ్రానను జాతనుం గలదె మాంసము ప్రాణుల మేనఁగాక, య
మ్రేనుల నొంచునపు దమమేనులు సోఁకినమాత్ర నెట్లగున్
దానిఁ దలంపఁగావలదె? తానది మానిన హింసలన్నియున్
మానవెయంచు నుత్తముఁడు మాంసముమానుదయార్ద్రచిత్తుడై

ఆ. అన్య మాంసమున నిజాంగ మాంసంబు బో

షింతు ననుట కంటెఁ జెట్ట లేదు;
మాంస భక్షణంబు మానుటకంటెను
మేలు లేదు కర్మ జాలకమున.

౯౫

తే. ఆత్మ సదృశత ప్రాణభయంబు నందుఁ

బ్రాణులకు నెల్లఁ గని మాంస భక్షణంబు
మాను దయ నార్ద్రమానసుండైన పురుషుఁ
డాశనికి బ్రహ్మలోకాదు లాటపట్టు.

౯౬

క. భూతముల కలుగు నలరెడ

భూతము లఖలములు నలుగు, భూతహితార్థి !

భూతముల కభయ మిచ్చిన

పూతాత్మ్యం కభయ మిచ్చు భూతానలియన్. ౬౭

ఆ. దానమును ధర్మమును దపములు యజ్ఞములు

శౌచ మంత్ర తంత్ర సత్యములును

బుధు లహింస రూపములు గాంగఁ జెప్పెట

నెల్ల కల్గి ను మృహింస కలిమి. ౬౮

గహఘోషము

తే. * నాతి ! విను, గ్రహచారములు హేతువులుగ

నశుభములు శుభములు నరుఁ దాచరించు

గ్రహము నేయించునే తాన కాక ౧ చేతః

౨ కొడయఁ డగు గాన ఫలములు గుడుసవలయు. ౬౯

వి వ్యా దా న ము

తే. విద్య నొచ్చుట సత్సాత్ర విషయమైన

నవ్యయానందపదముఁ జేయంగ జాలుఁ ;

దగంగ దక్షిణ యిచ్చి పేదలకు విద్య

యీ నియోగించుటయుఁ దత్సమాన కృతియ. ౭౦

ధర్మములు

ఆ. ధర్మములకు సంజ్ఞ తద్వేషు లగు మహా

త్ములు దగంగఁ జెప్పదురు నశేంద్ర !

వినుము కాలపాకమున నది ౩ యన్యథా

త్వంబు గలిగి ౪ యపేక్షదత్వ మొందు. ౭౧

* ఇది శివుఁడు పార్వతికి చెప్పినది. ౧ చేతః=కర్మము. ౨ ఒకయఁడు=ప్రభువు (కర్త) ౩ అన్యథాత్వము=మార్పు అనిభావము. అనిశదత్వము=అస్పష్టత.

క. అనఘ! యథర్థము ధర్మం

బను మతిఁ బుట్టించుఁ గ దృఢ సమావృత్తిమై ప్ర

స్థని తలము చందమునఁ దో

చిన అ నూయిం బోలె నూత్ముచిత్తి తేమిన్.

౭౨

క. ౩ శ్రుతముఁ బరిత్యాగముఁ గల

మతిమంతుల నడుగు లోభ మద మోహ సమా

వృతబుద్ధులు గాని నమ

చిత చరితుల నలుఁ జెటియు! కీలనియాధా!

౭౩

సూచకము

తే. సాధు లింద్రియవిభ్రాంతి సంహరింతు

౪ రఘుముఁ దేలిక సాయశ్చిత్త మాచరింతు

రప్రకాశముగా ధర్మనూచరింతు

రఖలు భూత దయామత్స్వహారఁ గలరు.

౭౪

సూచకము

౧. పరదారగమన మొప్పుదు

పురుషుని కిది యెల్ల వాపమున కంటె నరే

శ్వరవర! యాయుస్సంక్షయ

కరంబు దద్వర్జనంబు గలదు నే లరయకా.

౭౫

తే. తగనియది యెద్దియెడ ప్రతంబు పూని

మాన నోకిన వాయువు గె మాన్వకుండు;

చంతటను నీ న దాయః పర్యంత వృద్ధి

తేయుఁ యిది కేవలం బిష్ణుచేల!

౭౬

తే. పరదారగమన గర్వమున గర్వభంగియును న

పాపము నెఱుంగు సారవృష్టిః

౧ త్యాగమావృత్తిము = గడ్డిచేకిప్పబడినది. ౨ నూయింబోలె = నూతివలె,

౩ శ్రుతము = పాండిత్యము, ౪ రఘుము = పాపము, ౫ మాన్వకు = పోగొట్టుక

గాని తెరువున నడచుచున్నేని గురుని

నైన శాసింపఁగాఁ దగు నంద్రు బుధులు.

22

క. తెగఁ వీర్పక తగ నార్పక

తెగటార్పక కడమ కొంత ద్రిక్కఁగ నున్నన్

జగతీశ! యప్పు నన్నియుఁ

బగయును గడుఁ బెరుగుఁ గీడు వాటిల్లుఁ దుదిన్.

23

ఆ. మార్దవమున మృదువు మర్దింపగావచ్చు;

మార్దవమున గ ఖర విమర్దనంబు

జెల్లు, మార్దవమునఁ జెల్లనియది లేదు;

గాన మృదువ తలఁప ఖరము నువ్వె.

24

చ. తెవుళులు గొప్పవారి కవిదీరుట కౌషధ ౨ మీగి, దుర్గతుల్

దవులు జనాళిఁ ౩ బ్రోవు, నుపథంబుగఁ దైర్థికకోటి నన్ను శాం

ధవ రహితత్వ దీనశవదాహము, దుఃఖితులై నవారఁ దే

ర్ప వెరవు, నోర్పు గల్గియునుఁ బ్రస్తుతి కెక్కినమేటి ధరాముల్

అనుబంధము

భీష్మపతనము విని ధృతరాష్ట్రుడు విలపించుట.

సంజయుడు శోకావేశుండై ధృతరాష్ట్రుని పాదంబులం బడి
భీష్మపాటు తెలుపుచు నిట్లని విలపించెను.

సీ. ఆత్మయోధుల కెల్ల నాధార మగునట్టి
తనకు నస్త్రంబు లాధారమయ్యెఁ;
బరశు రామునకు మేల్గురి యైన తనయందుఁ
గలిగె భంగంబు శిఖండిచేత;
జనపతి దను గ నచ్చి మును జూద మొనరించె
దాను గయ్యంపు జూదమున నోడెఁ;
దన యార్పు పెలుగునఁ ౨ దలఁకు వైరులు వొంగ
నొఱలుచు నేలకు నొఱగె నేడు;

ఆ. తీవ్రబాణజాలదీపులు పరిగించి
సాండుతనయ సైన్య బహుళతమము
లీలఁ బదిదినంబు లోలి వినోదించి
యధిప! భీష్మభానుఁ డస్తమించె.

౧

క. పదివేపురు రాజులు దన
కెదిరి పొలిసి రా శిఖండి యేమిటి వాడై
తుదఁబోయి తన్ను నాజం
గదియుచుఁ బొలియించె నియతఁ గడవఁగ వశమే

౨

తే. ౧ చాపవక్త్రుండు ౨ భల్ల దగ్ధుని వితాన
ఘోరమూర్తి, ౩ నారాచనఖుండు, ౪ ఖడ్గ

౧ నచ్చి=నమ్మి. ౨ కలఁకు=భయపడు. ౩ చాపవక్త్రుండు=విల్లె ముఖముగాఁ
గలవాడు. ౪ భల్ల...మూర్తి=బల్లెము లినడుకోఱలపంక్తిచేభయంకరమైనయాకా
రము గలవాడు. ౫ నారాచనఖుండు=బాణములను గోళ్ళుగలవాడు. ౬ ఖడ్గ...భీష్మ
కుడు=కత్తియను నాటకచే భయంకరమైనవాడు.

జహ్నికాభీషణుడు, నరసింహమూర్తి

గాక కేవల నరుడై గంగాసుతుండు?

3

ఎ. అని సంజయుండు పలమించు పలుకులకుఁ జిత్తంబు జల్లని
౧ యొల్లంబోయి మూర్ఛిల్లి కొంకొకసేపునకు ౨ శిశిర విధానంబుల
సేదదేరి భృశరాష్ట్రంబు గన్వరు దొరంగ గద్గడకంఠుడై. ౪

క. దేవాసురనిరు లొక్కటి

యై వచ్చినఁ జిక్కువలించు చావమున నా

దేవప్రతుఁడు, శిఖండి శ

రావలి పాలయ్యె నేమి యనఁ గల చింకన్.

౫

ఉ. అంచిత ౩ తాలకేతు కిరణాభిమెఱుంగులు గాంగ ౪ మార్ఛిమో
యించుట గర్జ చందముగ నేచి విరోధిదవానలంబు మా
యించు శితాన్త్రవర్షమున నిట్టిది ౫ భీష్మమహాభ్రమెల్లడం
గించెనొక శిఖండి యను కృత్రిమవాయువుదాకి దైవమా. ౬

తే. పెరిగి పాండవంబుధ వెల్లి పిరిసినపుడు

నిలువ పర్మగుడేచిగా నన్ను: ౧

యండ నత్యంత తుచ్చుఁ శిఖండి పల్వ

లాక్రమంబున మునిగితే? యశట! తండ్రీ!

2

ఉ. వీరసాంబుపూరమును, విశ్రుతి ౭ బాహుమహోగ్రసత్త్వముం
౮ జారుగదాధ్వజాచలవిశాలము, ౯ సంగుకబాలసీచికా
స్పారము నైన భీష్ము డను సాగరముం గడవంగ సేదఁగా
౧౦ నేమి యెట్లాకో గాన చేర్చె శిఖండి నేమి సేయుదురా ౧౧

౧ నిర్మలఁ గానఁచారు, ౨ కిరణముగానఁజెలఁపఁచారము, ౩ తాలకేతుఁ
బాహుమహోగ్రసత్త్వమునఁ జూర్చి, ౪ మార్ఛిమోయించుట, ౫ భీష్మమహాభ్రమెల్లడం
పల్లవమునఁ జూర్చి, ౬ గింపఁచెనొక శిఖండి యను కృత్రిమవాయువుదాకి, ౭ బాహు...నగ్ర
ముంబాహువులను భీష్మ సమస్తము గానఁచారు, ౮ సాగరమునఁ జూర్చి, ౯ సా
యుండాము అనెడి కొంపలచే విరివయ్యెనది, ౧౦ అంబక ... స్పారము-బాణ
సమాహునునగు కెకటసులయొక్క కరలికగలది, ౧౧ నేరిమి=నేర్చు.

చే, అబబత్తే పూని వచ్చి బలాధకుండు
జాముదగ్నన్నుండు సాధింపఁ జాలకున్న
వాని, భీష్ముఁ బొండపుపూరలకై పూని వచ్చి
గడలు సాధించితోర! శిఖరి! పోర.

౪. ఆశౌర్యం బాంసత్వం
శాశీలం బాపరాక్రమ మాభీలత్వం
బాసుద్ధవ్రహ్మ మెందు న
నాశము లని భీష్ముఁ బెద్ద నమ్మితిమి గదే? ౧౦

౪. అని బహుప్రకారంబులం బలపించి యా సూతనందను చేసేతం
గీలించి ౧౧

౫. అతఁడు నొచ్చినతఱి నడ్డంబు సొచ్చెద
మని వచ్చువారు లేరైరె యచట?
నడగి పోరాడక యని యక్షాహిణు
3 లొప్పరికించెనె యొకనిఁ ౪ గలన?
నతని నోర్వగఁ జాల వని నిశ్చయించితి
మంతకు నోపెనే యరిబలములు ?
గ్రోణుండుఁ గృపుండును గ్రోణసుతుండును
గేలుండుఁ గి గ్రేడించి చనిరె యపుడు ?

౬. పాండునుతులు శిఖండియుఁజగడశక్తి
మెఱయ నొక్కటఁ బైఁ బడ్డవెఱచి, తాత
విడిచి, నాపుత్రులందఱు విఱిగి యడవి
గలసిరొకొ ? యాతనికిఁ బడవలసె నకట ! ౧౨

౭. దేవవ్రతుండు దెగినయప్పుడు తక్కినయంతవట్టునుం దెగియెన
కాదలంచెద నని మఱియు విట్లనియె.

౧ సత్వము=బలము, ౨ ఆభీలత్వము=భయంకరిత్వము, 3 ఒప్పరికించుట=
4 చేసేయింపుట, ౪ కలనన్ = యుద్ధమునందు, ౫ గ్రేడించు=అలక్ష్యము చేసి,

సీ. కులగురు వృద్ధు నిర్మలచిత్తు గాంగేయు
 జంపి రాజ్యముసేయ సమ్మతించి
 ౧ తొడగిన పాండుపుత్రులకును దైవంబు
 దో డయ్యె, ధర్మంబు గీడుపటిచి
 పరగి యధర్మంబు జెరిగి నట్లున్నది,
 వార లాతనిఁ గూల్చి వసుధఁ గొనఁగ
 నిశ్చయించుట గడు నిష్టరత్వము, దాని
 కంటెను బాపంబు గాదె మనకు

తే. సంగరంబున నాతండు సచ్చు టార్చి
 సంపదకుఁగా జెనంగిన చంద మరయఁ,
 గులములం దెల్ల నీ రాచకులము సాల
 ౨ బెట్టిదం, బిక్కులంబునఁ బుట్టనగునె? ౧౪

వ. అని పలుమాటలాడి వెండియు, ౧౫

ఆ. మగఁడు లేని మగువమాడ్కి గాకున్నె నా
 సేన భీష్ముఁ లేమిఁజేసి నేఁడు ?
 కరుకుమారు లెంత గుందిరో ? యెవ్వరే
 మైరో ? యింక నెట్లు లగుదు రొక్కో ? ౧౬

క. రాజులు మంత్రులు ననియెడు
 నాజూదరు లాత్మనేమి యని తలఁచిరో ! యే
 ౩ యో జిం బలికిరోకో ! తమ
 ౪ కాజికి నిటమీఁద నెవ్వ రాధారంబో? ౧౭

సంపూర్ణము.